

Talentia-lehti
Sosiaalityön
tutkimuksen seura
2021

Tutkiva sosiaalityö

Sosiaalityö
professiona

Kirsi Günther & Johanna Kallio (toim.)

Sisällys

4 Lukijalle
Sosiaalityö professiona
Kirsi Günther ja Johanna Kallio

10 Toimintamahdollisuudet ja eettinen kuormitus
sosiaalityössä
Maija Mänttari-van der Kuip

25 Sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden puoluevalinta,
sosiaalipoliittiset mielipiteet ja yhteiskunnallinen
vaikuttaminen
Johanna Kallio

39 Lastensuojelussa tarvitaan vaikuttavuuden arviointia
Pekka Kettunen ja Outi Linnossuo

51 Aikuissosiaalityö ja köyhät lapsiperheet –
luottamuksesta ja sosiaalityön käytännöistä
Sanna-Liisa Liikanen

63 Kaunokirjallisuus sosiaalityön asiantuntijuuden
kehittymisen tukena
Laura Tarkiainen, Eveliina Heino, Maria Tapola-Haapala ja
Hanna Kara

73 Miten juurruttaa ekososiaalista viitekehystä
sosiaalityön koulutuksessa ja käytännöissä?
Satu Ranta-Tyrkkö

84 Katujen asiantuntijoiden tarinoita parityöstä
ammattilaisten kanssa
Janika Lindström, Teemu Rantanen ja Matti Mears

99 Mikä sosiaalityön asiantuntijuudessa on oleellista tulevaisuudessa ja mitkä askeleet tämän saavuttamiseen tarvitaan?

Oona Ylönen ja Anniina Kaittila

101 Aktiivinen ikääntyminen ja neljäs ikä

Hilla Kiuru ja Heli Valokivi

112 Lähisuhdeväkivallan kohteina olleiden avun hakemisen ja saamisen haasteet korona-aikana

Johanna Hietämäki, Elli Hyväri, Outi Kekkonen, Anu Karhinen-Soppi, Anniina Kaittila ja Marita Husso

126 Sosiaalityötä seksuaalisuuden kanssa – sosiaalityöntekijöiden kokemuksia seksuaalisuuteen liittyvien teemojen kanssa työskentelystä

Helmi Vihro

139 Sosiaalityön tutkimuksen seura ja jäsenmaksut

Lukijalle

Sosiaalityö professiona

Teemaa *Sosiaalityö professiona* kantaneet valtakunnalliset Sosiaalityön tutkimuksen päivät järjestettiin 18.–19.2.2021. Päivät toteutettiin ensimmäistä kertaa virtuaalisesti Turun yliopiston sosiaalityön oppiaineen ja Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhteistyönä. Päivien tavoitteena oli tarkastella sosiaalityötä professiona, ja siihen liittyviä kysymyksiä monista näkökulmista.

Tämänvuotinen *Tutkiva sosiaalityö* -julkaisu on koostettu Sosiaalityön tutkimuksen päivillä pidettyjen keynote- ja työryhmäesitysten pohjalta. Olemme pyrkineet luomaan teille mahdollisimman kiinnostavan ja monipuolisen kattauksen, joka kietoutuu päivien teeman ympärille.

Päivien esitykset osoittivat, että sosiaalityö professiona on teema, joka puhuttaa sosiaalityön asiantuntijoita. Sosiaalityössä on yksinkertaistetusti kyse ihmisten hyvinvoinnin ja arjen sujuvuuden ylläpitämisestä sekä edistämisestä. Sosiaalityön keskiössä on pyrkimys muutokseen ja siinä toimitaan yksilön, perheen, yhteisön, rakenteiden sekä globaalien ihmisoikeuskysymysten tasoilla (Juhila 2018, 11). Sosiaalityötä voidaan kuvata toimintana, joka tapahtuu ihmisen ja yhteisön sekä ihmisen ja yhteiskunnan risteyskohdissa (Kananoja 2017, 20). Tämä vaatii vahvaa asiantuntijuutta ja sulautumiskykyä.

Sosiaalityö voidaan ymmärtää professiona, jonka tunnusmerkkeihin kuuluvat oma akateeminen tieteenala ja koulutus, tieteelliseen tietoon ja eettisiin periaatteisiin pohjautuva ammatillisuus sekä ammattihenkilöstölain määrittämä monopoliasema harjoittaa ammattia. Sosiaalityöntekijöitä toimii mitä moninai-
simmissa tehtävissä julkisella, yksityisellä ja kolmannella sektorilla asiakas-, johto- ja asiantuntijatehtävissä.

Sosiaalityön paikka yhteiskunnassa on jännitteinen. Sosiaalityö ei toimi yhteiskunnallisessa tyhjiössä vaan saa valtuutuksensa lainsäädännön kautta, ja toisaalta se pohjaa tieteelliseen tietoon ja vahvaan ammattietiikkaan. Samalla sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuuksia kunnissa määrittää julkisen sektorin jatkuva niukkuus ja työn ristiriitaiset vaatimukset (esim. Blomberg ym. 2015; Mänttari-van der Kuip 2015; Kananaja 2017).

Tässä Tutkivan sosiaalityön julkaisussa paneudutaan sosiaalityöntekijöihin ja heihin liittyvään tutkimukseen, kuten työhyvinvointiin, asiantuntijuuteen, koulutukseen, ammatillisuuteen, ammatillisiin käytäntöihin ja sosiaalityön erilaisiin asiakasryhmiin. Tässä julkaisussa on mukana 11 tekstiä, jotka linkittyvät laajasti sosiaalityön professioon.

Julkaisun aloittaa Maija Mänttari-van der Kuipin kirjoitus, jossa hän pohtii, millaisia eettisiä kysymyksiä ja ristiriitoja sosiaalityön arjessa kohdataan. Hän keskittyy erityisesti eettisen ahdingon käsitteeseen ja siihen, miten sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuudet kytkeytyvät ahdingon kokemukseen. Maija pohtii, millaista eettinen kuormitus on, millaisiin asioihin se kytkeytyy ja mitä sille on tehtävissä.

Seuraavaksi Johanna Kallio tarkastelee sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden puoluevalintaa ja sosiaalipoliittisia mielipiteitä. Miten sosiaali- ja diakoniatyöntekijät eroavat toisistaan ja muista samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvista? Lisäksi hän tarkastelee kuntien sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön pääaineopiskelijoiden suhtautumista yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen vuonna 2019 kerättyjen valtakunnallisten kyselyaineistojen pohjalta.

Pekka Kettunen ja Outi Linnossuo keskittyvät lastensuojelun vaikuttavuuden arviointiin. He pohtivat aikaisemman kirjallisuuden pohjalta vaikuttavuuden arvioinnin perusteita ja metodologisia kysymyksiä sekä vaikuttavuuden arvioinnin toteuttamista lastensuojelussa. Pekka ja Outi päättävät tekstinsä pohdintaan

siitä, mitä tulisi tehdä, jotta vaikuttavuuden arviointi lastensuojelussa etenisi.

Sanna-Liisa Liikanen pohtii ensinnäkin yleisesti köyhien lapsiperheiden vanhempien kokemusta luottamuksesta, ja toiseksi hän tarkastelee lapsiperheitä aikuissosiaalityön asiakkaina: millaista on lapsiperheiden asiakkuus aikuissosiaalityössä ja miten näiden lapsiperheiden vanhemmat kokevat luottamusta. Tekstin taustalla on Liikasen sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus, ja hänen tekeillä oleva sosiaalityön väitöskirjatutkimuksensa. Teksteillään Sanna-Liisa kertoo omista tutkimuksellisista valinnoistaan ja perustelee asiakkaiden luottamuksen tutkimisen merkityksellisyyttä.

Seuraavaksi Laura Tarkiainen, Eveliina Heino, Maria Tapola-Haapala ja Hanna Kara tarkastelevat kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia sosiaalityön koulutuksessa eli miten kaunokirjallisuus voi toimia sosiaalityön asiantuntijuuden kehittymisen tukena. Keskiössä on sosiaalityön opiskelijoiden oppimiskokemuskuvaukset kaunokirjallisuuden käytöstä osana sosiaalityön opetusta.

Myös Satu Ranta-Tyrkkö tarttuu sosiaalityön koulutuksen kysymyksiin. Hän pohtii ekososiaalisen viitekehyksen juurruttamista sosiaalityön koulutukseen ja käytäntöön. Satu näkee, että erityisesti sosiaalityössä, jota velvoittavat eettismoraaliset sitoumukset, tulisi tunnistaa ekologiset kriisit, jotta sosiaalityössä pystyttäisiin paremmin vastaamaan kriisin tuomiin vaatimuksiin. Satu käyttää Jyväskylän yliopistossa sosiaalityön tutkinto-ohjelmassa järjestettyä ekososiaalisen sosiaalityön opintojaksoa esimerkkinä siitä, miten ekososiaalista viitekehystä voidaan opettaa ja sitä kautta myös siirtää sosiaalityön käytäntöihin.

Janika Lindström, Teemu Rantanen ja Matti Mears tarkastelevat kokemusasiantuntijoiden kokemuksia työskentelystään sosiaalialalla eri ammattilaisten kanssa. Ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan toimivan parityöskentelyn edellytyksenä on,

että osapuolet kunnioittavat toistensa asiantuntijuutta ja sopivat työskentelyn tavoitteista ja työnjaosta yhdessä. Janika, Teemu ja Matti näkevät, että sosiaalityössä ja sosiaalipalveluissa sekä niiden kehittämisessä tarvitaan mukaan kokemusasiantuntijoita, jotka voivat osallistua aktiivisesti erilaisten palveluiden suunnitteluun, toteuttamiseen ja kehittämiseen.

Oona Ylönen ja Anniina Kaittila pohtivat sitä, millaista sosiaalityön asiantuntijuuden tulisi olla tulevaisuudessa. Millaista osaamista ja asiantuntijuutta tarvitaan toimintaympäristöjen muuttuessa sosiaalityön erilaisissa tehtävissä? Miten globaalin kehityksen tuomat muutokset, kuten pakolaisuus ja pandemiat, haastavat sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuutta? Teksti pohjaa sosiaalityön tutkimuksen päivillä 2021 pidettyyn paneeliin, jonka aiheena oli tulevaisuuden sosiaalityöntekijä. Mukana paneelissa oli sosiaalityön tutkijoita, opettajia ja käytännön työntekijöitä sekä kokemusasiantuntija.

Hilla Kiuru ja Heli Valokivi kirjoittavat aktiivisesta ikääntymisestä ja neljänneestä iästä. He tarkastelevat ensin aktiivisen ikääntymisen diskurssia, sitten kolmannen ja neljännen iän teoretisointeja. Hilla ja Heli päättävät kirjoituksensa pohdintaan, miten aktiivinen ikääntyminen, joka yhdistetään usein kolmannen ikään, voidaan ymmärtää neljännessä iässä.

Johanna Hietämäki, Elli Hyväri, Outi Kekkonen, Anu Karhinen-Soppi, Anniina Kaittila ja Marita Husso tarkastelevat turvakoti-palveluiden työntekijöiden näkemyksiä asiakkaiden avun hakemisen, palvelujen toteuttamisen ja avun saamisen haasteista koronapandemian aikana.

Tutkivan sosiaalityön 2021 julkaisun päättää Helmi Vihro. Hän pohtii sitä, mitä sosiaalityö on seksuaalisuuden parissa ja millaisia kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on seksuaalisten kysymysten kanssa työskentelystä. Tekstillään Helmi haluaa nostaa keskusteluun sosiaalityön ja seksuaalisuuden kytköksen. Etenkin seksiposiitiiviset, voimavarakeskeiset ja tuomitsemista välttävät

näkökulmat voivat tarjota sosiaalityölle uusia mahdollisuuksia vastata asiakkaiden tarpeisiin, tehdä rakenteellisesti vaikuttavaa asennustyötä, ja näin kehittää sosiaalityötä professiona yhä eteenpäin.

Lopuksi

Sosiaalityön tutkimuksen päivät pidettiin vuonna 2021 poikkeuksellisesti virtuaalisena. Päiville osallistui yhteensä noin 250 sosiaalityön asiantuntijaa, tutkijaa ja opiskelijaa. Syynä virtuaaliseen toteutukseen oli koko maailmaa koetellut korona-pandemia. Saimme kahden päivän aikana kuulla etäyhteyksien välityksellä esityksiä, jotka pureutuivat ja avasivat sosiaalityön profессиota monista näkökulmista. Keynote-esitysten lisäksi mukana oli sosiaalityön käytännön ammattilaisista, kokemusasiantuntijoista ja tutkimuksen ammattilaisista koostuva paneeli, jossa pohdittiin sosiaalityön asiantuntijuutta tulevaisuudessa. Päivien esitykset olivat päivien osallistujille kuunneltavissa kahden viikon ajan.

Päivien pääesitysten lisäksi sosiaalityön tutkimuksen päiville osallistujilla oli mahdollisuus päästä kuulemaan esityksiä työryhmissä etänä. Päivillä oli myös tarjolla posterityöryhmä, joka tarjosi läpileikkauksen sosiaalityön tutkimuksesta.

Sähköisiä postereita oli tarjolla esimerkiksi uusista tutkimushankkeista, jotka olivat saaneet ensimmäisinä Sosiaalityön yliopistotasoisesta tutkimuksen valtionavustuksen. Osallistujat saivat äänestää parasta sähköistä posteria, ja eniten ääniä sai Lastensuojelun sosiaalityön ja nuorisopsykiatrian yhteistutkiminen ja -kehittäminen Länsi- ja Itä-Suomessa, LANUPS -hanke.

Haluamme kiittää kaikkia työryhmien vetäjiä ja posteriryhmään osallistuneita erittäin hyvästä yhteistyöstä – monipuolisen työryhmäesitysten johdosta saimme tarjota päivien osallistujille moninaisia kiinnostavia keskusteluja: Kiitokset kaikille esityksen pitäneille!

Lämmin kiitos kuuluu myös tämän julkaisun kirjoittajille, jotka loivat meille mahdollisuuden palata heidän esityksiinsä näin kirjallisesti.

Sosiaalityön tutkimuksen päivät järjestetään seuraavan keran Jyväskylän yliopistossa. Toivottavasti kohtaamme tuolloin kasvotusten!

Turussa kesällä 2021

Kirsi Günther

Johanna Kallio

Lähteet

- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian & Niemelä, Mikko (2015) What explains frontline workers' views on poverty? A comparison of three types of welfare sector institutions. *International Journal of Social Welfare* 24 (4), 324–334.
- Juhila, Kirsi (2018) *Aika, paikka ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.
- Kananoja, Aulikki (2017) Mihin käytännön sosiaalityö tarvitsee tutkittua tietoa? Teoksessa Annamari Tuulio-Henriksson & Laura Kallioma-Puha & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Harkittu, tutkittu, avoin*. Marketta Rajavaaran juhla- ja julkaisukirja. Helsinki: Kela, 19–34.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2015) Work-related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Maija Mänttari-van der Kuip

tutkijatohtori

Jyväskylän yliopisto, Psykologian laitos

maija.manttari@jyu.fi

Toimintamahdollisuudet ja eettinen kuormitus sosiaalityössä

Sosiaalityö on luonteeltaan eettisesti jännitteistä ja haastavaa työtä. Työssä kohdataan eettisesti latautuneita ja kimurantteja ilmiöitä, eikä kaikissa tilanteissa oikean, hyvän tai edes vähiten huonon ratkaisun löytäminen ole yksiselitteistä. Joissakin tilanteissa työtä ohjaavat periaatteet ja arvot voivat joutua vastakkain, ja työntekijä voi joutua asettamaan niitä tärkeysjärjestykseen. Tällaiset tilanteet kuuluvat sosiaalityöntekijöiden työhön. (Banks 2004; Berrick 2018.) Myös työnteon konteksti asettaa omanlaisiaan eettisiä haasteita työntekijöille, ja tutkimusten kautta tiedetäänkin, ettei tasapaino arjen ristipaineissa suju välttämättä kivuttomasti.

Sosiaalityöntekijöiden riski uupua työssään on suuri, ja erityyppiset työpahoinvoinnin kokemukset ovat yleisiä (mm. Baugerud ym. 2018; Baldschun ym. 2019). Pureudun tässä teksissä näihin sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin ongelmiin eettisen kuormituksen käsitteen kautta. Tarkastelen sosiaalityöntekijöiden työssään kokemaa eettistä kuormitusta toimintamahdollisuuksien näkökulmasta (Nussbaum 2011), ja tavoitteenani on pohtia sitä, millaista eettinen kuormitus on, millaisiin asioihin se kytkeytyy ja mitä sille voi olla tehtävissä. Tekstini pohjaa jo aiemmin julkaistuun moraalista ahdinkoa käsittelevään tutkimukseeni

(Mänttari-van der Kuip 2016; 2020), mutta myös muuhun aiempaan tutkimukseen.

Sosiaalityö(ntekijä) osana kontekstiaan

Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin ja eettisen kuormituksen kokemusten ymmärtämiseksi huomio kannattaa suunnata sosiaalityöhön professiona sekä siihen toimintaympäristöön, jossa sosiaalityötä tehdään. Kansainvälisen määritelmän (IFSW 2014; Sosnet 2014) mukaan sosiaalityössä pyritään ratkaisemaan ihmiselämän ongelmatilanteita sekä edistämään hyvinvointia ihmisten ja rakenteiden parissa työskentelemällä. Työtä ohjaavat ihmisoikeudet ja ammattieettiset periaatteet, ja ammattilaisten ajatellaan sitoutuvan toimiessaan näihin työn tavoitteisiin ja periaatteisiin. (IFSW 2014 ja 2018; Sosnet 2014.)

Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan toimi tyhjiössä, vaan osana toimintaympäristöä, joka kytkeytyy kiinteästi heidän mahdollisuuksiinsa toimia edellä mainittujen tavoitteiden ja periaatteiden mukaisesti (Weinberg 2009; Marston & McDonald 2012; Mänttari-van der Kuip 2015). Tällä toimintaympäristöllä tarkoitan niin sitä konkreettista organisaatiota, työyhteisöä ja työpaikkaa fyysisine puitteineen, käytäntöineen, tapoineen ja kulttuureineen kuin myös laajempaa yhteiskunnallista, institutionaalista ja ideologista kontekstia (ks. Juhila 2006; Banks 2008; 2012; Appel Nissen 2018).

Tämän toimintaympäristön tapahtumat ja muutokset heijastuvat sosiaalityöntekijöiden työhön, sen tavoitteisiin, käytäntöihin sekä työn reunaehtoihin (Weinberg 2009; Mänttari-van der Kuip 2015; Banks 2008 ja 2012; Appel Nissen 2018). Niinpä mikäli haluamme ymmärtää sosiaalityön ammattilaisten työhyvinvoinnin kysymyksiä sekä eettisen kuormituksen kokemuksia, on tärkeä katsoa työtä, sen kontekstia ja niissä mahdollisesti tapahtuneita sekä tapahtuvia muutoksia (Mänttari-van der Kuip 2015).

Kontekstin olennaisuus ei kuitenkaan tarkoita, että työntekijät ovat täysin sen armoilla, eikä sitä, että se merkitsisi samoja asioita

kaikille työntekijöille (ks. Ryan & Deci 2000; Nussbaum 2011). Ymmärrän sosiaalityöntekijät aktiivisina toimijoina osana toimintaympäristöään. He toimivat osana tietynlaisia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia rakenteita, jotka vaikuttavat heidän mahdollisuuksiinsa toimia. He ovat kuitenkin myös itse aktiivisia toimijoita, jotka voivat vaikuttaa ympärillään oleviin rakenteisiin. (*the person-in-environment*; ks. Greene 2009; Mänttari-van der Kuip 2015) Eli tapa, jolla lähestyn sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia ja eettisen kuormituksen kokemuksia, on itseasiassa hyvin sosiaalityöntekijämäinen. Toisin sanoen, pyrin tarkastelemaan ihmisiä kokonaisvaltaisesti osana ympäristöjään (IFSW 2014 ja 2018).

Toimintamahdollisuudet ja hyvinvointi

Sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuudet voidaan ymmärtää vapautena toimia tavalla, jota työntekijät pitävät arvokkaana ja tavoiteltavana (ks. Sen 1993; Nussbaum 2011). Filosofin Martha Nussbaum (2000; 2011) ymmärtää toimintamahdollisuudet yhdistelmänä sisäisiä ja ulkoisia toimintamahdollisuuksia. Sosiaalityöntekijöillä on siis yksilökohtaisia toimintakykyjä; fyysisiä ja psyykkisiä harjoitettuja ominaisuuksia sekä opittuja taitoja, kuten koulutuksen ja työkokemuksen myötä karttunutta ammatillista osaamista. Nämä sisäiset toimintakyvyt eivät kuitenkaan itsessään vielä riitä, vaan tarvitaan myös ulkoiset olosuhteet eli rakenteet, joissa työntekijät voivat toteuttaa sisäisiä toimintakykyjään. Nämä rakenteet antavat tilaa ja rajoittavat eri tavoin eri työntekijöiden toimintaa. (ks. Nussbaum 2000; 2011.)

Sosiaalityöntekijä voi esimerkiksi pitää tärkeänä asiakkaiden kohtaamista lapsilähtöisesti, ja hänellä voi olla siihen ammatillista osaamista, mutta jotta hän voi sitä työssään hyödyntää, tulee myös ulkoisten olosuhteiden antaa mahdollisuus osaamisen hyödyntäminen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että työntekijällä tulee olla riittävästi aikaa asiakaskohtaamisiin ja

fyysiset puitteet, joissa asiakkaan lapsilähtöinen kohtaaminen ilman häiriötekijöitä on mahdollista.

Aiemman tutkimuksen perusteella kuitenkin tiedämme monen sosiaalityöntekijän työskentelevän kuluttavissa ja kuormittavissa olosuhteissa (mm. Faller ym. 2010; Burns 2011; Baldschun ym. 2019). Erityisesti lastensuojelun ongelmalliset työolot ovat olleet esillä jo pitkään, ja voidaan perustellusti sanoa, että lastensuojelutyötä tehdään monin paikoin kroonisissa poikkeusoloissa. Tämä työolojen haasteellisuus on kansainvälisesti jaettu kokemus: sosiaalityöntekijät työskentelevät hyvin paineisissa olosuhteissa, osana kompleksisia palvelujärjestelmiä, joissa työntekijöiden vaihtuvuus on suurta ja kiire kroonista. (mm. Alhanen 2014; Faller ym. 2010; Burns 2011; Meeuwisse ym. 2011; Mänttari-van der Kuip 2015.) Tällaisissa oloissa sosiaalityön ammattilaisilla on ollut vaikeuksia tavoitella työssään asioita, joita he pitävät tärkeinä, hyvinä ja merkityksellisinä (mm. Ulrich ym. 2007; Meeuwisse ym. 2011; Mänttari-van der Kuip 2015; Lohvansuu & Emond 2020). Hyvinvoinnin kannalta on kuitenkin tärkeää, että näitä merkitykselliseksi koettuja asioita on mahdollista tavoitella ja myös saavuttaa (ks. Sen 1993; Nussbaum 2011; Martela & Pessi 2018).

Se, mitä sosiaalityöntekijät sitten pitävät merkityksellisenä, on jokseenkin yksilöllinen asia, mutta sosiaalityön ja sen arvopohjan (IFSW 2014 ja 2018) voidaan ajatella muodostavan näille asioille jonkinlaiset jaetut ääriviivat. Sosiaalialalle päädytään usein siitä syystä, että halutaan tehdä työtä, jolla on merkitystä, halutaan muuttaa asioita paremmaksi, halutaan auttaa ja tehdä työtä ihmisten kanssa. Työn merkitykselliseksi kokemista voi tuottaa muun muassa se, että voidaan olla mukana aikaansaamassa myönteisiä muutoksia ihmisten elämässä. (Stalker ym. 2007; Chiller & Crisp 2012.)

Merkityksellisyyden kokemusten ja työhyvinvoinnin yhteyttä voidaan lähestyä myös inhimillisten perustarpeiden kautta (Ryan

& Deci 2000). Jotta voisimme elämässämme ja työssämme hyvin, meillä tulisi olla mahdollisuus perustarpeiden täyttymiseen (ks. Ryan & Deci 2000; Martela & Ryan 2016). Tarvitsemme siis kokemuksia siitä, että olemme vapaita päättämään tekemisistämme ja tekemisemme motivaatio nousee meistä itsestämme ulkoisten pakotteiden sijasta (*autonomia*). Tarvitsemme kokemuksia, että osaamme asioita, pärjäämme työssämme, selviävämme eteen tulevista haasteista ja saamme työssämme asioita aikaan (*kyvykkyys*). Lisäksi meillä on tarve olla yhteydessä toisiin ihmisiin (*yhteisöllisyys*). (Ryan & Deci 2000.) Näiden kolmen perustarpeen joukkoon on ehdotettu myös neljättä tarvetta, hyvántahtoisuutta. Se tarkoittaa sitä, että meillä ihmisillä olisi inhimillinen tarve tehdä hyvää ja auttaa muita. (Martela & Ryan 2016; 2020.) Kun tarkastelemme juuri sosiaalityöntekijöiden hyvinvointia, mahdollisuus tehdä hyvää, voikin olla varsin olennainen tekijä.

Näin ollen sosiaalityöntekijöiden eettistä kuormitusta tarkasteltaessa, kyse ei siis ehkä ole pelkistä työn vaatimuksista ja voimavaroista sekä niiden välisestä epätasapainosta tai tasapainosta (ks. Schaufeli & Bakker 2004). Oleellista voi olla, voiko työntekijä niiden myötä tehdä työssään sellaisia asioita, joita hän pitää merkityksellisinä ja tavoittelemisen arvoisina (Mänttari-van der Kuip 2015). Esimerkiksi tyypillinen työn vaatimustekijä kiire ei välttämättä itsessään ole työntekijälle kielteinen, eettistä kuormitusta aiheuttava tekijä, mutta siitä voi tulla sellainen, mikäli työntekijä kokee, ettei voi sen vuoksi tehdä työssään asioita, joita pitää tärkeänä ja merkityksellisenä (Mänttari-van der Kuip 2020).

Ajattelenkin, että työhyvinvoinnin tarkastelu toimintamahdollisuuksien kautta voi auttaa tavoittamaan resurssinäkökulmaa paremmin, mistä työntekijöiden kuormituksen kokemuksista on kyse. Mahdollisuudet tavoitella ja saavuttaa työssä merkitykselliseksi sekä tavoittelemisen arvoisiksi koettuja asioita voi edistää hyvinvointia työssä, mutta sama tapahtuu myös käänteisesti (ks. Weinberg 2009; Mänttari-van der Kuip 2015; Martela & Pessi 2018).

Eettinen kuormitus sosiaalityössä

Eettinen kuormitus voidaan ymmärtää psykologisen kuormituksen muotona, epämiellyttävänä, kielteisenä kokemuksena, joka yhdistyy tilanteeseen, joka pitää sisällään jonkinlaisen eettisen ulottuvuuden. Tällä eettisellä ulottuvuudella tarkoitan sitä, että tilanteessa on tavalla tai toisella läsnä oikean, väärän sekä hyvän ja pahan kysymykset. Käytän tässä puheenvuorossa eettistä kuormitusta yläkäsitteenä sellaiselle kuormitukselle, johon liittyy tällainen eettinen aspekti. (ks. Huhtala ym. 2010, 16; Brend 2020.) Sosiaalityössä, jos missä on tällaisia tilanteita ja ilmiöitä, joissa on eettisiä аспекteja, ja jotka voivat vaikuttaa työntekijöiden hyvinvointiin. Esimerkiksi toisten ihmisten kaltoinkohtelun ja traumaattisten elämäntilanteiden kohtaaminen on kuormittavaa myös ammattilaisille itselleen. Tutkimuksessa tällaista kuormitusta on lähestytty muun muassa sijaistraumatisoitumisen käsitteen kautta (*secondary traumatic stress* ja *vicarious traumatization*, mm. Molnar ym. 2020).

Lisäksi sosiaalityössä kohdattavat asiat, ilmiöt ja tilanteet ovat kompleksisia, työ on jännitteistä, ja siihen kuuluu erilaisien ristipaineiden aallokossa luoviminen (Banks 2008; Marston & McDonald 2012; Lynch & Forde 2016). Eettiset kysymykset ovat siis vahvasti läsnä arjen sosiaalityössä, kuten työntekijöiden tekemissä valinnoissa ja päätöksissä sekä tavoissa olla vuorovaikutuksessa. Voidaan ajatella, että juuri tietoisuus siitä, että työssä kohdattavilla asioilla, ilmiöillä ja tilanteilla on jonkinlainen eettinen ulottuvuus, voi olla kuormituksen kokemuksen syntymisen kannalta keskeistä (ks. Gray & Gibbons 2007; Reynolds 2006; Christen & Katsarov 2016). Se, että sosiaalityöntekijä hahmottaa oman työnsä eettisen haasteellisuuden ja vastuullisuuden sekä ymmärtää, että omalla työllä sekä päätöksenteolla voi olla merkitystä ja radikaaleja vaikutuksia ihmisten elämässä, voi osaltaan synnyttää eettistä kuormitusta. Näin ollen jo pelkästään työn luonteen vuoksi jonkinasteinen eettinen kuormitus voi olla sosiaalityössä väistämätöntä.

Moraalinen ahdinko sosiaalityössä

Edellä kuvattu sosiaalityön luonteeseen kytkeytyvä eettinen kuormitus ei kuitenkaan tavoita kaikkea sitä eettistä kuormitusta, mitä sosiaalityöntekijät työssään kohtaavat. Tutkimuksessa on tunnistettu eettistä kuormitusta, mikä paikantuu työn rakenteisiin ja siihen toimintaympäristöön, jonka osana työntekijät toimivat (mm. Weinberg 2009; Metteri & Hotari 2011). Tutkimuksessa tällaista rakenteellista eettistä kuormitusta on kutsuttu muun muassa moraaliseksi ahdingoksi (*moral distress*, mm. Jameton 1984; Weinberg 2009; Mänttari-van der Kuip 2020). Käsite on peräisin 1980-luvulta, jolloin bioetikko Andrew Jameton kuvasi moraalisen ahdingon kokemuksen syntyvän tilanteessa, jossa ihminen tietää, mikä on oikea tapa toimia, mutta institutionaaliset rajoitteet tekevät oikean toimintatavan tavoittelusta lähes mahdotonta (Jameton 1984, 6).

Moraalisesta ahdingosta on tullut hoitotieteiden puolella varsin suosittu käsite, ja siihen liittyvä empiiristä tutkimusta on tehty runsaasti. Käsite on löytänyt tiensä myös sosiaalityön tutkimukseen ja saanut vastakaikua niin käytännön työntekijöiden kuin tutkijoidenkin keskuudessa (mm. Weinberg 2009; Sunderland et al., 2010; Mänttari-van der Kuip, 2016 ja 2020; Lynch and Forde, 2016; Lev and Ayalon, 2016, 2018; Fantus et al., 2017; Brend 2020). Se, mitä moraalinen ahdinko todellisuudessa tarkoittaa, on kuitenkin ollut tutkijoiden keskuudessa kiistelty asia, eikä käsite suinkaan ole ongelmaton (mm. Hanna 2004; McCarthy & Deady 2008; Mänttari-van der Kuip 2020). Se tuntuu joka tapauksessa tavoittavan hyvin sosiaalityöntekijöiden arjen kokemuksia ja antavan niille nimen, jonka avulla näitä kokemuksia on mahdollista tarkastella.

Moraalinen ahdinko näyttäisi muodostuvan kahdesta, toisiinsa kytkeytyvästä ulottuvuudesta, eli kokemuksesta moraalisen toimijuuden rajoittuneisuudesta sekä sitä seuraavasta psyykkisestä kuormituksesta (Fourie 2015; Mänttari-van der Kuip 2020).

Oleellista moraalisisessa ahdingossa on, että kuormituksen lähteet palautuvat rakenteisiin, jotka työntekijän itsensä mukaan hankaloittavat tai estävät työntekijää toimimasta tavalla, jota hän pitää oikeana, hyvänä tai tavoittelemisen arvoisena. Oleelliseksi nousee työn teon konteksti, jolla voidaan tarkoittaa niin organisatorista kontekstia kuin laajempaakin institutionaalista kontekstia, joka haastaa työntekijän moraalisen toiminnan mahdollisuuksia. (Jameton 1984; Weinberg 2009; Mänttari-van der Kuip 2020.)

Työntekijä voi kokea joutuvansa työtä tehdessään tinkimään tai joustamaan asioista, joita hän pitää tärkeänä tai hän kokee joutuvansa esimerkiksi toimimaan tavalla, jota pitää eettisten periaatteidensa tai näkemystensä vastaisena (Mänttari-van der Kuip 2020). Sosiaalityöntekijä voi esimerkiksi kokea, että joutuu päätöksenteossa painottamaan taloudellisia näkökohtia asiakkaan tarpeiden kustannuksella tai vaikkapa tinkimään työnsä laadusta, kun ei esimerkiksi aikapaineen vuoksi ehdi tekemään asiakastyötä haluamallaan tavalla (ks. Mänttari-van der Kuip 2016; 2020; Brend 2020; Banks 2004; Metteri & Hotari 2011). Tällaiset kokemukset voivat tuottaa työntekijälle eettistä kuormitusta, joka nakertaa hänen hyvinvointiaan.

Eettiseen kuormitukseen vaikuttaminen

Eettisen kuormituksen ja moraalisen ahdingon kokemusten yleisyys (ks. Mänttari-van der Kuip 2016) ei kuitenkaan tarkoita, ettei mitään ole tehtävissä. Työn luonteesta ja rakenteista kumpuaavaan eettiseen kuormitukseen on molempiin mahdollista vaikuttaa, ja siihen on löydettävissä tutkimusperustaisia keinoja. Eettisen kuormituksen tarkastelu toimintamahdollisuuksien näkökulmasta voi auttaa löytämään tapoja, joilla kuormitukseen on mahdollista vaikuttaa eri tasoilla.

Yksi tapa vaikuttaa kuormitukseen on edistää työntekijöiden yksilöllisiä toimintakykyjä (ks. Nussbaum 2011). Se voisi tarkoittaa esimerkiksi sellaista osaamista, joka tukee luonteeltaan

eettisesti haasteellisessa työssä toimimista, kuten reflektiotoitoja ja kykyä eettisen kuormituksen, sen mahdollisten lähteiden sekä ilmenemisen tunnistamiseen. Myös moraalisen ahdingon kokemuksiin vaikuttamisen osalta nämä tunnistamistaidot ovat hyödyllisiä, sillä kokemusten tunnistaminen voi auttaa hahmottamaan niitä rakenteita, jotka tuottavat työssä moraalista ahdingkoa. On tärkeää, että ammattilaisille tarjotaan jo koulutuksessa välineitä ja osaamista arkityön eettisten jännitteiden sekä haasteiden tunnistamiseen ja käsittelyyn rakentavilla sekä hyvinvointia edistävillä tavoilla. (Banks 2004; Gray & Gibbons 2007; Shier & Graham 2011; Grant & Kinman 2012; Rushton ym. 2013; Christen & Katsarov 2016, 21; Lynch & Forde 2016; Juhila 2006; Martin ym. 2020.)

Vaikka eettinen herkkyys ja tietoisuus saattavat ehkä itsessään tuottaa eettisen kuormituksen kokemuksia (ks. Christen & Katsarov 2016), nämä kokemukset voivat myös motivoida muutokseen sekä esimerkiksi eettisesti ongelmallisten käytäntöjen haastamiseen. Moraalisen ahdingon kokemusten tunnistaminen voi olla avain myönteisen muutoksen tavoitteluun. Näin ollen ammattilaiset tarvitsevat myös rakenteellisen sosiaalityön osaamista, jotta heillä on keinoja haastaa eettisesti ongelmallisia ja kuormitusta tuottavia käytäntöjä sekä rakenteita. Näiden muuttaminen on mahdollista, mutta se edellyttää, että tunnistamme ne, ymmärrämme rakenteet sellaisina, joihin meidän on mahdollista vaikuttaa (Weinberg 2009; Fantus ym. 2017), ja että meillä on työkaluja, joita voimme hyödyntää muutostyön tekemisessä.

On kuitenkin selvää, että pelkkä yksilöllisiin toimintakykyihin keskittyminen ei riitä, vaan tarvitaan myös sellaiset ulkoiset olosuhteet, joissa yksilöllisten toimintakykyjen hyödyntäminen on mahdollista (Nussbaum 2011; Grant & Kinman 2012). Moraalisen ahdingon kokemuksista tuskin päästään eroon, jos työtaakka on kohtuuton (Mänttari-van der Kuip 2016). Työmäärän pitää olla sellainen, että työntekijä pystyy hoitamaan tehtävänsä

hyvinvoinnistaan tinkimättä. Väitän kuitenkin, etteivät työn luonteesta tai rakenteista kumpuavat eettisen kuormituksen kokemukset liioin häviä pelkästään resursseja lisäämällä, vaan on etsittävä ratkaisuja ja toimintamalleja, jotka tarjoavat työntekijöille mahdollisuuden sellaisen sosiaalityön tekemiseen, jota he pitävät tavoittelemisen arvoisena. Näitä ratkaisuja on mahdollista kehittää niin arjen asiakastyössä kuin myös organisaatiossa, koulutuksessa ja laajemminkin yhteiskunnassa.

Organisaatiossa ja työyhteisössä nämä rakenteet voivat tarkoittaa sellaisia asioita, jotka tukevat työntekijöiden toimintaa eettisesti haastavassa työssä. Organisaatiossa voi olla hyvä miettiä, miten niissä voidaan edistää sellaisen työn tekemistä, jonka työntekijät voivat kokea merkitykselliseksi? Tarjoaako työ kokemuksia siitä, että työntekijät ovat autonomisia ja kyvykkäitä, tarjoaako se heille yhteyden kokemuksia tai antaako työ mahdollisuuden hyvän tekemiseen? Nämä inhimillisiin perustarpeisiin liittyvät kysymykset voivat auttaa eteenpäin, jos halutaan tutkimusperusteisesti etsiä ratkaisuja, joilla sosiaalityöntekijöiden hyvinvointia voidaan työn arjessa edistää ja eettisen kuormituksen kokemuksia lievittää (ks. Martela & Pessi 2018). Tutkimuksen kautta esimerkiksi tiedetään, että sellaisten rakenteiden luominen, jotka antavat työntekijöille riittävän työyhteisön ja esimiehen tuen sekä mahdollisuudet reflektioon, ovat hyvinvoinnin kannalta tärkeitä (mm. Shier & Graham 2011; Grant & Kinman 2012; Beddoe ym. 2014; Mänttari-van der Kuip 2015; Martin ym. 2020).

Kohti myönteistä muutosta

Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi on enemmän kuin pelkkää pahoinvoinnin ja eettisen kuormituksen puuttumista. Se on sitä, että oman työnsä voi kokea merkitykselliseksi ja innostavaksi ja sitä, että työssä on mahdollista tavoitella asioita, joita työntekijät pitävät tavoittelemisen arvoisina. (ks. Sen 1993; Hakanen 2004;

Martela & Pessi 2018.) Siksi ajattelen, ettei pelkkä reaktiivinen kuormituksen lievittäminen riitä, vaan on aktiivisesti kehitettävä sellaista työtä ja työoloja, jotka antavat työntekijöille mahdollisuuden kukoistamiseen ja innostumiseen eettisesti haastavassa työssä.

Suomen Akatemian rahoittamassa lastensuojelutyön ammattilaisten eettisiä toimintamahdollisuuksia ja työhyvinvointia käsittelevässä hankkeessani (*ProCApable*) tutkin, onko tällaista muutostyötä mahdollista tehdä osana arjen työtä. Tarkastelen muun muassa toimintatutkimuksen keinoin, voidaanko työntekijälähtöisellä arjen käytäntöjen kehittämällä edistää työntekijöiden mahdollisuuksia tehdä työtä sellaisella tavalla kuin he haluaisivat, ja edistääkö se heidän hyvinvointiaan.

Eettiseen kuormitukseen ja moraaliseen ahdinkoon voidaan suhtautua asioina, jotka voivat tehdä näkyväksi mahdolliset muutostarpeet ja motivoida tavoittelemaan muutosta. Myönteinen muutos edellyttää työtä koskevien ongelmakohtien tunnistamista ja tunnustamista sekä mahdollisuutta kriittiseen reflektioon ja avoimeen keskusteluun (Banks 2004; Weinberg 2009). On katsottava niitä tekijöitä, jotka hankaloittavat eettisesti kestävän sosiaalityön tekemistä ja etsittävä keinoja, joilla työntekijöiden toimintamahdollisuuksia voidaan edistää eri tasoilla. Muutostyö on sosiaalityön ytimessä, ja muutostyön osaamista voidaan hyödyntää myös sosiaalityöntekijöiden oman työhyvinvoinnin tavoittelussa.

Lähteet

- Alhanen, Kai (2014) Vaarantunut suojelevalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Tampere: Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos.
- Appel Nissen, Maria (2018) We Need to Focus on the Resources: Struggling with Neoliberal Economic Rationales in Social work with Children and Families. In Mia Arp Fallow & Cory Blad (toim.) *Social Welfare Responses in a Neoliberal Era. Policies, Practices, and Social Problems*. Leiden & Boston: Brill, 119–136.
- Baldschun, Andreas & Hämäläinen, Juha & Töttö, Pertti & Rantonen, Otso & Salo, Paula (2019) Job-strain and well-being among Finnish social workers: exploring the differences in occupational well-being between child protection social workers and social workers without duties in child protection. *European journal of social work* 22 (1), 43–58.
- Baugerud, Gunn Astrid & Vangbæk, Sille & Melinder, Annika (2018) Secondary traumatic stress, burnout and compassion satisfaction among Norwegian child protection workers: Protective and risk factors. *British Journal of Social Work* 48 (1), 215–235.
- Banks, Sarah (2008) Critical Commentary: Social Work Ethics. *The British Journal of Social Work* 38 (6), 1238–1249.
- Banks, Sarah (2004) Ethical challenges for social work. *Intervenção Social* 29, 11–24.
- Beddoe, Liz & Davys, Allyson Mary & Adamson, Carole (2014) Never trust anybody who says “I don’t need supervision”: Practitioners’ beliefs about social worker resilience. *Practice* 26 (2), 113–130.
- Berrick, Jill Duerr (2018) *The impossible imperative: Navigating the competing principles of child protection*. New York: Oxford University Press.
- Brend, Denise (2020) Residential childcare workers in child welfare and moral distress. *Children and Youth Services Review* 119, 1–8.
- Burns, Kenneth (2011) Career Preference, Transients and Converts: A Study of Social Worker’s Retention in Child Protection and Welfare. *British Journal of Social Work* 41 (3), 520–538.
- Chiller, Phoebe & Crisp, Beth R. (2012) Sticking around: Why and how some social workers stay in the profession. *Practice* 24 (4) 211-224.
- Christen, Markus & Katsarov, Johannes (2016) Moral sensitivity as a precondition of moral distress. *The American Journal of Bioethics* 16 (12), 19–21.
- Fantus, Sophia & Greenberg, Rebecca A. & Muskat, Barbara & Katz, Dana (2017) Exploring moral distress for hospital social workers, *British Journal of Social Work* 47 (8), 2273–90.
- Faller, Kathleen & Grabarek, Marguerite & Ortega, Robert (2010) Commitment to child welfare work: What predicts leaving and staying? *Children and Youth Services Review* 32 (6), 840–846.

- Fourie, Carina (2015) Moral distress and moral conflict in clinical ethics. *Bioethics* 29 (2), 91–97.
- Gray, Mel & Gibbons, Jill (2007) There are no answers, only choices: Teaching ethical decision making in social work. *Australian Social Work* 60 (2), 222–238.
- Grant, Louise & Kinman, Gail (2012) Enhancing wellbeing in social work students: Building resilience in the next generation. *Social work education* 31 (5), 605–621.
- Green, Roberta R. (2009) *Human Behavior Theory, Person-in Environment, and Social Work Method*. Teoksessa Roberta R. Greene (toim.) *Human Behavior Theory and Social Work Practice*. New York: Routledge, 1–30.
- Hakanen, J. (2004) Työuupumuksesta työn imuun: työhyvinvointitutkimuksen ytimessä ja reuna-alueilla. *Työterveyslaitos*.
- Hanna, Debra R. (2004) Moral distress: the state of the science. *Research and theory for Nursing Practice* 18 (1), 73–93.
- Huhtala, Mari & Puutio, Risto & Lämsä, Anna-Maija & Mauno, Saija & Kinnunen, Ulla & Hyvönen, Katriina & Feldt, Taru (2010) Eettisesti haastavat tilanteet ja niiden kuormittavuus johtajien työssä: fokusryhmäkeskusteluiden analyysi. *Työelämän tutkimus* 8 (1), 13–25.
- IFSW (2018) *Global Social Work Statement of Ethical Principles*. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> (luettu 10.3.2021)
- IFSW (2014) *Global Definition of the Social Work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (luettu 10.3.2021)
- Jameton, Andrew (1984) *Nursing practice: The ethical issues*. Lontoo: Prentice-Hall.
- Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina*. Tampere: Vastapaino.
- Lohvansuu, Jenni & Emond, Ruth (2020) “Everyday” Scottish and Finnish child protection work in an age of austerity: A practitioner perspective. *Child & Family Social Work* 25 (3), 576–584.
- Lynch, Deborah & Forde, Catherine (2016) ‘Moral distress’ and the beginning practitioner: preparing social work students for ethical and moral challenges in contemporary contexts. *Ethics and Social Welfare* 10 (2), 94–107.
- Martin, Elisa M & Myers, Karen & Brickman, Kirstiana (2020) Self-Preservation in the Workplace: The Importance of Well-Being for Social Work Practitioners and Field Supervisors. *Social Work* 65 (1), 74–81.
- Marston, Greg & McDonald, Catherine (2012) Getting beyond ‘Heroic Agency’ in Conceptualising Social Workers as Policy Actors in the Twenty-First Century. *The British Journal of Social Work* 42 (6), 1022–1038.
- Martela, Frank & Pessi, Anne B. (2018) Significant work is about self-realization and broader purpose: defining the key dimensions of meaningful work. *Frontiers in psychology* 9 (artikkeli 363), 1–15.
- Martela, Frank & Ryan, Richard M. (2016) The benefits of benevolence: Basic psychological needs, beneficence, and the enhancement of well-being. *Journal of personality* 84 (6), 750–764.

- Martela, Frank, & Ryan, Richard M. (2020) Distinguishing between basic psychological needs and basic wellness enhancers: the case of beneficence as a candidate psychological need. *Motivation and Emotion* 44 (1), 116–133.
- McCarthy, Joan & Dadye, Rick (2008) Moral distress reconsidered. *Nursing ethics* 15 (2), 254–262.
- Meeuwisse, Anna & Scaramuzzino, Roberto & Swärd, Hans (2011) Everyday realities and visionary ideals among social workers in the Nordic countries: A matter of specialization and work tasks? *Nordic Social Work Research* 1 (1), 5–23.
- Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011) Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristöt nuorten palveluissa. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Juva: PS-kustannus. 67–92.
- Molnar, Beth E. & Meeker, Samantha A. & Manners, Katherine & Tieszen, Lisa & Kalergis, Karen & Fine, Janet & Hallinan, Sean & Wolfe, Jessica & Wells, Muriel K. (2020) Vicarious traumatization among child welfare and child protection professionals: A systematic review. *Child Abuse & Neglect* 110 (3), 1–15.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2015) Work-related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*, 524.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2016) Moral distress among social workers: The role of insufficient resources. *International Journal of Social Welfare*, 25 (1), 86–97.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2020) Conceptualising Work-Related Moral Suffering— Exploring and Refining the Concept of Moral Distress in the Context of Social Work. *The British Journal of Social Work* 50 (3), 741–757.
- Nussbaum, Martha (2000) Women's capabilities and social justice. *Journal of human development* 1(2), 219–247.
- Nussbaum, Martha (2011) *Creating Capabilities. The Human Developmental Approach*. Cambridge, Massachusetts & London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Reynolds, Scott J. (2006) Moral awareness and ethical predispositions: Investigating the role of individual differences in the recognition of moral issues. *Journal of Applied Psychology* 91 (1), 233–243.
- Rushton, Cynda H. & Kaszniak, Alfred W. & Halifax, Joan S. (2013) A framework for understanding moral distress among palliative care clinicians. *Journal of Palliative Medicine* 16 (9), 1074–1079.
- Ryan, Richard M. & Deci, Edward L. (2000) Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist* 55 (1), 68–78.
- Schaufeli, Wilmar B. & Bakker, Arnold B. (2004) Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior* 25 (3), 293–315.

- Sen, Amartya (1993) Capability and Well-being. In Martha Nussbaum & Amartya Sen (toim.) The Quality of Life. Oxford: Clarendon Press.
- Shier, Micheal L. & Graham, John R. (2011) Mindfulness, subjective well-being, and social work: Insight into their interconnection from social work practitioners. *Social Work Education* 30 (1), 29–44.
- Sosnet (2014) Sosiaalityön kansainvälisen määritelmän suomennos.
<https://www.sosnet.fi/FI/Sosnet/Sosiaalityon-maaritelma> (luettu 9.3.2021)
- Stalker, Carol A. & Mandell, Deena & Frensch, Karen M. & Harvey, Cheryl & Wright, Margriet (2007) Child welfare workers who are exhausted yet satisfied with their jobs: How do they do it? *Child & Family Social Work* 12 (2), 182–191.
- Ulrich, Connie & O'Donnell, Patricia & Taylor, Carol & Farrar, Adrienne & Danis, Marion & Grady, Christine (2007) Ethical climate, ethics stress, and the job satisfaction of nurses and social workers in the United States. *Social Science & Medicine* 65 (8), 708–19.
- Weinberg, Merlinda (2009) Moral distress: A missing but relevant concept for ethics in social work. *Canadian Social Work Review* 26 (2), 139–151.

Johanna Kallio

sosiaalityön professori

Turun yliopisto

jomkall@utu.fi

Sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden puoluevalinta, sosiaalipoliittiset mielipiteet ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen

Tarkastelen tekstissäni, joka perustuu sosiaalityön tutkimuksen päivillä 2021 pitämäni puheenvuoroon, sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden puoluevalintaa ja sosiaalipoliittisia mielipiteitä. Keskityn tämän lisäksi kuntien sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön pääaineopiskelijoiden puoluevalintaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Tekstini pohjaa aikaisemmin julkaisemiini tutkimuksiini ja kuntien sosiaalityöntekijöiltä ja sosiaalityön pääaineopiskelijoilta loppuvuonna 2019 kerättyihin kyselyaineistoihin. Tekstini vastaa kysymykseen, miten sosiaali- ja diakoniatyöntekijät eroavat toisistaan puoluevalinnan ja sosiaalipoliittisten mielipiteiden suhteen? Entä miten sosiaali- ja diakoniatyöntekijät eroavat puoluevalinnallaan muista samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvista? Edelleen, tekstini vastaa kysymykseen, miten kuntien sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön pääaineopiskelijat suhtautuvat yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

Puoluevalinta ja sosiaalipoliittiset mielipiteet voivat kietoutua sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden ammatilliseen toimintaan, kuten harkintavallan käyttöön. Se, miten työntekijä asennoituu apua tarvitseviin, voi näkyä siinä, miten hän kohtaa näihin ryhmiin kuuluvia asiakastyössään. Edelleen, hyvin kriittiset mielipiteet apua tarvitsevista voivat vaikuttaa siihen, että sosiaalityöntekijä käyttää herkästi harkintavaltaa asiakkaiden näkökulmasta epäedullisesti. Tämä tekee aiheesta tärkeän sosiaalityön käytännön työn kannalta. Suhtautuminen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen on puolestaan keskeistä rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisen näkökulmasta. Määrällisiin aineistoihin perustuvia analyysejä sosiaalityöntekijöiden yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta on tehty hyvin vähän Suomessa (ks. kuitenkin Simola 2018) ja sosiaalityön pääaineopiskelijoiden yhteiskunnallista vaikuttamista ei ole tutkittu kyselyaineistoon perustuen tietääkseni lainkaan Suomessa.

Puoluevalinta

Tutkimme Hannu Lahtisen ja Hanna Wassin kanssa ammattiin perustuvien mikroluokkien puoluevalintoja perinteisten yhteiskuntaluokkien sijaan (Kallio ym. 2020). Molemmat käsitteet perustuvat ammattiryhmiin, mutta perinteinen yhteiskuntaluokka kattaa laajan kirjon erilaisia ammatteja, kun taas mikroluokka rakentuu yksittäisen ammatin pohjalta (Weeden & Grusky 2012). Yhtäältä sosiaalityöntekijät muodostavat oman mikroluokkansa ja toisaalta he ovat osa monia ammatteja sisältävästä yhteiskuntaluokasta. On syytä olettaa, että perinteisten monia ammatteja sisältävien yhteiskuntaluokkien merkitys puoluevalinnan taustalla on heikentynyt viime vuosina. Esimerkiksi julkisen sektorin jatkuva niukkuus ja hyvinvointivaltion uudelleenmuotoilu luovat monenlaisia jakolinjoja (Pierson 1996; 1994).

Olimme kiinnostuneita artikkelissamme sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden välisistä eroista, mutta myös siitä, miten

näiden kahden ammattiryhmän puoluevalinta eroaa muiden samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvien vastaavasta (Kallio ym. 2020). Diakonia- ja sosiaalityöntekijät ovat korkeasti koulutettuja ja työnkuvaltaan hyvin autonomisia toimijoita. Molempien ryhmien työ vaatii erityisasiantuntemusta ja heidän työtään on vaikea valvoa. Sosiaalityöntekijöillä on lakisääteinen monopoliasema harjoittaa ammattiaan, kun taas diakoniatyöntekijöiden pätevyysvaatimuksista säädetään Kirkon säädöskokoelmassa. Diakoniatyöntekijät valmistuvat ammattikorkeakoulusta sosionomin tai sairaanhoitajan tutkinnolla, kun taas sosiaalityöntekijät valmistuvat yliopistosta yhteiskuntatieteen tai valtiotieteen maisterin tutkinnolla. Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, iso osa sosiaalityöntekijöistä työskentelee kunnissa, esimerkiksi lastensuojelussa, aikuissosiaalityössä tai vammaispalveluissa. Diakoniatyöntekijät työskentelevät pääosin kolmannella sektorilla eli seurakunnissa. Ammattiasemaan perustuvissa yhteiskuntaluokkamalleissa he edustavat keskiluokkaisia professioammattaita, joita ovat esimerkiksi opettajat, psykologit ja puheterapeutit.

Diakonia- ja sosiaalityöntekijät eroavat kuitenkin useista muista samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvista siinä, että he kohtaavat työssään eriarvoisuuden seurauksia, kuten köyhyyttä, kurjuutta, huono-osaisuutta ja sosiaalisia ongelmia. Sosiaali- ja diakoniatyöntekijät myös käyttävät harkintavaltaa suhteessa asiakkaisiinsa ja tekevät päätöksiä, jotka vaikuttavat yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevien elämään. Sen sijaan useimmat keskiluokkaan kuuluvat kohtaavat pääsääntöisesti samankaltaisen elämäntilanteen jakavia. Kärjistetysti voidaan sanoa, että korkeasti koulutetut ja hyvin toimeentulevat elävät omassa kuplassaan, johon ei kuulu kanssakäymistä yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevien väestöryhmien kanssa. Sosiaalinen etäisyys voi olla pitkä, jolloin heikoimmassa asemassa olevat näyttävät keskiluokkaan kuuluville eräänlaisina muukalaisina

(ks. lisää Saari 2015) eli toisina, jotka eivät kuulu samaan yhteiskuntaluokkaan.

Eriarvoisuuden seurausten kohtaaminen on puoluevalinnan ja poliittisten preferenssien kannalta merkittävä asia, joka todennäköisesti lisää sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden empatiaa haavoittuvassa asemassa olevia väestöryhmiä kohtaan. Kohtaaminen lisää sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden tietoisuutta heikoimmassa asemassa olevien tarpeista ja toiveista. Koulutuksestaan johtuen he ymmärtävät yhteiskunnallisia ilmiöitä, poliittista päätöksentekoa ja kykenevät suhtautumaan kriittisesti populistiseen retoriikkaan, mikä mahdollisesti alleviivaa eroa muihin samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluviin. Heillä on yhteiskunnallisesta koulutuksesta johtuen muita parempi kyky lukea ja ymmärtää päivänpoliittisia tapahtumia.

Enemmistö sosiaalityöntekijöistä työskentelee julkisella sektorilla ja molempien ammattiryhmien työhön vaikuttaa vahvasti sekä kansallinen että paikallinen politiikka. Julkisen sektorin työntekijöiden on oletettu äänestävän ensisijaisesti puolueita, jotka ovat julkisen sektorin resurssien lisäämisen kannalla. Tämä voi korostua jo siksikin, että sosiaalityöntekijöiden työtä määrittää vahvasti julkisen sektorin pysyvä niukkuus ja työn ristiriitaiset vaatimukset (Mänttari-van der Kuip 2015). Laajan julkisen sektorin kannattamiseen liittyy sosiaalityöntekijöillä myös itsekkäitä syitä, sillä lisääntyvä budjetointi sosiaalityöhön ja sosiaalipalveluihin merkitsee parannuksia heidän työoloihinsa ja etenemismahdollisuuksiinsa.

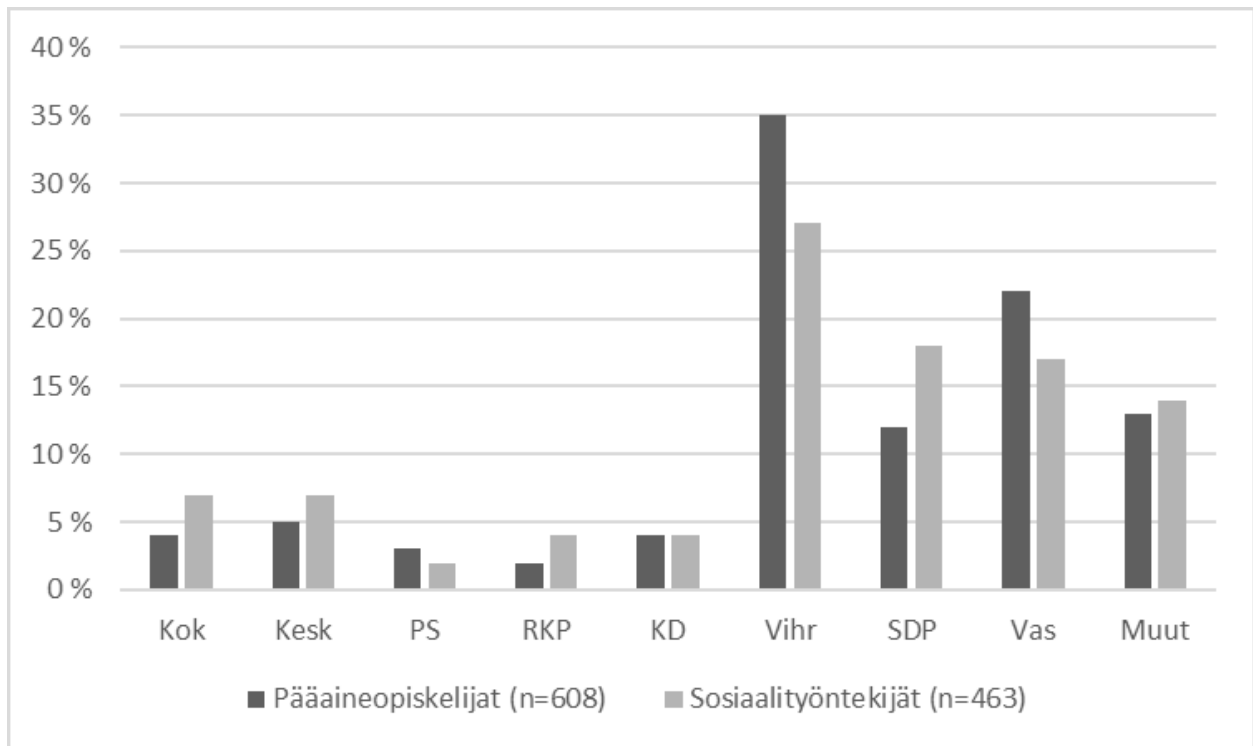
Julkisen sektorin pysyvä niukkuus heijastuu myös kolmannella sektorilla toimivien diakoniatyöntekijöiden työhön, jossa korostuu aikaisempaa enemmän asiakkaiden taloudellinen auttaminen julkisen sektorin turvaverkkojen pettäessä (Hiilamo 2012; Juntunen 2011). Täten on hyvin mahdollista, että diakonia- ja sosiaalityöntekijät poikkeavat puoluevalinnallaan muista samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvista. Korkeasti koulutetut

professioluokan edustajat ovat perinteisesti äänestäneet oikeistopuolueita, kuten kokoomusta (ks. esim. Westinen 2015).

Vuonna 2011 kerätyn valtakunnallisen kyselyaineiston perusteella kuntien sosiaalityöntekijät äänestivät kevään 2011 eduskuntavaaleissa eniten sosialidemokraatteja (SDP) (25 %), vihreitä (23 %) ja vasemmistoliittoa (18 %). Seurakuntien diakoniatyöntekijät äänestivät puolestaan eniten kristillisdemokraatteja (31 %) ja keskustaa (23 %) (ks. lisää Kallio ym. 2020). Toisaalta eduskuntapuolueista kaikkein selkeimmin taloudellista oikeistoa edustavista kokoomus ei saanut suurta kannatusta kummaltakaan ammattiryhmältä. Diakonia- ja sosiaalityöntekijöitä yhdistää myös se, että kummankin ammattiryhmän keskuudessa perussuomalaisien kannattajat olivat harvassa.

Vuoden 2019 valtakunnallisen kyselyaineiston mukaan kuntien sosiaalityöntekijöiden suosimisjärjestys koskien puolueita on hieman muuttunut (ks. kuvio 1). Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa sosiaalityöntekijät ja erityisesti sosiaalityön pääaineopiskelijat äänestivät vihreitä. Vihreiden kannatus on siis kasvanut hieman viimekertaisissa eduskuntavaaleissa. Kannatus on nousut kuntien sosiaalityöntekijöiden keskuudessa 23 prosentista 27 prosenttiin. Vihreitä ja vasemmistoliittoa äänestävät enemmän sosiaalityön pääaineopiskelijat kuin kuntien sosiaalityöntekijät.

Vuoden 2011 eduskuntavaaleissa kuntien sosiaalityöntekijät äänestivät enemmän sosialidemokraatteja kuin vuoden 2019 vaaleissa. Vuonna 2011 kuntien sosiaalityöntekijöistä 25 prosenttia ja vuonna 2019 18 prosenttia äänesti sosialidemokraatteja. SDP:tä äänestävät enemmän kuntien sosiaalityöntekijät kuin sosiaalityön pääaineopiskelijat. Vasemmistoliittoa äänesti viime eduskuntavaaleissa 17 prosenttia kuntien sosiaalityöntekijöistä ja 22 prosenttia sosiaalityön pääaineopiskelijoista. Vihreitä opiskelijoista äänesti 35 prosenttia ja kuntien sosiaalityöntekijöistä 27 prosenttia. Muiden puolueiden kannatus on vähäistä sekä sosiaalityöntekijöiden että opiskelijoiden keskuudessa.



Kuvio 1. Kuntien sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön pääaineopiskelijoiden puoluevalinta (%) vuonna 2019 kerättyjen valtakunnallisten kyselyaineistojen mukaan. Luokkaan ”muut” kuuluvat puuttuvat tiedot ja muita ryhmittymiä äänestäneet.

Sosiaali- ja diakoniatyöntekijät eroavat siis toisistaan puoluevalinnallaan, mutta nämä ryhmät eroavat myös muista samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvista. Erityisen näkyvä ero on sosiaalityöntekijöiden kohdalla. Sosiaalityöntekijät äänestävät useammin vasemmistoliittoa, sosialidemokraatteja ja vihreitä kuin muut keskiluokkaisein professioammatteihin kuuluvat. Sen sijaan sosiaalityöntekijät äänestävät harvemmin perussuomalaisia, kokoomusta ja keskustaa kuin muut samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvat. Sosiaalityön pääaineopiskelijat taas valitsevat useammin vasemmistoliiton ja vihreät kuin kuntien sosiaalityöntekijät, jotka valitsevat opiskelijoita useammin sosialidemokraatit. Tulos antaa tukea ajatukselle, että perinteinen yhteiskuntaluokan merkitys on heikentynyt puoluevalintaa määrittävänä tekijänä. Puoluevalintaa voikin selittää enemmän yksittäiseen

ammattiin perustuva mikroluokka kuin useita ammatteja sisältävä perinteinen yhteiskuntaluokka.

Sosiaalipoliittiset mielipiteet

Ammattiryhmien välinen ero puoluevalinnassa on kiintoisa, koska sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden sosiaalipoliittiset mielipiteet ovat varsin samankaltaiset. Tarkasteltaessa köyhyyden syitä sosiaali- ja diakoniatyöntekijät painottavat köyhyyden rakenteellista selitystä ja suhtautuvat varsin kriittisesti köyhyyden yksilöllisiin selityksiin, kuten laiskuuteen, huonoihin valintoihin ja tahdonvoiman puuttumiseen (Blomberg ym. 2015). Köyhyyden rakenteellisella selityksellä tarkoitetaan yksilön ulkopuolisia ja yksilön vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa olevia rakenteellisia syitä. Köyhyys on seurausta esimerkiksi koulutusmahdollisuuksien puutteesta, matalista palkoista, työpaikkojen puutteesta ja mahdollisuuksien epätasa-arvosta. (Cozzarelli ym. 2001, 212.)

Edellä mainitun lisäksi sosiaali- ja diakoniatyöntekijät arvioivat toimeentulotuen asiakkaiden ansaitsevan saamansa avun (Kallio & Kouvo 2015). Puhutaan avun ansaitsevuudesta (*welfare desearvingness*), joka on moraalisesti latautunut käsitys siitä, kenen tulisi saada apua ja miksi (van Oorschot ym. 2017). Edelleen nämä kaksi ammattiryhmää ovat hyvin sitoutuneita tuloeroja tasavaan politiikkaan diakoniatyöntekijöiden ollessa jopa sosiaalityöntekijöitä useammin tuloerojen tasaamisen kannalla (Kallio ym. 2020). Diakoniatyöntekijöiden puoluevalinnan taustalla vaikuttavat enemmän kristilliset arvot kuin konservatiiviset näkemykset sosiaalipolitiikasta.

Sen sijaan sosiaali- ja diakoniatyöntekijät eroavat sosiaalipoliittisissa mielipiteissään selvästi Kansaneläkelaitoksen (Kela) käsittelijöistä, joita ovat Kelan paikallistoimistojen vakuutussihteerit, asiakassihteerit ja asiakasneuvojat. (Blomberg ym. 2015; Kallio & Kouvo 2015). Kelan käsittelijät kannattavat useammin

köyhyyden yksilöllisiä syitä ja suhtautuvat kriittisemmin erilaisen apua tarvitsevien ryhmien auttamiseen. Yhdeksi varteenotettavaksi syyksi näille ammattiryhmien välisille eroille on esitetty koulutusta (Blomberg ym. 2015). Sosiaali- ja diakoniatyön koulutukseen valikoituu tietyllä tavalla ajattelevia, ja koulutukset muokkaavat opiskelijoiden tapaa ajatella yhteiskunnallisista asioista. Kelan käsittelijät ovat matalammin koulutettuja kuin sosiaali- ja diakoniatyöntekijät, eikä käsittelijän työhön ole samanlaisia pätevyysvaatimuksia kuin on sosiaali- ja diakoniatyöntekijöillä. Käsittelijöiden ryhmä on itseasiassa sisäisesti hyvin heterogeeninen sisältäen esimerkiksi kaupallisen alan tutkinnon suorittaneita. Lisäksi on pohdittu, että eron taustalla vaikuttaa sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden ammattieettinen koodisto. Edelleen, he kohtaavat työssään – ihan kasvotusten – enemmän eriarvoisuutta, köyhyyttä ja huono-osaisuutta kuin Kelan käsittelijät, joiden kontaktit rajoittuvat useammin ei-kasvokkaiseen kohtaamiseen.

Tutkimuksemme mukaan yksi keskeisimmistä sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden sosiaalipoliittisia mielipiteitä selittävästä tekijöistä on työkokemuksen pituus (Blomberg ym. 2015; Kallio & Kouvo 2015). Stereotyyppinen ajatus pitkän työuran aiheuttamasta leipääntymisestä ei saa empiiristä tukea. Mitä pidempi on sosiaali- ja diakoniatyöntekijän työkokemus sitä vähemmän hän näkee köyhyyden johtuvan yksilöllisistä syistä, kuten laiskuudesta, huonoista valinnoista tai tahdonvoiman puuttumisesta. Pitkä työura lisää yksilön todennäköisyyttä syyttää köyhyydestä epäoikeudenmukaista yhteiskuntaa. Tulos voi selittyä sillä, että sosiaalityön toimintaympäristö ja sosiaalipolitiikka ovat muuttuneet. Nuoret työntekijät ovat ehkä omaksuneet pitkään alalla työskennelleitä vahvemmin uuden aktiivisen sosiaalipolitiikan tavoitteet, taustaideologiat ja menetelmät. Kyseiset asenne-erot voivat olla seurausta sukupolvivaikutuksesta, koska työkokemuksen pituus ja ikä korreloivat voimakkaasti keskenään. Toiseksi

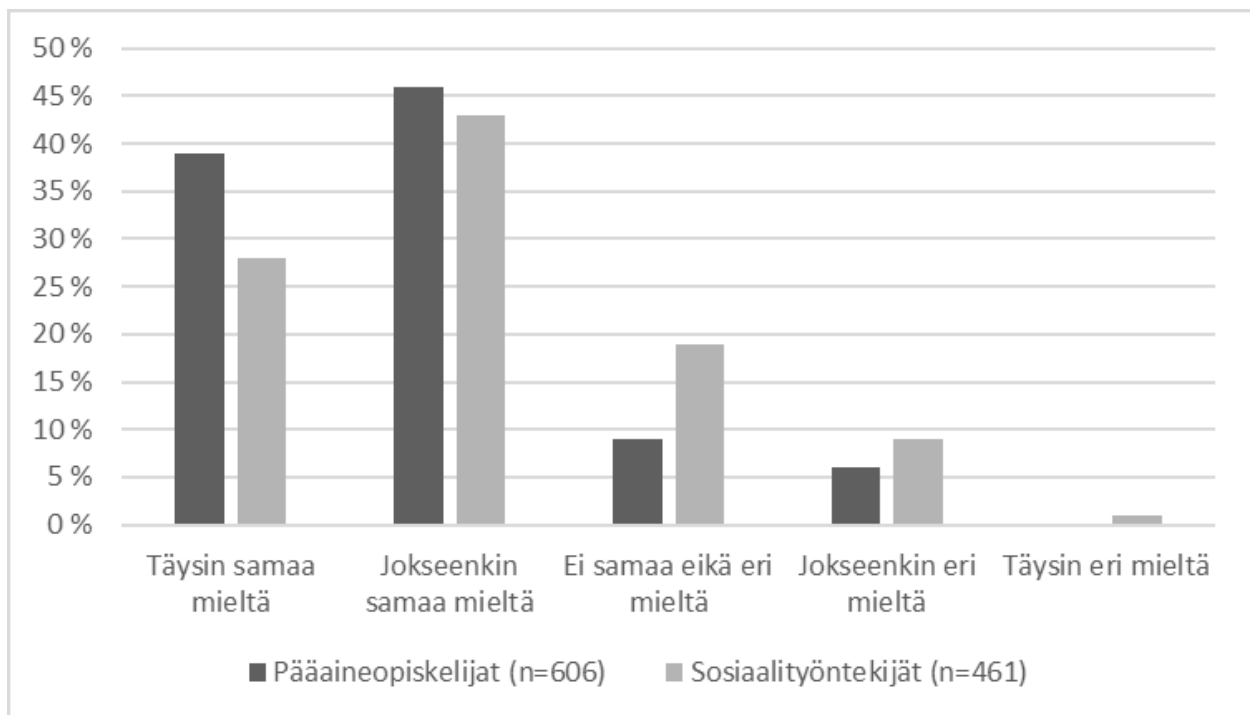
voidaan ajatella, että nimenomaan se, kuinka kauan sosiaali- ja diakoniatyöntekijä on kohdannut köyhyyttä työuransa aikana, vaikuttaa asenteisiin. Ilmiön kohtaaminen mahdollisesti lisää sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden ymmärrystä ongelman taustalla vaikuttavista monimutkaisista prosesseista.

Toinen keskeinen sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden sosiaalipoliittisia mielipiteitä selittävä tekijä on puoluevalinta (esim. Blomberg ym. 2015). Kielteisimminkin köyhyyden yksilöllisiin selitysmalleihin suhtautuvat SDP:tä ja vasemmistoliittoa äänestäneet. Vasemmistopuolueita äänestävät näkevät useammin köyhyyden taustalla vaikuttavan rakenteelliset syyt. He syyttävät köyhyydestä useammin epäoikeudenmukaista yhteiskuntaa kuin oikeistopuolueita äänestäneet. (Blomberg ym. 2015.) Oikeistopuolueita äänestävät suhtautuvat taas varauksellisemmin toimeentulotuen saajien avun ansaitsevuuteen kuin vasemmistopuolueita äänestävät. He epäilevät useammin toimeentulotuen saajien avun tarpeen suuruutta ja näkevät avun tarpeen taustalla useammin yksilölliset syyt kuin vasemmistopuolueita äänestävät (Kallio & Kouvo 2015). Puoluevalinnan onkin todettu olevan yksi keskeisimmistä sosiaalipoliittisia mielipiteitä selittävästä tekijöistä sekä sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden että muiden kansalaisten keskuudessa (ks. lisää Blomberg ym. 2015; Kallio 2010). Avoin kysymys on, muokkaako puoluejäsenyys yksilön mielipiteitä vai valikoituuko puolueisiin valmiiksi tietyllä tavalla ajattelevia.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen

Tarkastelen seuraavaksi sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön pääaineopiskelijoiden käsityksiä yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta vuoden 2019 valtakunnallisten kyselyaineistojen pohjalta. Alustavien tulosten mukaan selvä enemmistö sosiaalityöntekijöistä ja sosiaalityön opiskelijoista on kiinnostunut yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja näkevät yhteiskunnallisen

vaikuttamisen tärkeäksi osaksi sosiaalityöntekijän työtä. Voidaan jopa sanoa, että opiskelijat ovat tätä hieman enemmän kuin sosiaalityöntekijät. Sosiaalityöntekijöistä 71 prosenttia ja opiskelijoista 85 prosenttia on kiinnostunut yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta (ks. kuvio 2). Edelleen, 70 prosenttia sosiaalityöntekijöistä ja 80 prosenttia opiskelijoista arvioi yhteiskunnallisen vaikuttamisen olevan tärkeä osa sosiaalityöntekijän työtä.

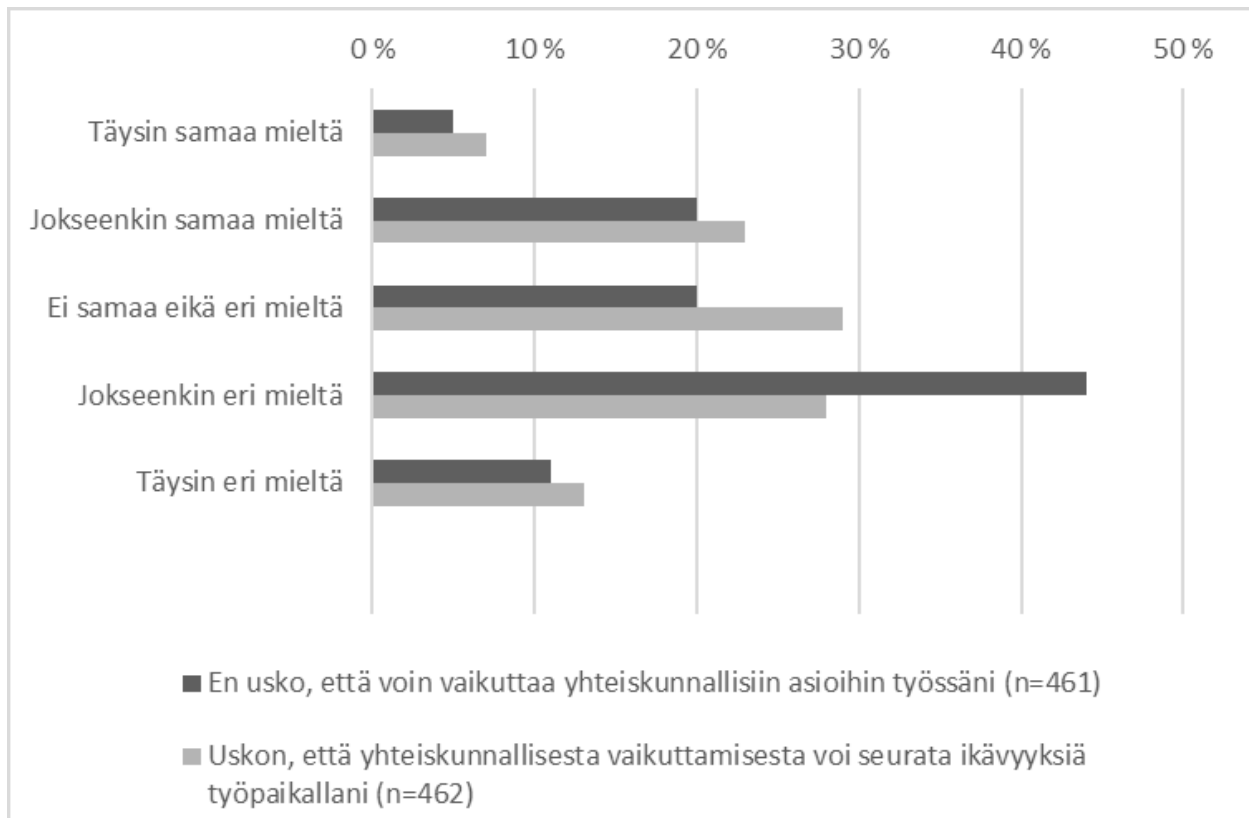


Kuvio 2. Kuntien sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön pääaineopiskelijoiden kiinnostus yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen (%) vuonna 2019 kerättyjen valtakunnallisten kyselyaineistojen mukaan (väite kyselyssä: Olen kiinnostunut yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta).

Sitoutuminen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tulee esille myös sosiaalityön pääaineopiskelijoiden ammatinvalintamotiiveissa. Motiiveista keskeisimmät liittyvät ideologisiin ja sisäisiin motiiveihin: Ollaan esimerkiksi kiinnostuneita oppiaineen sisällöistä ja sitouduttu ammatin keskeisiin arvoihin. Tutkimuksemme mukaan (Kallio ym. 2021) sosiaalityön pääaineopiskelijat eivät

halua vain auttaa vaikeassa asemassa olevia, vaan vaikuttaa myös yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Tämä motiivi on keskeisessä asemassa uudistetussa sosiaalihuoltolainsäädännössä, jonka avulla on pyritty vahvistamaan nimenomaan rakenteellisen sosiaalityön asemaa.

Vaikka sosiaalityöntekijät näyttävät alustavien tulosten mukaan olevan varsin sitoutuneita yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, asialla on kääntöpuolensa. 30 prosenttia kuntien sosiaalityöntekijöistä kokee, että yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta voi seurata ikävyyksiä työpaikalla (ks. kuvio 3). Lisäksi 25 prosenttia ei usko voivansa vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin työssään. Myös Laura Tiitisen (2019) väitöskirja sosiaalityöntekijöiden mediavaikuttamisesta antoi viitteitä siitä, että hiljentämistä tapahtuu. Tiitisen mukaan kriittinen, erityisesti epäkohtia paljastava, vaikuttaminen kohtaa enemmän vaientamista kuin neutraali tai myönteinen viestintä. Sosiaalityössä tämä on erittäin keskeinen kysymys, koska laissa on kirjattu rakenteellisesta sosiaalityöstä, jonka tavoitteena on muutos ja palveluissa havaittuihin epäkohtiin puuttuminen.



Kuvio 3. Kuntien sosiaalityöntekijöiden näkemykset yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta (%) vuonna 2019 kerätyn valtakunnallisen kyselyaineiston mukaan.

Lopuksi

Sosiaali- ja diakoniatyöntekijät poikkeavat puoluevalinnassaan toisistaan, mutta myös muista samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvista. Tähän vaikuttaa esimerkiksi koulutus, eriarvoisuuden seurausten kohtaaminen ja erityisesti diakoniatyöntekijöiden kristillinen vakaumus. Voidaan sanoa, että erityisesti sosiaalityöntekijät marssivat vaaleissa ammatti edellä äänestämään mielessä sosiaalipalveluiden asiakkaiden tarpeet ja toiveet sekä sosiaalipalvelujen kehittäminen, rahoitus ja tulevaisuus. Vähemmän vaakakupissa näyttää painavan sosiaalityöntekijöiden oman yhteiskuntaluokan jaetut intressit.

Mielenkiintoista on, että sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden puoluevalinta eroaa toisistaan, mutta näiden ammattiryhmien

sosiaalipoliittiset mielipiteet ovat hyvin samankaltaiset. He ovat sitoutuneet vahvasti tuloeroja tasaavaan politiikkaan ja erilais-
ten huono-osaisten ryhmien auttamiseen, joten diakoniatyön-
tekijöiden puoluevalinnan taustalla vaikuttaa enemmän kristil-
liset arvot kuin konservatiiviset sosiaalipoliittiset näkemykset.
Diakoniatyöntekijät äänestävätkin useammin kristillisiä ja kes-
kustaa sosiaalityöntekijöiden äänestäessä SDP:tä, vasemmisto-
liittoa ja vihreitä.

Vuonna 2019 kerättyjen valtakunnallisten kyselyjen mukaan kuntien sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön pääaineopiskelijat ovat hyvin kiinnostuneita yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja selvä enemmistö heistä näkee yhteiskunnallisen vaikuttamisen tär-
keäksi osaksi sosiaalityöntekijän työtä. Samalla kuntien sosiaali-
työntekijöistä hieman vajaa kolmannes uskoo, että yhteiskunnal-
lisesta vaikuttamisesta voi seurata ikävyvyyksiä työpaikalla. 25 pro-
senttia kuntien sosiaalityöntekijöistä ei usko voivansa vaikuttaa
yhteiskunnallisiin asioihin työssään. Tulos on rakenteellisen sosi-
aalityön toteuttamisen ja sosiaalityöntekijöiden ammattietiikan
näkökulmasta huolestuttava. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja
sosiaalityön pääaineopiskelijoiden yhteiskunnallisesta vaikutta-
misesta ja poliittisista valinnoista on osaltani vasta alkamassa.
Mielenkiinnolla jatkan tarkastelua esimerkiksi siitä, mitkä tekijät
selittävät kuntien sosiaalityöntekijöiden ja opiskelijoiden yhteis-
kunnallista vaikuttamista.

Lähteet

- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian & Niemelä, Mikko (2015) What explains frontline workers' views on poverty? A comparison of three types of welfare sector institutions. *International Journal of Social Welfare* 24 (4), 324–334.
- Cozzarelli, Catherine & Wilkinson, Anna & Tagler, Michael (2001) Attitudes Towards the Poor and Attributions for Poverty. *Journal of Social Issues* 57 (2), 207–227.
- Hiilamo, Heikki (2012) Rethinking the role of church in a socio-democratic welfare state,” *International Journal of Sociology and Social Policy* 32 (6–7), 401–414.

- Juntunen, Elina (2011) Vain hätäapua. Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kallio, Johanna (2010) Hyvinvointipalvelujärjestelmän muutos ja suomalaisten mielipiteet 1996-2006. Helsinki: Kansaneläkelaitoksen tutkimuksia.
- Kallio, Johanna & Kouvo, Antti (2015) Street-level bureaucrats' and general public's deservingness perceptions of the social assistance recipients in Finland. *Social Policy & Administration* 49 (3), 316–334.
- Kallio, Johanna & Lahtinen, Hannu & Wass, Hanna (2020) A Tale of Two Professions in Elections: Party Choice Among Diaconal and Social Workers. *Diaconia: Journal for the Study of Christian Social Practice* 11 (1), 5–32.
- Kallio, Johanna & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2021) Miksi minusta tulee sosiaalityöntekijä? Tutkimus sosiaalityön pääaineopiskelijoiden ammatinvalintamotiiveista. *Yhteiskuntapolitiikka* (hyväksytty julkaistavaksi).
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2015) Work-related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pierson, Paul (1994) Dismantling the welfare state? Reagan, Thatcher, and the politics of retrenchment. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierson, Paul (1996) The new politics of the welfare state. *World Politics* 42 (2), 143–179.
- Tiitinen, Laura (2019) Kamppailu sananvapaudesta: sosiaalialan ammattilaisen toiminta ja valtasuhteet mediavaikuttamisen kentällä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Saari, Juho (2015) Huono-osaiset: Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.
- Simola, Jenni (2018) Yhteiskunnallinen vaikuttamistyö kunnallisessa sosiaalityössä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- van Oorschot, Wim & Roosma, Femke & Meuleman, Bart & Reeskens, Tim (toim.) (2017) *The Social Legitimacy of Targeted Welfare. Attitudes to Welfare Deservingness*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Weeden, Kim & Grusky, Davis (2012) The three worlds of inequality, *American Journal of Sociology*, 117 (6) (May 2012), 1723–1785.
- Westinen, Jussi (2015) *Cleavages in contemporary Finland: A study on party-voter ties*. Turku: Åbo Akademi University Press.

Pekka Kettunen

VTT, dosentti, erikoistutkija

Siirtolaisuusinstituutti, Turku

pekka.kettunen@utu.fi

Outi Linnossuo

VTT, erikoistutkija, sosiaalityöntekijä

Turun yliopisto

outlin@utu.fi

Lastensuojelussa tarvitaan vaikuttavuuden arviointia

Sosiaalityö akateemisenä professiona Suomessa on vielä nuori. Profession aseman saaneen ammatin tunnuspiirteitä ovat yliopistokoulutus, tiede- ja tutkimusperustaisuus, monopoliasema ammatin harjoittamiseen, autonominen asema suhteessa asiakkaaseen, jonka etuja ammattilainen valvoo sekä ammatille ominainen eettinen ohjeisto (Rostila ym. 2011). Professioammattissa työntekijän vastuu on suuri osaamisen hyödyntämisessä ja osaamisen kehittämisessä. Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) sosiaalityöllä tarkoitetaan palvelukokonaisuutta, jonka toteutumista ja vaikuttavuutta seurataan. Sosiaalihuollon ammattihenkilölaissa (817/2015) sosiaalityön erityiseksi velvollisuudeksi määritellään sen vaikutusten seuranta ja arviointi.

Lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle on lainsäädännöllä annettu iso valta ja vastuu hänen asiakkainaan olevista lapsista ja nuorista sekä heidän perheistään. Tässä tekstissä nostamme esille lastensuojelun kannalta erityisen keskeisen vaikuttavuuskysymyksen: miten arvioida lastensuojelun tavoitteiden

toteutumista sekä lasten ja perheiden hyvinvoinnin edistymistä? Vaikuttavuus merkitsee toiminnan tavoitteiden saavuttamista, sitä että palvelutoiminta saa aikaan tavoiteltua muutosta. Vaikuttavuuden arviointi on kaikessa yksinkertaisuudessaan luotettavia havaintoja asiakkaan hyvinvoinnin muutoksesta (Dahler-Larsen 2005; Vedung 2009). Mikäli muutosta ei synny, se on voimavarojen huonoa käyttöä. Mikäli vaikutus on kielteinen, toiminta on saatava loppumaan.

Tarve lastensuojelun vaikuttavuustiedolle Suomessa on suuri. Aulikki Kananaja ja Kristiina Ruuskanen (2019, 61) toteavat: ”Lastensuojelun vaikutusten ja vaikuttavuuden seuraaminen ja arviointi tieteellisesti luotettavalla tavalla on eettinen kysymys. Kun yhteiskunta on lain tasoisesti antanut julkisille organisaatioille vastuun järjestää palvelut ja muun avun lastensuojelun tarpeessa oleville lapsille, nuorille ja heidän perheilleen sekä oikeuden ottaa lapsi tai nuori huostaan, tulisi tähän vastuuseen kuulua myös toiminnan vaikuttavuuden seuranta ja arviointi.” (Kananaja & Ruuskanen 2019.)

Vaikuttavuuden arvioinnin taustalla on ajattelutavan muutos suhteessa palveluihin. Perinteinen tapa tarkastella palveluja on nähdä ne tuotoksina. Julkishallinto saattaa syyllistyä liikaakin tällaiseen standardipalveluiden tuottamiseen, joka osittain liittyy julkisen palvelutuotannon logiikkaan ja kirjaamiskäytäntöihin. Toisaalta julkishallinnossa on myös merkitystä oikeusvarmuudella ja -turvalla (Stenvall & Virtanen 2012).

Tulokset eivät kuitenkaan ole irrallaan tekemisestä, vaan palvelujen toimivuus (*what works*) merkitsee juuri hyväksi todennettuja toimintatapoja. Ihannetapauksessa julkiset palvelut perustuvat menetelmiin, jotka ovat tutkittuja, näyttöön perustuvia. Tällaisia tieteellisesti pätevällä tavalla tutkittuja menetelmiä on kuitenkin toistaiseksi lastensuojelussa Suomessa aika vähän. Systemisen työotteen soveltamisessa Suomen lastensuojeluun on pyrkimystä juuri kyseisen työotteen arviointiin myös

vaikuttavuuden näkökulmasta, mutta tämä tutkimus on vielä kesken. (Aaltio & Isokuortti 2019.)

Tekstimme etenee siten, että aluksi luodaan katsaus vaikuttavuuden arvioinnin perusteisiin ja metodologisiin kysymyksiin. Tämän jälkeen käsittelemme vaikuttavuuden arvioinnin toteuttamista lastensuojelussa. Lopuksi kuvaamme, millaisia askeleita tulisi ottaa, jotta vaikuttavuuden arviointi etenee. Muutos ei tapahdu käden käänteessä, mutta se ei liioin ole saavuttamaton. Viime kädessä kysymys on yksinkertainen, miten todentaa tehdyn lastensuojelutyön onnistuminen lasten ja perheiden hyvinvoinnin näkökulmasta.

Mitä vaikuttavuuden arviointi on?

Vaikuttavuuden arviointi merkitsee asetettujen tavoitteiden saavuttamisen todentamista. Arviointi edellyttää aina hyvyyskriteerejä (Vedung 2009) ja vaikuttavuuden arvioinnissa on luontevaa kysyä, mitä toiminnan tai palvelun on ajateltu saavan aikaan? Tässä yhteydessä käytetään yleensä käsitettä ohjelmateoria, joka viittaa selkeän kuvan muodostamiseen siitä, miten toteutetun palvelutoiminnan oletetaan saavan aikaan muutosta. Kun on saavutettu yhteinen ymmärrys siitä, mitä toiminnalla tulisi saada aikaan, voidaan siirtyä kysymykseen, miten tuota asiakasmuutosta arvioidaan. Tavallisesti eri palvelutoiminnoilla on taustalla alan tutkimus, joka yleensä tuottaa aineksia vastata edellä esitettyyn kysymykseen.

Vaikuttavuus viittaa kausaalisuhteeseen palvelun (interven-tio) ja tuloksen välillä: palvelu saa aikaan tuloksen. (Paasio 2003; Kettunen 2017). Kyseessä on kuitenkin ehdollinen kausaliteetti: kokonaistulokseen vaikuttaa palvelun lisäksi asiakkaan toiminta ja erilaiset olosuhdetekijät (Koivuniemi ym. 2014). Tämä on tavanomainen kysymys kaikessa asiakastyössä. Sosiaalityön piirissä pisimpään käytössä on ollut tapauskohtainen (*single-case evaluation*) vaikuttavuuden arviointi (esim. Rostila & Mäntysaari 1997).

Siinä tiedonintressi ei perustu siihen, että asiakkaan hyvinvoinnin muutoksen pitäisi todistaa johtuvan nimenomaan sosiaalityön asiakkuudesta. Sosiaalityö onnistuessaan luo edellytykset asiakkaan hyvinvoinnin myönteiselle muutokselle, mutta tämä muutos ensisijaisesti johtuu asiakkaan omassa toiminnassa, hänen lähiympäristössään ja toimintaympäristössä tapahtuvista muutosvoimista.

Näitä muutosvoimia on hyvä tuntea. Vuonna 1996 julkaistu *Realistic Evaluation* (Pawson & Tilley 1996) toi arvioinnin tutkimukseen lisää ymmärrystä siitä, että interventioiden toimintaan vaikuttavat erilaiset olosuhdetekijät. Tämän perusteella kuuluu myös väitteen, ettei tiedon kerääminen hyödytä, koska jokainen tapaus on erilainen. Pawson ja Tilley (1996) esimerkiksi esittävät, kuinka perheväkivallan torjumisen onnistuminen riippuu asuinalueen sosiaalisesta koheesiosta. Olosuhteet ovat vallitseva asiantila, mutta olosuhteita ei ole ääretön määrä. Ammattilaisten kohdalla puhutaan usein hiljaisesta tiedosta (*tacit knowledge*), joka käsittää juuri tällaista kokemukseen perustuvaa osaamista.

Hyvä vaikutus on toki ehdollista, mutta se on parasta mihin julkinen hallinto yleensä pääsee, olematta täysin kontrolloiduissa laboratorio-olosuhteissa. Toisaalta voidaan ajatella, miten toiminnan kohde kehittyisi ilman palvelua ja nähdä tällä tavoin palvelun merkitys. Blom ja Morén (2019, 196) kehottavat kysymään asiakkaalta, mitä olisi tapahtunut, jos asiakas ei olisi ottanut sosiaalityöntekijään yhteyttä? Sama pätee kaikkeen asiakaspalveluun: työntekijä edesauttaa muutosta, mutta muutoksen tekee asiakas.

Käsitykset asiakasmuutoksesta perustuvat tutkittuun tietoon. Lasten hyvinvoinnin ja perheiden hyvinvoinnin edistämisestä vallitsee erilaisia käsityksiä. Lastensuojelun yksikössä, kunnassa tai valtakunnallisesti, tulisi saavuttaa yhteinen ymmärrys siitä, mitä tavoitellaan. Jotta palvelun aikaansaama vaikutusta voidaan todentaa, tulee vaikuttavuuden arvioinnin tapahtua tietyllä aikajaksolla. Tämän takia puhutaan lähtötilanteen

arvioinnista ja seuraamisesta. Satunnaistetussa koeasetelmassa voidaan testata intervention toimintaa samanaikaisesti useissa tapauksissa ja vertailukohteissa, mutta tämä vaatii suuria voimavaroja. (Vedung 2009.) Vertailuasetelma ei saa kuitenkaan vaarantaa minkään asiakasryhmän palveluita.

Lastensuojelun tutkijat ovat huolissaan siitä, että tiedämme lastensuojelun asiakkaista ja lastensuojelun vaikuttavuudesta kovin vähän (mm. Pekkarinen 2011; Kääriälä 2021). Lastensuojelusta tietäminen määrittää yhteiskunnan moraalisiksi velvoitteeksi. Lastensuojelu yhteiskunnallisena toimintana ottaa vahvasti kantaa lasten ja perheiden yksityisiin suhteisiin. Tällöin sen tulee sekä käytännössä että päätöksenteossa perustua parhaaseen mahdolliseen saatavilla olevaan tutkimustietoon (Pekkarinen ym. 2013).

Jotta lastensuojelu yhteiskunnallisena instituutiona lunastaa oikeutuksensa lasten suojelijana, on erittäin tärkeää seurata, muuttuuko lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen hyvinvointi paremmaksi. Tiedon luotettavuutta lisää se, että sitä tuottavat useat eri tahot, kuten lapsi, nuori, vanhemmat ja työntekijät. Kysymällä lapselta ja nuorelta itseltään hänen tilanteestaan ja voinnistaan, viestitään myös, että hänen oma kokemuksensa ja omat havaintonsa ovat tärkeitä.

Lastensuojelun sosiaalityössä lastensuojelun asiakkuuden alkaessa pitää määritellä yhdessä asiakasperheen kanssa ne asiat, joihin koitetaan vaikuttaa. Lastensuojelussa fokus on lasten hyvinvointi perheissä ja/tai sijoitettuna ja siihen kytkeytyvä arkivaikuttaminen eli hyvinvoinnin lisääminen arjessa. Lasten, aikuisten ja perheiden hyvinvoinnin eri osa-alueiden (toimintakyky jne.) tarkasteluun on kehitetty lukuisia eri standardisoituja mittareita. (Aaltio & Isokuortti 2019; Linnakangas ym. 2015.)

Lastensuojelu kontekstina on erityisen haastava vaikuttavuuden arvioinnille. Sitä säätelevät monet lapsi- ja perhekohtaiset tekijät, saatavilla olevat palvelut, monet eri lait ja yhteiskunta,

myös digitalisoituva, globaali maailma uusine haasteineen. Lastensuojelulaissa säädetään, että lapsen etua (hyvinvointia) arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle seuraavia asioita:

1. Tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet.
2. Mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon.
3. Taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen.
4. Turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden.
5. Itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen.
6. Mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioissaan.
7. Kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioon ottamisen.

Lastensuojelun asiakkaina olevilla perheillä on erilaisia perhekohtaisia dynamiikkoja ja niiden taustalla olevia tekijöitä (esimerkiksi vanhempien mielenterveysongelmat, päihdeongelmat, parisuhdeongelmat, taloudelliset ongelmat), jotka eivät mikään mekaanisesti tuota ongelmia, mutta liittyvät moniin esille tuleviin ongelmiin. Perheen tilannearvio edellyttää ymmärrystä tällaisista olosuhdekohtaisista vaihtelevista tekijöistä.

Kohti vaikuttavuuden arviointia lastensuojelussa

Mikäli vaikuttavuuden arviointia halutaan edistää, on siihen olemassa välineitä. Linnakangas ja kumppanit (2015) ei kuitenkaan suosittele omien mittareiden luomista. On olemassa erilaisia kansainvälisiä organisaatioita, jotka pyrkivät edistämään tutkittujen menetelmien käyttöä. Vaikuttavuuden arvioinnin keskiössä on mittaaminen. Tämä on yhteistä erilaisille asiakaspalveluun perustuville palveluille. Muuten ei kyetä tuottamaan relevanttia tietoa eli luotettavaa tietoa asiakkaan hyvinvoinnista

ja siihen olennaisesti vaikuttavista asioista. Aikuissosiaalityössä käytössä on jo monenlaisia mittareita mutta lastensuojelussa vähemmän. Mittaamisella tarkoitetaan luotettavien ja vertailukelpoisten havaintojen tuottamista.

Tutkimuksen perusteella tiedetään, että perheen hyvä toimintakyky on kestävä hyvinvointia tuottava mekanismi jokaiselle perheen jäsenelle. Jos perheessä on esimerkiksi toimiva ongelmanratkaisukyky, on se vahva hyvinvoinnin resurssi erilaisissa elämässä vastaantulevissa ongelmissa. Jos taas perheen ongelmanratkaisukyky on heikko eli mitään ongelmia ei haluta tunnistaa tai pienikin murhe on aina iso kriisi, tuottaa tämä pysyvästi pahoinvointia perheenjäsenille.

Perheillä, jotka ovat sosiaalityön asiakkaana on oikeus olettaa, että sosiaalityöntekijä tietää, mistä perheen toimintakyky muodostuu ja kuinka sen voi havaita. Juuri tätä tietoa asiakkaat odottavat sosiaalityöntekijältä ja jos toimintakyvyn suhteen on ongelmia, he tarvitsevat tietoa siitä, mitä asialle voi tehdä. Jokaisen perheen ongelmanratkaisukyky, kommunikaatiotapa, tunnesuhteiden ilmaisu jne. ovat juuri niin hyviä kuin he asian vain ymmärtävät ja kykenevät tuottamaan (Linnakangas ym. 2015). Perheen toimintakyvyn profiilin ja tason voi mitata antamalla perheenjäsenille mahdollisuus vastata standardoituun mittariin asiaa koskien. Samalla perhe saa kokonaiskäsityksen perheen toimintakyvyn osa-alueista ja oman perheen ominaisuuksista siinä kokonaisuudessa. Samalla mittaustulos antaa yhteisen maaperän perheenjäsenille ja sosiaalityöntekijälle sen miettimiseen, mitä asialle olisi järkevää tehdä.

Suomessa pisimmälle kehitetty lastensuojelun vaikuttavuuden arviointiin liittyvä malli on tehty Kuntaliiton koordinoimassa tutkimus- ja kehittämishankkeessa, jonka loppuraportti julkaistiin vuonna 2015 (Aaltio 2015). Mittari on sittemmin saanut nimekseen ARVOA ja sitä välittää Kuntaliiton omistama yhtiö FCC. Kuntaliiton lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektissa

lähtökohdaksi valittiin perheen toimintakyky ja sen muutoksen seuranta. Tässä viitekehyksessä lastensuojelutarpeen katsotaan olevan seurausta tilanteesta, jossa perheen kokema kuormittava elämäntilanne on ylittänyt heidän elämänhallintaansa käytettävissä olevat voimavarat.

ARVOA-mittarilomakkeistolla on pyritty ottamaan haltuun perheen toimintakyky kokonaisuudessaan: yhteiskunnalliset ja yksityiset potentiaaliset riskitekijät ja niistä aiheutunut aktuaalinen kuormitus. Myös yksityiset ja yhteiskunnan tarjoamat potentiaaliset ja aktuaaliset voimavarat kartoitetaan. Lapsen kohtelussa havaitut puutteet ovat selkein merkki lastensuojelutarpeesta, ja toimintakykyä kuormittavien tekijöiden yksilöiminen auttaa ohjaamaan tarvittaessa muihin palveluihin. Kuitenkin myös riskitekijöiden kartoittaminen on perusteltua, jotta perheiden tuen tarvetta voidaan pohtia ennen kuin tilanteet kriisiytyvät. Riskitekijöihin voidaan tarjota ehkäisevää palvelua, selvään kuormitukseen korjaavaa ja kuntouttavaa palvelua. Palvelujen jälkeen kuormitus on toivottavasti keventynyt ja voimavarat lisääntyneet. ARVOA-mittaristo on käytössä joissakin Suomen kunnissa vuonna 2021 ja sen käyttöä edistetään osana Sote-uudistusta ja Lape-muutosohjelmaa.

Toinen Suomessa jatkokehitetty mittari tai paremmin ilmaistuna lähestymistapa on nimeltään palautetietoinen hoito eli *Feedback-Informed Treatment* (FIT). FIT on viitekehyksestä riippumaton lähestymistapa sosiaali- ja terveystieteiden arviointiin sekä laadun ja tehokkuuden lisääntymiseen. Se perustuu laajaan tutkimustietoon siitä, mikä terapeutisessa vuorovaikutustyössä toimii. (Miller & Bertolino 2018.) Palautetietoisien hoidon idean ja koulutuksen Suomeen on tuonut HelsinkiMissio. Sen soveltamista Suomessa kehitetään Helsingin yliopistollisen sairaalan lastenpsykiatrisessa hoidossa. (Anttila 2021.)

Palautetietoisessa hoidossa asiakkuus-/hoitoprosessin aikana seurataan hoidon edistymistä ja säädetään hoitoa asiakkaan

yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Sen kaksi peruspilaria, laadun ja tehokkuuden arviointi sekä tulosten parantaminen, muodostavat perustan prosessinomaiselle lähestymistavalle. Palautetietoinen hoito ei ole uusi terapiamuoto, menetelmä tai viitekehys, joka kumoaisi aikaisempia viitekehyksiä tai menetelmiä. Se on asiakkaan ääntä ja kokemusta kunnioittava työskentelytapa, joka soveltuu käytettäväksi minkä tahansa viitekehysten kanssa. Oikein käytettynä palautetietoinen lähestymistapa rikastuttaa omaa työskentelyä ja auttaa fokusoimaan juuri asiakkaan näkökulmasta tärkeimpiin asioihin. Palautetietoinen hoito ja vaikutusten/vaikuttavuuden seuranta ja mittarointi on kiinnostava uusi avaus lastensuojelun vaikuttavuudesta käytävään keskusteluun ja kehittämistyöhön Suomessa.

Käytännön haasteita ja ratkaisuja

Vaikuttavuuden arvioinnin ei tarvitse olla vaikeaa ja väitämme sitä tarvittavan myös lastensuojelussa. Tiiviisti todeten, vaikuttavuuden arviointi lähtee pyrkimyksestä kuvata luotettavasti toiminnan aikaansaannosta, jonka lastensuojelussa voidaan väittää olevan lasten ja perheiden hyvinvointi. Tämä lähtökohta johtaa kysymykseen, miten arvioida lasten ja perheiden hyvinvoinnin muutosta.

Miten sitten tulisi edetä? Vaikuttavuuden arvioinnin edistäminen edellyttää toimenpiteitä lastensuojelun tutkimuksessa, tiedon keruussa ja sosiaalityön käytännöissä sekä valtakunnallisesti, maakunnallisesti että paikallisesti (Paasio 2014; Kettunen 2018; Blom & Morén 2019). Pitkällä aikavälillä kyse on siitä, miten sosiaalityön tutkimuksessa ja opetuksessa perehdytään asiaan.

Lastensuojelun tutkimusperusta vahvistuu koko ajan. Vuosien 2020–2021 aikana Turun yliopiston sosiaalityön oppiaineessa on koottu yhteen Suomessa tehtyä lastensuojeluun kytkeytyvää tutkimusta. Tutkimustiedon määrä kasvaa edelleen sosiaalityön tutkimukseen vuonna 2020 myönnetyn lakisääteisen

valtionrahoituksen ansiosta. Lastensuojelun tutkimuksessa olisikin syytä perehtyä siihen, miten lasten ja perheiden hyvinvointia voidaan seurata. Vaikuttavuuden seuranta voi kohdistua joko lasten hyvinvoinnin seurantaan ja/tai sosiaalityön eri työtapojen ja menetelmien toimivuuteen hyvinvoinnin edistämisessä. (Flink & Aaltio 2020.)

Lastensuojelun vaikuttavuuden arvioinnin tutkimisen ja kehittämisen keskeinen ongelma näyttää olevan mittarien soveltaminen sosiaalityön käytäntöön. Mittarien puute itsessään ei ole ongelma vaan se, että niiden monimutkaisuus ei helposti taivu sosiaalityön käytäntöihin (Linnakangas ym. 2015). Mittarien jatkokehittämisessä ja käytäntöön viemisessä on todella tärkeää, että sosiaalityöntekijät itse ovat mukana pohtimassa niiden käytökelpoisuutta työn arjessa. Myös asiakkaiden osallisuus kehittämistyössä on tärkeää.

Lastensuojelun tutkimiseen ja vaikuttavuuden seurantaan liittyen haasteena on, että tietoa asiakkuudesta kertyy vain sosiaalityöntekijöiden käytössä olevaan tietojärjestelmään (Effica tms.) kirjaamina muistiinpanoina. Näihin tietoihin pääsy on vain sosiaalityöntekijällä koskien hänen omia asiakkaitaan. Terveystietojen keruuseen ja tietoaaltaisiin verrattuna sosiaalihuollon käytettävissä oleva data on toistaiseksi huomattavasti vähäisempi. Lastensuojelun tietosuojakysymykset ovat erittäin tärkeitä, mutta tutkimusdataa voidaan myös anonymisoida ja suojata monin tavoin. Systemaattista tiedon tuottamista lastensuojelusta pitää kehittää osana sosiaalihuollon Kanta-uudistusta ja siihen liittyvää rekisterien ylläpitoa.

Lastensuojelussa käytettävästä mittarista pitää sopia valtakunnallisesti esimerkiksi Terveystietokeskuksen ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) johdolla. Tällä hetkellä lastensuojelussa käytetään monia eri mittareita tai niitä ei käytetä lainkaan. Mittareista saatavan vaikuttavuustiedon hyödyntämisessä pitää olla yhteinen ymmärrys siitä, kuka tiedon kerää, kuka sen hyödyntää ja mihin tarkoitukseen

sitä käytetään. Lastensuojelusta kerättävän tiedon tulee pidemmällä aikajänteellä hyödyttää lastensuojelun sosiaalityön tutkimusperustan vahvistamista, tiedontuotantoa ja laadullisesti parempaa lastensuojelua.

Lähteet

- Aaltio, Elina (2015) Lastensuojelutarpeen muutoksen arviointi perheen toimintakykyä mittaamalla. Lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektin loppuraportti. Kuntaliitto. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Liite7_Tutkimushankkeen_loppuraportti.pdf
- Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi Valtakunnallinen arviointi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Raportti 3/2019. Helsinki: THL.
- Anttila, Katriina (2021) Esitys Turun yliopiston hoitotieteen oppiaineen ajankohtaista lasten ja nuorten mielenterveydestä -seminaarissa 17.2.2021.
- Blom, Björn & Morén, Stefan (2019) Theory of Social work Practice. Lund: Studentlitteratur.
- Dahler-Larsen, Peter (2007) Vaikuttavuuden arviointi. FinSoc arviointiraportteja. Helsinki: Stakes.
- Flink, Niko & Aaltio, Elina (2020) Hyvinvoinnin ja muutoksen mittarit systeemissä lastensuojelussa. Katsaus mallin vaikuttavuuden arvioinnissa käytettyihin mittareihin ja menetelmiin. Työpaperi 11/2020. Helsinki: THL. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139299/URN_ISBN_978-952-343-473-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2019) Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Loppuraportti. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Kettunen, Pekka (2017) Vaikuttavuuden arviointi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Turun kaupunki: kaupunkitutkimusohjelma. Tutkimusraportteja 2/2017.
- Kettunen, Pekka (2018) Vaikuttavuuden arvioinnin käyttö johtamisessa. Hallinnon Tutkimus 37, 176–186.
- Koivuniemi, Kauko & Holmberg-Mattila, Doris & Hirso, Päivi & Mattelmäki, Ulla (2014) Terveydenhuollon kompassi. Avain asiakkuuteen. Helsinki: Duodecim.
- Kääriälä, Antti (2021) Emme tiedä mitä saamme miljardilla! Palveluiden vaikuttavuudesta tarvitaan lisää tietoa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen blogikirjoitus 21.1.2021. Luettu 22.1.2021. <https://sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/julkaisutoiminta/blogi-sosiaalipoliittikka-2020/emme-tieda-mita-saamme-miljardilla-palveluiden-vaikuttavuudesta-tarvitaan-lisaa-tietoa/>

- Linnakangas, Ritva & Paasio, Petteri & Seppälä, Ulla-Maija & Suikkanen, Asko (2015) Mitä mittarien käyttö voisi tarjota sosiaalityölle? *Janus* 23, 405–415.
- Miller, Scott. D. & Bertolino, Bob. (toim.) (2018) FIT-Feedback-Informed-Treatment – Palautetietoinen hoito. Helsinki: Libris Oy.
- Paasio, Petteri (2003) Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. *FinSoc työpapereita*. Helsinki: Stakes.
- Paasio, Petteri (2014) Näyttöön perustuva sosiaalityön käytäntö: järjestelmällinen katsaus vuosina 2010–2012 julkaistusta tutkimuksista. Jyväskylän yliopisto. Lisensiaattityö. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/44412>
- Pawson, Ray & Tilley, Nicholas (1996) *Realistic evaluation*. London: Sage.
- Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus. *Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja* 51.
- Pekkarinen, Elina & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2013) Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (3), 337–342.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko (1997) Tapauskohtainen arviointi sosiaalityössä – menetelmän rajat ja mahdollisuudet. *Janus* 5, 398–415.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko & Suominen, Tarja & Asikainen, Paula (2011) Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatioissa: organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirien kirjo. *Janus* 19, 143–157.
- Stenvall, Jari & Virtanen, Petri (2012) Sosiaali- ja terveystalouden uudistaminen. Kehittämisen mallit, toimintatavat ja periaatteet. Helsinki: Taloussanoma.
- Vedung, Evert (2009) *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur.

Sanna-Liisa Liikanen

YTL, laillistettu sosiaalityöntekijä

väitöskirjatutkija Itä-Suomen yliopisto

sannalii@student.uef.fi

Aikuissosiaalityö ja köyhät lapsiperheet – luottamuksesta ja sosiaalityön käytännöistä

Tarkastelen köyhien lapsiperheiden vanhempien kokemaa luottamusta ja lapsiperheitä aikuissosiaalityön asiakkaina. Tavoitteenani on esittää sosiaalityön näkökulmasta mielekkäitä huomioita lapsiperheiden kohtaamisesta aikuissosiaalityössä. Tarkastelen sosiaalityötä luottamuksen ja asiakastyön kirjaamisen kautta.

Köyhyys on yhteiskunnassamme kasvava ongelma. Erityisesti lapsiperheiden köyhyys ja taloudellinen ahdinko ovat asioita, jotka ovat näkyvästi yhteiskunnallisessa keskustelussa. Köyhyys johtaa pitkittyessään usein kasautuneeseen ja ylisukupolviseen huono-osaisuuteen. Köyhyyttä määriteltessä samankokoisten talouksien käytettävissä olevia tuloja verrataan toisiinsa, jolloin puhutaan suhteellisesta köyhyydestä. Verrattuna 1990-luvun alkuun, lapsiperheköyhyys eli köyhien lapsiperheiden osuus kaikista perheistä on tänään suurempi. Tutkimusten ja tilastojen mukaan Suomessa yli 100 000 lasta elää köyhässä perheessä. (ks. mm. Kallio & Hakovirta 2020; Salmi 2020.)

Suomessa aikuissosiaalityön asiakkaana olevan lapsiperheen asiakkuuden ja köyhyyden välille on perinteisesti voinut laittaa yhtä kuin -merkin. Toimeentulotuen asiakkuus on ollut paljon käytetty ja perusteltu köyhyystutkimuksen mittari (mm. Ahola

& Hiilamo 2013). Perustoimeentulotukea saava perhe elää suurin piirtein köyhyysrajalla. Perustoimeentulotuki siirtyi kunnilta Kelaan vuoden 2017 alussa. Kunnan aikuissosiaalityössä tehdään toimeentulotuen harkinnanvaraiset päätökset, ja ennen täydentävän tai ehkäisevän toimeentulotuen hakemista asiakkaan tulee olla hakenut Kelasta perustoimeentulotukea. Pitkittänyt aikuisosiaalityön asiakkuus kertoo yleensä myös pitkittyneistä taloudellisista ongelmista.

Tekstini pohjaa vuonna 2017 tarkastettuun sosiaalityön ammatilliseen lisensiaatintutkimukseen, jossa tutkin köyhien lapsiperheiden vanhempien kokemaa luottamusta (Liikanen 2017) ja työnalla olevaan sosiaalityön väitöskirjatutkimuksen analyysin suunnitelmiin (Liikanen, julkaisematon). Väitöskirjassani osa-aineiston muodostavat lapsiperheiden vanhemmille kirjatut aikuissosiaalityön tilannearviotekstit. En kuitenkaan esitä väitöstutkimukseni alustavia tuloksia, sen sijaan kerron tekemistäni valinnoista ja analyysin suuntaviivoista. Pyrin myös perustelemaan tekemäni tutkimuksen merkitystä sosiaalityölle.

Tutkimusaiheena köyhien lapsiperheiden vanhempien kokema luottamus

Lisensiaatintutkimuksessani (Liikanen 2017) tutkin köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneiden lapsiperheiden vanhempien kokemaa luottamusta. Tutkimuksessani (2017) määrittelin luottamuksen saaduksi tueksi ja koetuksi läheisyydeksi (esim. Troman 2000; Raatikainen 2011). Epäluottamus puolestaan on paitsi turvattomuutta ja vierautta, myös koettua vääryyttä ja vihaa (Virkki 2004). Oikeudenmukaisiksi koetut instituutiot ja niitä kohtaan koettu luottamus on yhteydessä myös kanssaihmissiämme kohtaan kokemaamme luottamukseen (Kouvo 2014).

Tutkimukseni tavoitteena oli tarkastella köyhien lapsiperheiden vanhempien luottamusta. Tutkimuskysymykseni oli *mihin köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneet lapsiperheiden vanhemmat kertovat*

luottavansa. Sain käyttööni Tiede, taide ja köyhä kansa ry:n vuonna 2006 pitämän Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kirjoitukset (Isola ym. 2007), joista valikoin aineistokseni 42 eteläsuomalaisen, kaupunkimaisessa kunnassa asuvan lapsiperheen vanhemman kirjoitusta. Kirjoitukset eivät olleet luottamuskirjoituksia, kertomuksia koetusta luottamuksesta, vaan kirjoittajat kertoivat koetusta köyhyydestä.

Kirjoituksissa oli kuitenkin kohtia, joissa kirjoittajat kertoivat koetusta luottamuksesta ja koetusta läheisyydestä ja esimerkiksi saamastaan konkreettisesta tuesta. Aineiston analyysissä keskityin luottamuksen tarkasteluun ja hyödynsin kirjoituksista tekemiäni karttatiivistelmiä. Kartoissa nostin keskiöön kirjoittajan (lapsiperheen vanhemman) ja piirsin karttaan vanhemman kirjoituksessaan kertomia luottamuksen ja epäluottamuksen kohteita. Karttaa (luottamuskartta) tehdessäni sovelsin verkostokarttamenetelmää.

Tavoitteenani oli aluksi tarkastella köyhien lapsiperheiden vanhempien sosiaalityötä kohtaan kokemaa luottamusta. Jo aineiston ensimmäisen lukukerran jälkeen jouduin laajentamaan tutkimuskysymystäni koskemaan luottamusta laajemmin, koska kirjoittajat kertoivat vähän sosiaalityöstä tai sosiaalityötä kohtaan kokemastaan luottamuksesta. Sen sijaan he kirjoittivat paljon luottamuksesta läheisiinsä ja omaan selviytymiseensä. Tämä onkin tutkimuksen keskeinen tulos. Vanhempien kertomuksissa läheiset ihmiset ja erityisesti isovanhemmat olivat vahvasti mukana. Vanhemmat kertoivat, että läheinen henkilö tai samassa tilanteessa oleva ymmärtää yleensä heitä. Saaren (2015) mukaan meidän on helpompi tuntea solidaarisuutta ja empatiaa niitä kohtaan, jotka ovat meitä sosiaalisesti lähellä.

Kirjoittajat kokivat paljon epäluottamusta sosiaalityötä ja yhteiskunnan muita instituutioita kohtaan. Kirjoittajilla oli myös hyviä kokemuksia palveluista ja instituutioista, mutta tässä rajatussa aineistossa kriittiset kokemukset olivat vahvemmin esillä.

”Sosiaalitoimistossa olen jonkun kerran käynyt. Riippuen ihmisestä, joka on ollut siellä töissä sillä hetkellä, on voinut puhua ja välillä olen saanutkin sieltä apua. Mutta se yksikin kerta kun itkien lähdet sieltä... jää ikuisesti mieleen. Jo ensinnäkin meno sinne ensimmäisen kerran, on suuri kynnyks.”

Epäluottamus oli syntynyt epäonnistuneista asiakaskohtaamisista ja koetusta vääryydestä. Epäluottamus saattoi olla esimerkiksi kokemus siitä, että henkilö ei kokenut tullessa kuulluksi ja eikä saanut pyytämänsä apua. Sosiaalitoimen kynnyksen yli voi olla vaikea astua.

Jatkotutkimus köyhien lapsiperheiden vanhempien kokemaan luottamukseen

Sosiaalityöllä on perinteisesti autettu ihmisiä, jotka kärsivät köyhyydestä ja turvattu viime kädessä toimeentulon minimi ja elämisen edellytykset. Meneillään olevassa väitöstutkimuksessani tarkastelen pitkäaikaisesti aikuissosiaalityön asiakkaana olleiden lapsiperheiden arkea, haasteita ja selviytymiskeinoja. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaista on lapsiperheiden asiakkuus aikuissosiaalityössä ja millä tavoin pitkäaikaisesti aikuissosiaalityön asiakkaana olleiden lapsiperheiden vanhemmat kokevat luottamusta.

Tutkimukseni liittyy sosiaalityön köyhyystietoiseen orientaatioon. Köyhyystietoisen sosiaalityön orientaation mukaan köyhyyttä tulee lähestyä useista näkökulmista ja kriittisesti, dialogiin pyrkien. Kokemustieto ja osallisuus ovat tärkeitä, ja köyhyys nähdään ihmisoikeuksia loukkaavana. Köyhyystietoisen sosiaalityön arvot pohjaavat solidaarisuuteen, toiseuden vastustamiseen ja yhteisöllisyyteen. Käytännössä köyhyystietoinen sosiaalityö perustuu suhteeseen ja on palvelujenkäyttäjän eli asiakkaan puolella tunnistamassa ja torjumassa mikroaggressioita eli

häpeän tunnetta ja nöyryyttäviä kokemuksia, sovitellen ja asiakkaan asiaa ajaen. (Krumer-Nevo 2016; 2020.)

Tutkimukseni on monimenetelmällinen, jossa tarkastelen tutkimusongelmaa sekä institutionaalista että kokemustiedosta koostuvien osa-aineistojen kautta hyödyntäen tilastollista ja laadullista analyysiä. Tutkimuksessa yhdistän erilaisia lähestymistapoja, dataa, aineistonkeruuta ja pyrin integroimaan analyysimenetelmiä tutkimusprosessin aikana (ks. mm. Bazeley 2018).

Tutkimuksen asiakirja-aineisto koostuu sadan vuosina 2017 ja 2018 aikuissosiaalityön asiakkaana olleen eteläsuomalaisessa suuressa kaupungissa asuvan lapsiperheen aikuissosiaalityön asiakaskirjoista eli päätöksistä, muistiinpanoista ja tilannearvio-teksteistä, kolmen vuosina 2017 ja 2018 aikuissosiaalityön asiakkaana olleen lapsiperheen vanhemman haastattelusta (kuusi haastattelua) ja lapsiperheiden luottamusta käsittelevästä integroivasta kirjallisuuskatsauksesta. Haastatteluissa toteutin edellisessä opinnäytetyössäni käyttämäni luottamuskarttatyöskentelyä visuaalisen menetelmän testaamiseksi ja edelleen kehittämiseksi. Sensitiivinen aihe on vaatinut eettisten kysymysten tarkkaa pohdintaa. Tutkimus on läpäissyt yliopiston eettisen ennakoarvioinnin.

Asiakirja-aineisto muodostettiin satunnaisotannalla. Aineiston koonnin aikakriteerin avulla pyrittiin rajaamaan aineisto perheisiin, jotka ovat olleet pitkäaikaisesti aikuissosiaalityön asiakkaita. Aikarajauksen mielenkiintoa lisää samaan aikaan toteutunut perustoimeentulotuen siirtyminen Kelan vastuulle. Otannan kriteerit täyttäviä perheitä tässä kaupungissa oli aineiston kokoamishetkellä yli neljä tuhatta.

Katson, että aikuissosiaalityön tilannearvioista koostuvasta tekstiaineistosta on mahdollista tavoittaa sitä, miten suunnitelmallista sosiaalityötä on dokumentoitu. Sosiaalihuoltolaki (2014/1301) velvoittaa suunnitelmalliseen ja dokumentoituun

työskentelyyn sosiaalihuollossa, ja laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (2015/254) ohjaa sosiaalihuollon ammattilaisia asiakastietojen käsittelyssä ja tehtävien asianmukaisessa hoitamisessa. Asiakkaalla on oikeus palvelutarpeen arviointiin (Liukko & Nykänen 2019; Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017). Aikuisen palvelutarpeen arviossa tulee ottaa huomioon myös lapset. Tutkimuksessani perheiden päämiesten – viitehenkilöiden – aikuissosiaalityön tilannearviot muodostavat oman tekstiaineiston, jota analysoin sisällönanalyysin keinoin. Tilannearvioiden analyysistä etsin vastauksia kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, eli 1) keitä ovat pitkäaikaisesti aikuissosiaalityön asiakkaana olevat lapsiperheet ja 2) millaista on lapsiperheiden asiakkuus aikuissosiaalityössä?

Sadan perheen aikuissosiaalityön asiakasasiakirjat käsittelevässä aineistossa 45 perheen päämiehelle on kirjattu tilannearvio. Tämä asetti jo tutkimuksen alkutaipaleella kysymykset aineiston validiteetistä ja aineiston kokoamiskriteerien onnistumisesta. Olenko sittenkään tavoittanut aineistooni pitkäaikaisesti aikuissosiaalityön asiakkaana olleita perheitä, joiden kanssa on tehty suunnitelmallista sosiaalityötä? Koko aineistosta lähes puolet (49) on myös perheiden palveluiden eli lastensuojelun tai perhesosiaalityön asiakasperheitä. Heidän kohdallaan kirjattu suunnitelmallinen sosiaalityö, arvio perheen tilanteesta ja palvelujen tarpeesta ja suunnitelma työskentelylle, on hyvin todennäköisesti kirjattu perhepalveluiden asiakasasiakirjoihin. Tutkijana minulla on tutkimuslupa ainoastaan aikuissosiaalityön asiakasasiakirjoihin.

Tilannearvion tavoitteena on olla asiakkaan ja perheen kokonaistilannetta monipuolisesti eri näkökulmista kartoittava ja kokoava asiakasasiakirja. Esimerkiksi Helsingin aikuissosiaalityössä on ollut tilannearvion tekemisen tukena jo vuodesta 2007 lähtien Aikuissosiaalityön tilannearvio-opas (Kuvaja ym. 2007). Sosiaalityössä asiakkaan kanssa tehtävä tilannearvio on

keskeinen. Tilannearvio on sosiaalityön suunnitelman pohjalla oleva kartoitus (ks. esim. Niskala 2008; Rostila 2001). Toistuvilla tilannearvioilla voidaan seurata tilanteen kehittymistä ja saadaan dokumentoitua tietoa sosiaalityön vaikuttavuuden arviointiin.

Tilannearvion osa-alueita aineistoni dokumenteissa ovat *Perhe ja ihmissuhteet, Asuminen, Koulutus, Työ, Talous, Terveys, Päihteiden käyttö ja Arkielämä ja vapaa-aika*. Tilannearviossa on myös otsikoitu *Johdanto*, jossa on luontevaa kertoa missä ja millä kokoonpanolla tilannearviota tehdään. Tilannearviossa on myös kohta *Muut tiedot*, johon kirjataan muuta, kuin edellä mainittujen otsikkojen alle sopivaa, asiakkaan tilanteen kannalta tärkeää, tietoa. Tilannearviolomakkeen lopussa on *Yhteenveto*, jossa työntekijä monesti kokoaa käydyn keskustelun.

Tilannearviossa pyritään asiakkaan osallisuuden vahvistamiseen ja asiakkaan mielipide on keskeinen. Parhaimmillaan tilannearvio on moniääninen asiakastyön dokumentti. Tutkimuksessani en kuitenkaan tule arvioimaan dokumentoinnin laatua, osallistavan dokumentoinnin onnistumista tai sosiaalihuollon ammattilaisen taitoa kirjalliseen ilmaisuun. Aineiston alustavan lukemisen pohjalta voi sanoa, että tilannearvioiden laajuus vaihtelee suuresti. Tutkijalle jää ymmärrys, että lähes poikkeuksetta tilannearvio on kirjattu yhden tapaamisen pohjalta. Muutamiiin tilannearvioihin on kirjattu, että dokumentti oli kirjattu useamman tapaamisen jälkeen. Kahdella aineiston 45 vanhemmasta oli kirjattu kaksi tilannearviota, mikä mahdollistaa tilanteiden vertailun ja arvioinnin.

Tilannearviotekstejä lukevan tutkijan positio

Sosiaalityön kokemukseni on lastensuojelun avohuollon, aikuis-sosiaalityön ja viime vuosina sosiaali- ja kriisipäivystyksen sosiaalityöntekijän työstä. Toinen työkokemukseni tulee ammattikorkeakoulun lehtorin työstä. Olen kouluttanut tulevia sosionomeja muun muassa kaikille sosiaalialan opiskelijoille pakollisella

Muutossosiaalityö-opintojaksolla. Tämän opintojaksoson yksi keskeinen tavoite on asiakastyön kirjaaminen aikuisten sosiaalipalveluissa ja yhtenä jaksoson ydinsisältönä on suunnitelmallinen ja osallistava dokumentointi (Sosionomi OPS 2020). Olemme kollegosjen kanssa opettaneet opintojaksolla ja kehittäneet sitä vuodesta 2010 alkaen. Vuonna 2017 kouluttauduimme kollegani kanssa KansaKoulu-hankkeessa kirjaamisvalmentajiksi.

Tiedostan, että positioni sosiaalityön asiakirja-aineistoa lukiessa on paitsi tutkijan, myös tekstejä kirjaavan kollegan ja sosiaalialan ammattilaisia myös kirjaamiseen kouluttavan lehtorin. Katson, että ammatillinen kokemus sosiaalityöstä tukee tutkimusta, mutta edellyttää myös tutkijan omaa, kriittistä reflektiota.

Tutkimusaineistoani lukiessa koen tunnistavani lyhyiden tekstien takana todennäköisesti olleen kiireen ja tekstit viestinnän ja tiedonkulun varmistajina. Tunnistan myös kattavan tilannearvion merkityksen suunnitelmalliselle sosiaalityölle. Kuten myös sen ammatillisen onnistumisen kokemuksen, kun tilannearvio on kirjattu esimerkiksi toteutuneen verkostotapaamisen jälkeen. Näen tilannearviotekstin kirjaamisen (sosiaalityön) tekona ja lähestyn tekstejä niiden kirjoituskontekstien kautta. Tekstit eivät synny tyhjiössä. Niiden kirjoittamiselle on perustelu, ne ovat sosiaalityön toimenpiteitä. Tekstit ovat sosiaalityötä.

Alustavia poimintoja tilannearvioista, suuntaviivoja analyysille

Tilannearvion rakenne antaa sosiaalialan ammattilaiselle työvälineen asiakkaan tilanteen jäsentämiseen. Työväline on parhaimmillaan asiakkaan ja työntekijän yhteinen, jolloin asiakas on aktiivinen toimija tilannearvion kirjaamisessa.

Aikuissosiaalityön asiakkuuteen hakeutumisen taustalla on yhä edelleen yleensä perheen taloudelliset ongelmat. Aineistoon tutustuminen vahvistaa tätä tietoa, talouteen liittyvät ongelmatilanteet ovat aineiston mukaan lähes poikkeuksetta aikuissosiaalityön

tilannearvion taustalla. Analyysissä selvitän, mikä on ollut tilanne, jossa tilannearvio kirjataan, kenen aloitteesta ja millä kokoonpanolla. Esimerkki tästä on perustoimeentulotuen perusosan alentaminen. Perustoimeentulotuen perusosan alentamisen päätöstä tehdessään Kelan virkailijan on tarkistettava, onko kunnan sosiaalityössä asiakkaalle tehty suunnitelma itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi. Tilannearvio voi toimia myös esimerkiksi kokonaisuutena kartoituksena kaupungin vuokra-asuntohakemuksessa tai kriisimajoituksen järjestämisessä.

Sosiaalityön dokumentointi

Sosiaalityössä sanomme usein, että sitä mitä ei ole kirjattu, sitä ei ole tapahtunut. Asiakastyössä kirjaaminen on välttämätöntä asiakkaan palvelutarpeen selvittämiseksi ja palveluiden järjestämiseksi. Myös muun muassa tiedonkulun ja asiakasturvallisuuden sekä asiakkaan että työntekijän oikeusturvan kannalta ajan tasalla oleva kirjaaminen on välttämätöntä. (ks. mm. Kääriäinen 2003; O'Rourke 2010.) Tutkittuun tietoon perustuvien käytäntöjen kehittämiseksi ja sosiaalityön vaikuttavuuden arvioimiseksi tarvitsemme dokumentoitua tietoa tehdystä sosiaalityöstä (mm. Svenlin ym. 2021). Esimerkiksi asiakkaan ja mahdollisesti myös muiden toimijoiden kanssa yhdessä kirjatut dokumentit, kuten tilannearviot ja suunnitelmat, tukevat reflektiota ja yhteistä arviointia siitä, miten toimivia sosiaalityön interventiot ovat olleet, millainen vaikutus niillä on ollut asiakkaan arkeen ja hyvinvointiin.

Virginia Eubanks (2018) tuo esille kirjausten ja vallan kytköksen. Asiakastyön kirjaukset muodostavat dataa, jolla on valtaa ja jonka avulla valvotaan. Tämä koskee erityisesti köyhiä ihmisiä, jotka ovat julkisten palvelujen piirissä. Ulla Tiililä (2007) on väitöskirjassaan tutkinut sosiaalihuollon päätöstekstejä. Hän (mt.) tuo esille muun muassa sen, että päätöksissä painotetaan esimerkiksi asiakkaan diagnoosia tuen tai etuuden tarpeen taustalla. Tutkimuksen mukaan ääni annetaan teksteissä helposti

diagnoosille, ei asiakkaalle, henkilölle itselleen. Tiililä nostaa tutkimuksessaan esille myös sosiaalihuollon tekstien haastavan kentän. Teksteissä tasapainoillaan asiakkaan ja hallinnon välillä. Viranhaltija tekee hallintoa ymmärrettäväksi tekstillään.

Hallintolaki (2003/434, 9 §) edellyttää, että ”viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä”. Myös sosiaalihuollon asiakaslaki (2000/812) korostaa asiakkaan asemaa oman asiansa selvittämisessä, osallistumisessa asiakastyön suunnitteluun ja tehtävän yhteistyön toteuttamiseen sekä oikeutta asiakkaan omiin tietoihin. Viime vuosina on kiinnitetty paljon huomiota asiakastyön kirjaamisen kehittämiseen osallistavaksi dokumentoinniksi (mm. Vierula 2017). Kirjaaminen on työn tiedonmuodostusta, kirjattuja asiakasasiakirjoja luetaan eri konteksteissa ja laadukas kirjaus on moniääninen (Kääriäinen 2003). Dokumentointi vahvistaa asiakkaan osallisuutta ja antaa mahdollisuuden ammattilaisen näkemyksille.

Osallistavassa dokumentoinnissa asiakkaan ääni, kokemus ja mielipide on kirjattu asiakirjaan, asiakas on tietoinen tehdyn asiakastyön kirjaamisesta ja siitä, että hän omistaa omat asiakirjansa.

Suunnitelmallisen sosiaalityön arvo

Meneillään oleva tutkimus antaa rajallisen näkökulman lapsiperheiden kanssa tehtävään aikuissosiaalityöhön, aineistoa tulee tarkastella kriittisesti. Kuten aiemmin toin esille, on todennäköistä, että monille perheidenpalveluiden ja aikuissosiaalityön asiakasperheille sosiaalityön suunnitelma ja myös perheen aikuisten tilannetta tarkasteleva palvelutarpeenarvio on kirjattu lastensuojelun tai perhesosiaalityön asiakastietoihin.

Tilannearviot ovat tärkeitä suunnitelmallisen sosiaalityön työvälineitä. Systemimaailma ja asiakkaan elämämaailma eivät kuitenkaan aina kohtaa sosiaalityössä. Suunnitelma tilannearvion tekemisestä seuraavalla asiakastapaamisella saattaa syystä tai toisesta kariutua.

Koen, että tutkijana oma kokemukseni sosiaalityön paineisesta tilasta, ja myös siitä, kun asiakkaan kanssa päästään jouhevaan dialogiin, parhaassa tapauksessa moniääniseen ja myös monitoimijaiseen työskentelyyn, on arvokas. Kollegojen kanssa käydyt keskustelut peilautuvat omaan tutkimustehtävään ja aineistostani esille nousseeseen siiloutuneiden sosiaalityön sektoreiden kirjauksiin.

Tulevaisuudessa meillä on lupa odottaa, että uudet ja kehittyvät asiakastietojärjestelmät ja yhtenäiset kirjaamiskäytännöt tukevat ja osaltaan varmistavat sosiaalityön asiakkaan osallisuutta ja aidosti monitoimijaista sosiaalityötä. Ne dokumentit, joita eri sektoreilta tulevat ammattilaiset työstävät asiakkaan ja asiakasperheen kanssa, ovat yhteisesti työstettyjä ja siten myös yhteisesti nähtävillä. Tehty monitoimijainen työ tulee näkyväksi.

Lähteet

- Ahola, Elina & Hiilamo, Heikki (2013) *Köyhyyttä Helsingissä: Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010*. Helsinki: Kela.
- Bazeley, Patricia (2018) *Integrating analyses in mixed methods research*. London: SAGE Publications Ltd.
- Eubanks, Virginia (2018) *Automating inequality: How high-tech tools profile, police and punish the poor*. First Picador edition. New York: Picador, St. Martin's Press.
- Hakovirta, Mia & Kallio, Johanna (2020) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Hallintolaki 2003/434.
- Isola, Anna-Maria & Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (2007) *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Helsinki: Avain.
- Kouvo, Antti (2014) *Luottamuksen lähteet: Vertaileva tutkimus yleistynyttä luottamusta synnyttävistä mekanismeista*. Turku: Turun yliopisto.
- Krumer-Nevo, Michal (2016) *Poverty-aware social work: a paradigm for social work practice with people in poverty*. *The British Journal of Social Work*, 46 (6), 1793–1808.
- Krumer-Nevo, Michal (2020) *Radical hope: Poverty-aware practice for social work*. Bristol: Policy Press.
- Kuvaja, Anne & Luhtasela, Leena & Mustonen, Tiina & Borg, Pekka & Liukonen, Ritva (2007) *Aikuissosiaalityön tilannearvio-opas*. Helsinki: Helsingin kaupunki, sosiaalivirasto.

- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 2015/254.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812.
- Liikanen, Sanna-Liisa (työn alla oleva väitöskirjatutkimus). Lapsiperheet, köyhyys ja koettu luottamus.
- Liikanen, Sanna-Liisa (2017) Köyhät ritarit: Luottamus köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneiden lapsiperheiden vanhempien kirjoituksissa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Liukko, Eeva & Nykänen, Eeva (2019) Sosiaalityön tulevaisuus: Sosiaalityö julkisena hallintotehtävänä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Niskala, Asta (2008) Salatusta suhteesta kahden kimppaan: Analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- O'Rourke, Liz (2010) Recording in social work: Not just an administrative task. Bristol: The Polity Press.
- Raatikainen, Eija (2011) Luottamus koulussa: Tutkimus yhdeksännen luokan oppilaiden luottamus- ja epäluottamuskertomuksista ja niiden merkityksestä oppilaiden kouluarjessa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö: Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Saari, Juho (2015) Huono-osaiset: Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmi, Minna (2020) Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä. Teoksessa Hakovirta, Mia & Kallio, Johanna (toim.) Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 37–71.
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (2017). Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosionomi OPS 2020. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Svenlin, Anu-Riina & Matthies, Aila-Leena & Turtiainen, Kati (2021) Epilogi: Kohti tietoon perustuvaa aikuissosiaalityötä. Teoksessa Matthies, Aila-Leena, Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.) Aikuissosiaalityö: Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Tiililä, Ulla (2007). Tekstit viraston työssä: tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Troman, Geoff (2000) "Teacher Stress in the Low-Trust Society", *British Journal of Sociology of Education* 21 (3), 331–353.
- Vierula, Tarja (2017) Lastensuojelun asiakirjat vanhempien näkökulmasta. Tampere: Tampere University Press.
- Virkki, Tuija (2004) Vihan voima: toimijuus ja muutos vihakertomuksissa. Jyväskylä: Atena.

Laura Tarkiainen

yliopisto-opettaja

Tampereen yliopisto

laura.tarkiainen@tuni.fi

Eveliina Heino

yliopistonlehtori

Helsingin yliopisto

eveliina.heino@helsinki.fi

Maria Tapola-Haapala

yliopistotutkija

Helsingin yliopisto

maria.tapola@helsinki.fi

Hanna Kara

projektitutkija

Åbo Akademi

hanna.kara@abo.fi

Kaunokirjallisuus sosiaalityön asiantuntijuuden kehittymisen tukena

Tekstimme pohjautuu artikkelikäsitteille (Tarkiainen ym. 2021), jossa olemme tarkastelleet sosiaalityön opiskelijoiden oppimiskokemuskuvauksia kaunokirjallisuuden käytöstä osana sosiaalityön opetusta.

Ennen artikkelimme asetelman ja tulosten käsittelyä esittelemme lyhyesti aiempaa tutkimusta kaunokirjallisuuden käytöstä osana yliopisto-opetusta. Tämän jälkeen kuvaamme aineistomme ja keskeiset tuloksemme. Lopuksi tarkastelemme tuloksiamme aiemman tutkimuskirjallisuuden valossa ja kirjoitamme siitä, miten kaunokirjallisuuden analysointi osana opetusta voisi tukea sosiaalityön asiantuntijuuden kehittymistä.

Kaunokirjallisuuden käyttö osana yliopisto-opetusta

Yliopiston opettajat ovat käyttäneet kaunokirjallisuutta lukuisten sosiaalityölle relevanttien aiheiden opetuksessa, mukaan lukien yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja luokkakäsitykset (Fitzgerald

1992; Laz 2020), sosiaalinen oikeudenmukaisuus (Viggiani ym. 2005), leimaaminen (Cnaan 1989; Lewis 2004; Monroe 2006), perheitä koskevat ilmiöt (Cosbey 1997; Hall 2000) ja johtaminen (Hafford-Letchfield & Harper 2014). Aiemman tutkimuksen mukaan kaunokirjallisuuden analysointi voi yleisesti edistää opiskelijoiden sosiaalitieteellisen ajattelun ja sosiologisen mielikuvituksen kehittymistä (Castellano ym. 2008; Fitzgerald 1992; Hendershott & Wright 1993; Laz 2020). Sen lisäksi kaunokirjallisuuden analysoinnin on mahdollista vahvistaa opiskelijoiden analyyttistä ja kriittistä ajattelua sekä ongelmaratkaisutaitoja (Cosbey 1997; Mendoza ym. 2012; Weber 2010). Kaunokirjallisuus voi haastaa kriittisesti arvioimaan itsestään selvinä pidettyjä totuuksia (Laz, 2020), tai se voi auttaa omien tunteiden tarkastelussa (Tapola-Haapala & Heino 2020; Turner 2013), esimerkiksi erilaisiin tabuaiheisiin liittyen (Cnaan 1989; Link & Sullivan 1989).

Lukuisista kaunokirjallisuuden hyödyistä huolimatta sen käyttö ei näytä saaneen vakiintunutta asemaa sosiaalityön opetussuunnitelmissa. Tapola-Haapala ja Heino (2020) toteuttivat vuonna 2016 valtakunnallisen sosiaalityön opettajille suunnatun kyselyn, johon vastasi 14 opettajaa neljästä eri yliopistosta. Kyselyyn osallistuneet opettajat toivat esille kohtaamiaan haasteita liittyen kaunokirjallisuuden hyödyntämiseen opetuksessa Suomessa. Näitä ovat muun muassa uusien opetusmenetelmien omaksumista vaikeuttava ajanpuute ja yliopistoissa mahdollisesti vallitsevat asenteet, joissa kaunokirjallisuus nähdään vieraana suhteessa tiedemaailmaan. Toisaalta opettajat toivat esille kaunokirjallisuuden tarjoamia mahdollisuuksia. Kaunokirjallisuuden he totesivat antavan uutta tietoa sosiaalityössä kohdattavista ilmiöistä ja tarjoavan näihin erilaisia näkökulmia, kuten myös mahdollisuuden tarkastella, kuinka ilmiöitä konstruoidaan yhteiskunnassa. Kaunokirjallisuus voi tukea luovaa työtettä ja havainnointikykyä sekä empatiaan ja tunteisiin liittyvien kysymysten tarkastelemista. Tarvetta ja intoa aiheeseen liittyvien

pedagogisten kysymysten käsittelemiseen vaikuttaisi opettajilla olevan.

Aineisto ja asetelma

Aineistomme koostuu 14 opiskelijan kurssitehtävistä, ja ne on kerätty sosiaalityön maisteritason kurssin yhteydessä vuonna 2020. Opiskelijoiden yhtenä tehtävänä oli toteuttaa kaunokirjallisuusanalyysi Lucia Berlinin novellista *Hyvät ja pahat*. Analyysin tueksi opiskelijoille oli laadittu valmiita kysymyksiä muun muassa siitä, mitä tunteita novellin lukeminen herätti, mitä kuvauksia eri sosiaalisista kategorioista ja näiden risteämistä novellista löytyy, millä tavalla novelli olisi erilainen, mikäli se sijoittuisi 2020-luvun Suomeen, mitä kaunokirjallisuus voisi tarjota sosiaalityön opetukselle sekä mitä haasteita sen käyttöön voi liittyä. Analyysin tueksi opiskelijat lukivat intersektionaalisuuteen liittyviä tieteellisiä artikkeleja ja kirjallisuutta.

Tehtävän tarkoituksena oli reflektoida novellin sisältöjä erityisesti suhteessa intersektionaalisuuteen. Intersektionaalisuus on kiinnostava analyttinen käsite sosiaalityön kannalta, sillä sen avulla on mahdollista tarkastella ja pohtia, miten erilaiset sosiaaliset kategoriat, kuten sukupuoli, ikä, etnisyys ja seksuaalinen suuntautuminen sekä näiden kategorioiden yhteen kietoutuminen voivat vaikuttaa yksilön asemaan ja kokemuksiin yhteiskunnassa (esim. Crenshaw 1989; Davis 2008). Lisäksi käsite tarjoaa välineitä sosiaalityön roolin tarkastelemiseen osana yhteiskunnan rakenteita (Mattson 2014).

Valitsimme tämän novellin analyysin kohteeksi, sillä siinä kuvataan implisiittisesti ja eksplisiittisesti erilaisia sosiaalisia kategorioita ja niiden intersektioita. Novellin tapahtumat sijoittuvat 1950-luvun Chileen, ja sen päähahmoja ovat nuori opiskelija ja hänen opettajansa. Kummatkin ovat yhdysvaltalaisia, mutta heidän maailmakuvansa ja elämäntapansa eroavat radikaalisti toisistaan. Nuori opiskelija elää hyväosaista elämää, kun

taas opettaja viettää vapaa-aikaansa sosiaalisen ja poliittisen aktivismin parissa pyrkimyksenään köyhyydessä elävien ihmisten auttaminen. Novellissa nuori opiskelija kuvaa omia tunteitaan ja ajatuksiaan siitä, miten opettaja näyttää olevan monella tavalla vieraantunut chileläisestä yhteisöistä yrittäessään niin sanotusti tehdä hyvää.

Alkuperäinen suunnitelmamme oli tuottaa opiskelijoiden kaunokirjallisuusanalyyseistä ryhmähaastatteluaineisto, mutta koronapandemia muutti suunnitelmiamme. Aineistonaamme päädyimme käyttämään ainoastaan opiskelijoiden kirjallisia töitä. Opiskelijoita ohjeistettiin kirjoittamaan 5 sivun analyysi ja 10 sivun esseeteksti. Kokonaisuudessaan käytössämme on ollut 228 sivun tekstiaineisto.

Analysoimme opiskelijoiden kaunokirjallisuusanalyysijä hyödyntäen laadullista sisällönanalyysia. Analyysin aikana kiinnitimme erityistä huomiota siihen, miten opiskelijat kuvasivat omaa oppimistaan ja oppimistuloksiaan kirjallisuusanalyysin toteuttamisen seurauksena. Analyysimme tuloksena tunnistimme kaksi kategoriaa, joiden alla raportoimme keskeiset tuloksemme. Nimesimme nämä kategoriat *analyyttisiksi oppimisstrategioiksi* sekä *sosiaalityön käytännön taitojen omaksumiseksi*. Seuraavaksi esittelemme tutkimustuloksemme tarkemmin.

Analyttiset oppimisstrategiat

Opiskelijoiden kuvausten mukaan kaunokirjallisuuden analysointi voi kehittää sosiaalityön opiskelijoiden analyttisiä oppimisstrategioita, kuten kykyä kriittiseen ajatteluun ja taitoa soveltaa teoreettista tietoa käytäntöön. Opiskelijoiden kuvauksissa intersektionaalisuus tuli ymmärrettävämmäksi kaunokirjallisuuden analyysin avulla, kun sitä oli mahdollista yhdistää arkipäiväisiin ja konkreettisiin tosielämän kuvauksiin.

”Mielestäni kaunokirjallisuus voi toimia hyödyllisenä oivaltamisen ja teorioiden konkretisoitumisen väylänä. Kaunokirjallisuuteen on lukijana usein helppo eläytyä ja antaa tarinan kuljettaa yhteiskunnan ilmiöiden ja esimerkiksi luokkaerojen halki käytännön kuvailun ansiosta. Kuvailuihin voi eläytyä ja sitä kautta ymmärtää, mistä juuri esimerkiksi köyhyydessä ja sukupuolten välisissä eroissa on kyse.”

Erityisesti novellin lukeminen useampaan kertaan oli antanut opiskelijoille mahdollisuuden omien tulkintojen ja novellin kertomuksen analyttiseen tarkasteluun. Osa opiskelijoista toi esiin, että tässä prosessissa he harjaantuivat tunnistamaan omaa oppimistaan sekä tarkastelemaan omia asenteitaan ja ennakkoluulojaan kriittisesti. Kaunokirjallisuuden analyysi ohjeineen auttoi heitä omaksumaan uudenlaisia oppimisen, ajattelun ja päätelyn tapoja, kun novellia pystyi analysoimaan suhteessa kurssikirjallisuuteen.

”Koen tämän novellin herättäneen enemmän ajatuksia kuin moni pitkään aikaan luettu teksti. Samanaikaisesti tämä oli mukava viihteellinen lukukokemus, jota analysoimalla tapahtui varmasti enemmän oppimista kuin hetkeen muiden kirjojen parissa. Tämä johtuu mielestäni siitä, että tämän tehtävän takia, pääsin pohtimaan asioita, kun taas muiden tieteellisten tekstien kohdalla lukeminen on ollut lähinnä monotonia paatosta.”

Etäopetusolosuhteiden vuoksi osa opiskelijoista kaipasi mahdollisuutta keskustella analyyseistään kasvokkain, jolloin myös analyyttisiä oppimisstrategiata olisi ollut helpompaa omaksua. Kontaktiopetusta kaivanneet opiskelijat kuvasivat olleensa epävarmoja, osasivatko he tehdä analyysin oikein, minkä vuoksi he kokivat olleensa jumissa tehtävän kanssa. Näissä kuvauksissa

intersektionaalisuuden soveltaminen kaunokirjallisuusanalyysissä näyttäytyi haastavana.

Sosiaalityön käytännön taitojen omaksuminen

Opiskelijoiden kuvausten mukaan kaunokirjallisuuden analysointi voi tukea myös käytännön sosiaalityössä tarvittavien taitojen omaksumista. Opiskelijat kuvasivat, että kaunokirjallisuuden analysointi auttoi heitä sosiaalityön ammattilaisina esimerkiksi siten, että sen avulla heidän oli mahdollista tarkastella uudella tavalla omaa toimintaansa sekä vallan- ja kielenkäyttöään sosiaalityöntekijöinä. Opiskelijoiden kuvausten mukaan kaunokirjallisuus voisi esimerkiksi auttaa sosiaalityöntekijöitä kohtaamaan eri taustoista tulevia asiakkaita ja ymmärtämään ihmisten erilaisia elämäntilanteita.

”Tarinat lisäävät ymmärrystä erilaisista ilmiöistä ja sitä kautta paranee myös kyky ymmärtää asiakkaiden tilanteita ja sosiaalityön ilmiöitä paremmin ja syvällisemmin.”

Tämän lisäksi osa opiskelijoista kuvasi, kuinka kaunokirjallisuuden analysointi auttoi heitä tunnistamaan työssä tehtäviä tulkintoja sekä niiden yhteyttä valtasuhteisiin ja ajankohtaisiin ilmiöihin. Näin ollen kaunokirjallisuutta voisi käyttää tukena eri tulkintojen tarkastelemisessa ja sosiaalityön dokumentoinnin käytäntöjen kriittisessä arvioinnissa. Opiskelijat totesivat erilaisen tulkintojen tunnistamisen kuitenkin edellyttävän keskustelua muiden opiskelijoiden kanssa.

”Kirjoittaessani huomaan tehneeni havaintoja ja melko pitkälle vietyjä tulkintoja novellin suhteen. Hieman samaan tapaan kuin sosiaalityöntekijänä teen. Tällä hetkellä minulle on töissä siirtynyt edelliseltä työntekijältä asiakkaita ja olen joutunut kerta toisensa jälkeen yllättymään asiakkaita kasvotusten

kohdatessani. Olen muodostanut asiakkaista ja heidän tilanteestaan kuvaa edellisen sosiaalityöntekijän muistiinpanojen perusteella. Asiakkaita tavatessa olen yllättynyt siitä, kuinka erilaisia havaintoja teen, kuinka erilaisiin asioihin kiinnitän huomiota ja mitä pidän heidän tilanteessaan oleellisena. Kirjallisuusanalyysien purkaminen yhdessä olisi ollut mielenkiintoinen ikkuna havaintojen ja tulkintojen maailmaan. Uskon nimittäin, että tulkintoja olisi ollut yhtä monta erilaista kuin tekijöitä.”

Opiskelijoiden kuvausten mukaan kaunokirjallisuuden analysointi voisi soveltua myös omien tunteiden tarkasteluun ja tunnetyöhön valmistautumiseen sosiaalityössä. Kohteina tässä voisivat esimerkiksi olla työn haastavat vuorovaikutustilanteet ja ristiriitaiset tunnetilat. Näin ollen kaunokirjallisuus voi opiskelijoiden mukaan tukea empatiataitojen kehittymistä.

Kuvauksissaan opiskelijat toivat esille muidenkin luovien aineistojen ja menetelmien hyödyllisyyden osana sosiaalityön opetusta myös siitä näkökulmasta, että näin niitä voisi samalla oppia käyttämään ja hyödyntämään käytännön työssä. Esimerkiksi valokuvien, musiikin, teatterin, elokuvien ja laulu-lyriikoiden käyttöä voisi käyttää sosiaalityön käytäntöjen monipuolistamisessa. Luovia menetelmiä opiskelijat kuvasivat byrokrattiseen toimistotyöhön nähden ”terapeuttisempina” ja ”voimaannuttavampina”. Näiden menetelmien esitettiin soveltuvan erityisesti ryhmäsosiaalityöhön.

Kaunokirjallisuuden arvo sosiaalityössä

Tutkimustulostemme mukaan opiskelijoiden näkemykset kaunokirjallisuuden käytöstä olivat myönteisiä, vaikkakin osa opiskelijoista kuvasi novellin analysoimista haastavaksi ja sen kertomusta vieraaksi. On myös otettava huomioon se, että koska hyödynsimme arvioitavia kurssitöitä, voi olla mahdollista, että

kriittisemmät äänenpainot olivat opiskelijoiden kaunokirjallisuuden hyödyntämistä koskevissa pohdinnoissa vähäisempiä. Tämän vuoksi tulevaisuudessa kaunokirjallisuuden käyttöä sosiaalityön opetuksessa voisikin tutkia kokonaan erillään arvioitavasta suorituksesta tai osana opetusta, johon ei liity arviointia.

Tuloksemme kuitenkin vahvistavat aiempaa tutkimustietoa, jonka mukaan kaunokirjallisuus voi tukea opiskelijoiden analyyttisiä oppimisprosesseja ja teorian tiedon soveltamista käytäntöyhteyksiin (esim. Cnaan 1989; Hafford-Letchfield & Harper 2014; Turner 2013; Viggiani ym. 2005). Kaunokirjallisuuden hyödyntäminen osana sosiaalityön opetusta näyttää tukevan sosiaalityön opiskelijoiden ja sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuden kehittymistä, kunhan analyysin tueksi saa konkreettisia ohjeita siitä, kuinka tehdä vuoropuhelua kaunokirjallisten tekstien ja tieteellisen tiedon välille. Kasvokkaiset reflektiiviset keskustelut erilaisista tulkinnoista ja analyyseistä voivat vahvistaa oppimiskokemusta. Hyödyntämämme novelli *Hyvät ja pahat* osoittautui onnistuneeksi valinnaksi, sillä lyhyehköä novellia oli mahdollista lukea useita kertoja ja samalla tunnistaa oman oppimisen sekä analyyttisen ajattelun kehittymistä.

Tulostemme mukaan kaunokirjallisuus voi tukea myös käytännön sosiaalityössä toimimista. Tämä liittyy esimerkiksi tunnetyön tekemiseen asiakaskohtaamisissa (ks. Cnaan 1989; Fitzgerald 1992; Mendoza ym. 2012; Tapola-Haapala & Heino 2020; Viggiani ym. 2005), sosiaalityön kirjaamiseen tai ryhmäsosiaalityöhön. Ennen kaikkea kaunokirjallisuus voisi soveltua keskenään ristiriitaisten tulkintojen refleктоimiseen ja näistä keskustelemiseen sosiaalityöntekijöiden kesken tai asiakkaiden kanssa (esim. Fagerström 2016). Tämä voi tukea refleksiivisten taitojen kehittymistä, kun esimerkiksi valtaa ja kielenkäyttöä tarkastellaan kriittisesti.

Kaunokirjallisuuden opetusikäytön pohtiminen nostaa esille myös laajemman kysymyksen sosiaalityön ammatin tietoperustasta. Tähän kysymykseen viittasivat myös jotkut Tapola-

Haapalan ja Heinon (2020) kyselyyn vastanneet opettajat, jotka pohtivat eri näkökulmista muun muassa sitä, mistä kaunokirjallisuuden tarjoamassa tiedossa onkaan kyse sekä mikä on tämän suhde tieteelliseen tietoon. Eräessä vastauksessa kaunokirjallisuus nähtiin selvästi jännitteisenä suhteessa yliopistojen korostamiin kansainvälisiin referee-julkaisufoorumeihin ja tulostavoitteisiin, joissa, kuten opettaja toteaa, ”eläytymiselle, pysähtymiselle ja keskeneräisyydelle on vain vähän tilaa” (Tapola-Haapala & Heino 2020, 143). Katsomme, että on tarpeen kriittisestikin tarkastella, millaista tietoa opiskelijat ja sosiaalityöntekijät omaksuvat kaunokirjallisuudesta. Toisaalta kaunokirjallisuus tarjoaa hyviä mahdollisuuksia pysähtyä pohtimaan erilaisia ilmiöitä, käsitystapoja ja tulkintoja sekä tilanteiden itsessä herättämiä tuntemuksia. Tällainen reflektio on olennainen osa sosiaalityön asiantuntijuutta.

Lähteet

- Castellano, Ursula & DeAngelis, Joseph & Clark-Ibáñez, Marisol (2008) Cultivating a sociological perspective using nontraditional texts. *Teaching Sociology* 36 (3), 240–253.
- Cnaan, Ram A. (1989) Teaching literature to highlight social policy issues. *Journal of Social Work Education* 25 (3), 181–191.
- Cosbey, Janet (1997) Using contemporary fiction to teach family issues. *Teaching Sociology* 25 (3), 227–233.
- Crenshaw, Kimberle (1989) Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 140, 139–167.
- Davis, Kathy (2008) Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory* 9 (1), 67–86.
- Fagerström, Katarina (2016) Critical Reflection on Fiction. Increasing practitioner reflexivity, making knowledge and enhancing practice. Teoksessa Gillian Ruch & Ilse Julkunen (toim.) *Relationship-Based Research in Social Work. Understanding Practice Research*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 153–172.
- Fitzgerald, Charlotte D. (1992) Exploring race in the classroom: Guidelines for selecting the "right" novel. *Teaching Sociology* 20 (3), 244–247.

- Hafford-Letchfield, Trish & Harper, William (2014) State of the arts: Using literary works to explore and learn about theories and models of leadership. *Social Work Education* 33 (2), 209–223.
- Hall, Kelly J. (2000) Putting the pieces together: Using Jane Smile's *A Thousand Acres* in sociology of families. *Teaching Sociology* 28 (4), 370–378.
- Hendershott, Anne & Wright, Sheila (1993) Bringing the sociological perspective into the interdisciplinary classroom through literature. *Teaching Sociology* 21 (4), 325–331.
- Laz, Cheryl (2020) Republication of "Science fiction and introductory sociology: The Handmaid in the classroom". *Teaching Sociology* 48 (1), 54–62.
- Lewis, Michael (2004) Developing a sociological perspective on mental illness through reading narratives and active learning: A "book club" strategy. *Teaching Sociology* 32 (4), 391–400.
- Link, Rosemary J. & Sullivan, Maura (1989) Vital connections: Using literature to illustrate social work issues. *Journal of Social Work Education* 25 (3), 192–201.
- Mattson, Tina (2014) Intersectionality as a useful tool: Anti-oppressive social work and critical reflection. *Journal of Women and Social Work* 29 (1) 8–17.
- Mendoza, Natasha S. & Bonta, Kimberly & Horn, Philip & Moore, Erin & Gibson, Allison & Simmons, David (2012) PUSH(ing) limits: Using fiction in the classroom for human behavior and the social environment. *Journal of Teaching in Social Work* 32 (4), 376–391.
- Monroe, Jacquelyn (2006) Using a social work professor's autobiography as a teaching tool in human behavior and the social environment. *Journal of Teaching in Social Work* 26 (3/4), 219–233.
- Sullivan, Teresa A. (1982) Introductory sociology through literature. *Teaching Sociology* 10 (1), 109–116.
- Tapola-Haapala, Maria & Heino, Eveliina (2020) Sosiaalityön opettajien näkemyksiä kaunokirjallisuudesta sosiaalityön opetuksessa. *Janus* 28 (2), 133–149.
- Tarkiainen, Laura & Heino, Eveliina & Tapola-Haapala, Maria & Kara, Hanna (2021) Students' learning reflections when using works of fiction in social work education. *Social Work Education*, <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1928624>
- Turner, Linda M. (2013) Encouraging professional growth among social work students through literature assignments: Narrative literature's capacity to inspire professional growth and empathy. *British Journal of Social Work* 43 (5), 853–871.
- Viggiani, Pamela A. & Charlesworth, Leanne & Hutchison, Elizabeth D. & Faria, Debra Fromm (2005) Utilization of contemporary literature in human behavior and social justice coursework. *Social Work Education* 24 (1), 57–97.
- Weber, Christina D. (2010) Literary fiction as a tool for teaching social theory and critical consciousness. *Teaching Sociology* 38 (4), 350–361.

Satu Ranta-Tyrkkö

yliopistonlehtori

Jyväskylän yliopisto

satu.ranta-tyrkkö@jyu.fi

Miten juurruttaa ekososiaalista viitekehystä sosiaalityön koulutuksessa ja käytännöissä?

Kevään 2021 Sosiaalityön tutkimuksen päivillä esitin sosiaalialan asiantuntijuutta ja koulutusta uutta normaalia käsittelevässä työryhmässä (Ranta-Tyrkkö & Närhi 2021), että uusi normaali, johon sosiaalityön koulutuksen pitäisi pyrkiä vastaamaan, on käsillä oleva ekologinen kriisi. Ekologisesta kriisistä on tullut arkipäiväinen asiantila, johon olemme alkaneet tottua ja josta vallitsee laaja tieteellinen yhteisymmärrys. Kyse on kuitenkin katastrofista, eikä mistään normaalista, toisin sanoen tavanomaisesta ja säännönmukaisesta, asiointilasta. Kriisi ilmenee muun muassa luonnon monimuotoisuuden köyhtymisenä ja ilmaston lämpenemisenä. Osin peruuttamattomat muutokset heikentävät paitsi muiden lajien, myös inhimillisen elämän edellytyksiä maapallolla. (Bradshaw 2021.)

Ekologisen kriisin mittakaavasta ja kytköksistä inhimilliseen toimintaan kertoo se, että vuonna 2020 ihmisten tuottama materian määrä maapallolla ylitti maapallon biomassan määrän. Ihminen erilaisine tuotantojärjestelmineen vie kohtuuttomasti tilaa muilta lajeilta: vuonna 2020 kaikista linnuista siipikarjan

osuus oli noin 70 prosenttia. Ihmisten ja heidän koti- ja tuotantoeläintensä osuus kaikista nisäkkäistä oli vajaat 90 prosenttia. Villieläimiä nisäkkäistä on enää vain noin 4 prosenttia. Viimeisen 50 vuoden aikana maapallon eläinlajeista on kadonnut arviolta puolet, joten käynnissä on historian rajuin sukupuuttoaalto maapallolla. (Elcham ym. 2020.) Lajina olemme saaneet tämän aikaan pääosin viimeisen parin sadan vuoden kuluessa, alati kiihtyvällä tahdilla.

Henkisenä ja filosofisena rakenteena tolkuttoman toimintamme on mahdollistanut modernisaation myötä entistä vanhemman jalansijan saanut *antroposentrismi* eli usko ihmisen ylivermaisuuteen suhteessa muihin lajeihin, sekä kyky ja halu käyttää maapalloa ja sen lajikirjoa rajattomasti ihmisen tarpeisiin ja haluihin (Clarke & Yellow Bird 2021, 3). Modernilla maailmankuvalla on oikeutettu myös ei-moderneiksi katsottujen ihmisten alistamista. Vaikka nykyisin olemme ihmiskuntana terveempiä ja materiaalisesti vauraampia kuin koskaan, hyvinvoinnin hedelmät eivät jakaudu tasaisesti. Noin neljäsosa maapallon vauraimmista ihmisistä, joihin valtaosa suomalaisistakin kuuluu, (yli) kuluttaa noin kolme neljäsosaa maapallolla vuosittain käytetyistä resursseista ja tuottaa vastaavan osuuden jätteistä ja päästöistä.

Toistaiseksi kestävämmyyden politiikka on syvällä yhteiskuntien rakenteissa (Blühdorn 2014). Ytimeltään ekologisessa kriisissä on kyse luonnon ylikulutuksen varaan rakentuvien yhteiskuntien perustavanlaatuisesta kestävämmyydestä, jota niin vallitseva kapitalistinen talousjärjestelmä kuin poliittiset järjestelmät ovat olleet kyvyttömiä ratkaisemaan. Vaikka kukaan meistä ei halua ehdoin tahdoin tuhota maapallolla elämisen edellytyksiä, niin tapahtuu ikään kuin päivittäisen elämämme kollektiivisena sivutuotteena (Kortetmäki 2020, 86–87). Kulutamme, koska voimme ja myös, koska emme muuta voi; muu olisi nykyisissä yhteiskunnallisissa rakenteissa hankalaa tai poikkeavaa. Yhteiskuntien kurssin

kääntäminen kestävämmäksi edellyttääkin dramaattisia muutoksia esimerkiksi energian ja ruuan tuotannossa, rakentamisessa ja liikkumisessa sekä syvälle käyvää arvojen ja hyvää elämää koskevien ajatusten ja uskomusten tarkastusta.

Myös sosiaalityössä ja -alalla tarvitaan aiempaa enemmän ymmärrystä ympäristökysymyksistä ja oman toiminnan kytkeytymisestä niihin (Matthies & Närhi 2014, 109–110). Tämä haastaa osaltaan myös alan koulutusta. Sosiaalityön koulutuksen tuore avaus sosiaalityön ja ekologisten kysymysten keskinäisyhteystestä on Jyväskylän yliopiston sosiaalityön maisteriohjelman vuosina 2020–2023 kuuluva kurssi *Social Work in Ecosocial Transition*, Sosiaalityö ekososiaalisessa siirtymässä. Seuraavassa käyn läpi mitä on ekososiaalinen työ, millä tavalla Jyväskylän yliopiston ekososiaalisen työn kurssi näitä kysymyksiä lähestyy, mitä kurssin ensimmäisestä toteutuskerrasta jäi käteen ja mikä jäi mietityttämään.

Ekososiaalinen viitekehys sosiaalityössä

Sosiaalityö ammattina ja tieteenalana on lähtöisin samasta modernista, edistykseen uskovasta ja ihmisen etusijalle asettavasta maailmankuvasta kuin käsillä olevat ympäristöongelmatkin ovat (Bell 2021, 58–59). Vaikka luontoympäristöjen sosiaaliset vaikutukset ja merkitys hyvinvoinnille on aika ajoin tunnistettu, valtavirtainen sosiaalityö on länsimaissa keskittynyt ihmiseen, sivuuttaen luonnon silloinkin, kun pyrkimyksenä on ollut ymmärtää ihmistä ympäristössään (Besthorn 2012). Ekologisen kriisin aikana sosiaalityön ihmiskeskeisyys kääntyy ongelmaksi (Bell 2021). Kun ihminen omalla toiminnallaan tuhoaa inhimillisen ja ei-inhimillisen hyvinvoinnin ja olemassaolon perustaa, sosiaalityö on tavallaan epäonnistunut tehtävässään puolustaa haavoittuvassa asemassa olevia (Matthies & Närhi 2014, 94). Pahempien aikojen odottelun sijaan sosiaalityön (ja -alan) tulisi omalta osaltaan hakea ja rakentaa ratkaisuja ekologiseen kriisiin.

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana ekologisten kysymysten kytkeytyneisyyttä sosiaalityöhön on käsitelty erityisesti vihreän, ekologisen, ekososiaalisen ja ympäristösosiaalityön nimellä kulkevilla keskusteluilla; Suomessa puhutaan yleisimmin ekososiaalisesta työstä. Näitä lähestymistapoja yhdistää pyrkimys uudistaa sosiaalityön paradigmaa eli tietoteoreettista perustaa. Lähtökohtana on näkemys siitä, että ihminen on osa luontoa ja riippuvainen maapallon ekosysteemien herkästä tasapainosta. (Närhi & Matthies 2016, 2018; Boetto 2017; Coates & Gray 2012; Dominelli 2012; Gray et al. 2012.) Koska sosiaaliset, taloudelliset ja ekologiset prosessit vaikuttavat toisiinsa, niitä tulee tarkastella yhdessä. Ekososiaalinen työ pyrkii yhdistämään kestävyys- ja ekologisia, taloudellisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia sosiaalialan asiakkaita ja heidän hyvinvointiaan tukevalla tavalla ja laajemmin yhteiskunnassa. Kyse on siis holistisesta ja lähtökohtaisesti rakenteellisesta viitekehyksestä, joka on sovellettavissa kaikkeen sosiaaliseen työhön.

Sosiaalityössä ekososiaalisen viitekehyksen omaksuminen on mittava tehtävä, sillä sen sisäistämisen ja käytäntöön panossa on kyse syvälle käyvästä sosiaalialan käytäntöjen ja teoriasisältöjen uudistamisesta. Käytännössä ekososiaalisen viitekehyksen sisäistämisen tulisi näkyä luonnon hyvinvoinnin huomioon ottamisena ja edistämisenä kaikessa työssä kuten esimerkiksi ympäristö- ja ekologisen oikeudenmukaisuuden sisällyttämisenä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteeseen. Samalla on tärkeää elvyttää ja vaalia ihmisten, myös sosiaalialalla työskentelevien, henkilökohtaista luontoyhteyttä, sillä luonnon kunnioittaminen kaiken toiminnan peruseriaatteena on mutkattomampaa, jos luonnon merkityksellisyyden sisäistää myös kokemuksellisesti. Tärkeää on, että sosiaalityö ja sosiaaliala ovat tekemässä ja muovaamassa käsillä olevaa ekososiaalista tai kestävyyssiirtymää yhdessä muiden ammattilaisten ja alojen kanssa.

Sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa ekologisten kysymysten huomioon ottamista on perusteltu kohtuullisen kattavasti. Eri muodoissaan liikkeelle on lähtenyt myös sosiaalityön ihmiskeskeisyyteen kriittisesti suhtautuvia keskusteluja (esim. Bozalek & Pease 2021; Clarke & Yellow Bird 2021). Tällä hetkellä tilausta näyttäisi olevan erityisesti ekososiaalisten käytäntöjen pilotoinnille ja niitä myös kriittisesti arvioivalle tutkimukselle. Lisäksi ympäristökriisin ja sosiaalityön välistä yhteyttä tulisi käsitellä osana professionaalista itseymmärrystä, mikä Suomen kaltaisissa vauraissa yhteiskunnissa voi tarkoittaa sosiaalityön profession ja laajemmin sosiaalialan yhteiskunnallisen tehtävän osittaista uudelleenmäärittelyä (Matthies & Närhi 2014, 101). Tällä hetkellä ekososiaalisen sateenvarjon alle mahtuu laaja kirjo erilaisia käytäntöjä luontoavusteisista menetelmistä ja *green care* järjestelmän muutoksen organisoimiseen. Toisinaan esimerkiksi kunnissa ekososiaalinen ote on helpommin sovitettavissa vaikkapa kaavoitus- kuin sosiaalitoimeen (Ranta-Tyrkkö 2018, 222). Erityisesti toimistokeskeisessä sosiaalialan asiakastyössä saattaa olla vaikea hahmottaa, mitä ekososiaalinen työote käytännössä olisi ja miten sitä nykyisissä työtehtävissä ja -rakenteissa voisi toteuttaa.

Jyväskylän yliopiston Sosiaalityö ekososiaalisessa siirtymässä -kurssi

Sosiaalityö ekososiaalisessa siirtymässä -kurssi (5 op) on tietävästi ensimmäinen ekososiaalisen työn kurssi sosiaalityön yliopistolisisissa koulutusohjelmissa Suomessa. Kurssi toteutettiin ensimmäisen kerran alkuvuodesta 2021 englanninkielisenä verkkokurssina, mikä liittyi tarpeeseen kehittää englanninkielistä opetusta sosiaalityön yliopisto-opinnoissa. Kurssi oli avoinna sekä Jyväskylän yliopiston sosiaalityön opiskelijoille että enintään 20 sosiaalityön opiskelijalle muista suomalaisista yliopistoista. Osaamistavoitteina oli, että kurssin suoritettuaan

opiskelija ymmärtää kestäväen kehityksen sekä ympäristö- ja talouskysymysten yhteydet sosiaalityöhön sekä sosiaalityön ylisukupolvisen, paikallisen ja globaalin vastuun. Lisäksi tavoitteena oli, että opiskelija pystyy hahmottamaan ekososiaalisen siirtymän välttämättömyyden, sosiaalityön roolin ja mahdollisuudet siirtymän toteuttamisessa sekä erilaisia ekososiaalisen työn toteutustapoja sosiaalityön toimintaympäristöissä.

Kurssi koostui kolmesta modulista, joista ensimmäinen käsittelee ekososiaalisen työn avainkäsitteitä ja muotoutumista, toinen keskittyi sosiaalityön ja ekososiaalisen tai kestävyys siirtymän yhtymäkohtiin ja kolmas tarjosi esimerkkejä ja analyyssejä erilaisista tavoista tehdä ekososiaalista työtä käytännössä. Jokainen moduuli koostui ennalta nauhoitetuista videoluennoista ja moduulin teemaan kytkeytyvistä artikkeleista kurssin oheiskirjallisuudessa (McKinnon & Alston 2016; Matthies & Närhi 2017). Opiskelijat suorittivat kurssin tietyn aikataulun puitteissa omassa tahdissaan. Oppimateriaalien läpikäymisen lisäksi kursilla tuli osallistua niihin liittyviin keskustelutehtäviin ja kirjoittaa kurssin lopuksi joko kurssin keskeistä sisältöä käsittelevä essee tai suunnitelma ekososiaalisesta käytäntösovelluksesta tai projektista. Kurssin arvosana määräytyi niin esseen/suunnitelman (70 prosenttia) kuin verkkokeskusteluihin (30 prosenttia) osallistumisen perusteella.

Kurssin alussa monet kokivat aihepiirin ja holistisen näkökulman vaikeaksi ja kurssin englanninkielisyyden tuovan lisävaikeutta sisällön omaksumiseen. Opiskelijoiden antamien palautteiden perusteella kurssi onnistui kuitenkin varsin hyvin. Osa koki kurssin suorastaan silmiä avaavaksi ja innostui ekososiaalisesta viitekehuksesta avautuvista näkymistä. Osa piti myös kurssin englanninkielisyydestä tai koki englannin kielellä opiskelusta suoriutumisen lopulta voimauttavana. Joku opiskelijoista totesi, että ekososiaalisen viitekehysten hahmottamista auttaa valmiiksi hyvä tietopohja sosiaalityöstä. Valtaosalla kurssille osallistuneista

olikin jonkin verran ja joillakin jopa useiden vuosien kokemus käytännön sosiaalityöstä. Opiskelijat pohtivat paljon kurssilla opitun sovellettavuutta käytäntöön. Ekososiaalisen viitekehyksen soveltamisen mahdollisuudet ja esteet olivat aiheena myös kurssin viimeisen moduulin keskustelutehtävissä.

Opiskelijat näkivät ekososiaalisen viitekehyksen tarjoavan monia mahdollisuuksia kokonaisvaltaiseen ja sosiaalityön missiota laajasti tulkitsevaan työskentelyyn erityisesti yhteisö-sosiaalityössä ja rakenteellisessa sosiaalityössä. Varsinkin luontoyhteyden elvyttämisen ja luontoelementtien hyödyntämisen osalta opiskelijat näkivät ekososiaalisen viitekehyksen sopivan myös toimistoissa tehtävään yksilökohtaiseen asiakastyöhön. Toisaalta monet kokivat työyhteisöissä tarvittavan enemmän tietoa ekologisista kysymyksistä ja että nykyisellään ekososiaaliselta otteelta puuttuu monissa organisaatioissa johdon tuki ja sen suoma toimivalta. Tällöin ekososiaalinen työ nähdään helposti ylimääräiseksi suhteessa organisaation perustehtävään. Opiskelijoiden arvio oli, että ekososiaalinen ote istuu usein huonosti nykyiseen palvelujärjestelmään, työnkuviin ja toimistokeskeisiin työkäytäntöihin. Paljon nähtiin olevan kiinni siitä, miten organisaatioissa hahmotetaan työn perustehtävää ja minkälaisilla resursseilla toimitaan.

Innostuksen ohella vahva vastakkainen tai rinnakkainen viesti opiskelijoilta oli tietynlainen voimattomuuden tunne suhteessa yhteiskunnan sosiaalityötä määrittäviin rakenteisiin. Opiskelijat totesivat, että osa sen paremmin heidän työkavereistaan kuin asiakkaistakaan ei usko esimerkiksi ilmastonmuutokseen. Muutenkaan ekologiset kysymykset eivät ole etusijalla köyhien ja monien vaikeuksien kanssa kamppailevien ihmisten arjessa. Kurssin keskeinen viesti oli, että ekososiaalisessa työssä on tärkeää organisoida mahdollisuus kestäväan ja ympäristötietoiseen arkeen kaikille, ei vain niille, joilla on varaa niin sanottuihin ekologisiin kuluttajavalintoihin. Tärkeää on myös kestävyys siirtymän

sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta huolehtiminen. Haasteista huolimatta moni ajatteli, että muutosta voi hivuttaa eteenpäin myös pienin askelin, aloittamalla vaikkapa luontoelementtien ujuttamisesta toimistotyöhön ja asiakastapaamisiin.

Monissa opiskelijapuheenvuoroissa korostui kritiikki nykyisten käytäntöjen byrokraattisuutta ja toimistokeskeisyyttä kohtaan, joiden koettiin kaventavan sosiaalityötä liiaksi. Moni esitti myös suorasanaisia toiveita päästä tekemään sosiaalityötä vahvemmin rakenteellisella ja yhteisöllisellä otteella, mihin toisaalta liittyy tarve ikään kuin keksiä yhteisö- tai yhdyskuntatyö jossain määrin uudelleen, luontoa ja kestävyuden eri ulottuvuuksia paremmin huomioon ottaviin suuntiin. Samalla vahva kokemus oli, että yksin on vaikea olla muutosvoima. Konkreettisia ehdotuksia asian ratkaisemiseksi olivat muun muassa oman verkoston luominen ekososiaalisesta työstä innostuneille, sekä ekovastaavien nimeäminen työyhteisöihin ja organisaatioihin. Muissa kurssin aikaisissa keskusteluyhteyksissä nousi esiin tarve ekososiaalista työtä esittelevistä koulutuksista myös jo pidempään työelämässä olleille. Opiskelijoiden toiveisiin kurssin kehittämiseksi kuului mahdollisuus myös kädet savessa -tyyppiseen yhteisö- tai vaikuttamisprojektiin joko osana nykyistä ekososiaalisen työn kurssia tai toiseksi kurssiksi sen rinnalle.

Tulevaisuus on nyt

Yhteiskuntien sopeuttaminen ja muuttaminen kestävämmäksi on sekä teknologinen että sosiaalinen ja kulttuurinen haaste, johon ollaan pikkuhiljaa tarttumassa yhteiskunnan eri sektoreilla. Olisi outoa, jos nimenomaan yksilön ja yhteisön muutostyön osaajaksi profiloituvalla sosiaalialalla ja sosiaalityössä ajateltaisiin, että ekologiseen kriisiin vastaaminen ei koske meitä. Ekologisiin kysymyksiin tarttumiseen velvoittavat jo alan eettis-moraaliset sitoumukset, sillä ekologinen kriisi aiheuttaa ja lisää sosiaalista haavoittuvuutta ja eriarvoisuutta sekä uhkaa pahentaa

niitä tulevaisuudessa. Ekologiset kriisit tuleekin tunnistaa ja niitä tulee työstää niin sosiaalialan teoriassa, koulutuksessa kuin käytännöissäkin.

Aiemmin kuvatun *Sosiaalityö ekososiaalisessa siirtymässä* -kurssin päätehtävä oli valottaa opiskelijoille ekososiaalisen työn horisontteja sekä niiden myötä mahdollisuuksia organisoida ja tukea ekososiaalista työtä käytännössä. Vaikka teoreettista kirjallisuutta aiheesta alkaa olla, toistaiseksi haasteena on ollut löytää esimerkkejä nimenomaan suomalaisista tai Suomeen sopivista yhteisöllisistä ja rakenteellisista työtavoista. Nyt kurssilla esitellyt yhteisöllisyyttä, ekologisia käytäntöjä ja ruokaturvaa parantavat esimerkit olivat eri puolilta maailmaa. Osa opiskelijoista kehitti kurssin lopputehtävässä ekososiaalisia sovelluksia tiettyyn paikkaan ja ihmisille Suomessa; osa näistä toivottavasti toteutuukin. Selvää on, että tarvitaan erilaisia paikallisesti mielekkäitä ratkaisuja, joihin ei ole yhtä valmista reseptiä.

Niin tai näin, käytännön työssä ekologiseen kriisiin tarttuminen haastaa sosiaalialan vakiintuneita käytäntöjä ja rajoja. Tilausta näyttäisi olevan etenkin nykyisille rakenteille alhaalta käsin yhteisöllisiä vaihtoehtoja kehittäväälle työlle. Tässä sosiaalialalle voi avautua uudenlaisia yhteistyömahdollisuuksia esimerkiksi kaupunkisuunnittelun ja työvoimahallinnon suuntaan. Keskeistä on rakentaa ja tukea kestävästä elämästä edellytyksiä kaikille. Hyväksi havaittuja keinoja edistää sekä yhteisöllisyyttä että ekologisuutta ovat esimerkiksi erilaiset kaupunkiviljely- ja yhteisöpuutarhahankkeet. Parhaimmillaan ne ovat tutustuttaneet osallistujia toinen toisiinsa, rakentaneet osaltaan luontoyhteyttä, opettaneet viljelytaitoja ja monipuolistaneet ruokavaliota. Kaiken kaikkiaan ekososiaalinen viitekehys antaa mahdollisuuksia ajatella ja toimia luovasti vallitsevien yhteiskunnallisten rakenteiden ja ylikuluttavan elämäntavan yli ja ohi, kohti vaihtoehtoisia ja kestäviä tapoja elää mielekästä ja hyvää perustarpeet turvaavaa elämää.

Lähteet

- Bell, Karen (2021) A philosophy of social work beyond the Anthropocene. Teoksessa Vivienne Bozalek ja Bob Pease (toim.) *Post-Anthropocentric Social Work: Critical Posthuman and New Materialist Perspectives*. London: Routledge, 58–67.
- Besthorn, Fred (2012) Deep Ecology's contributions to social work: A ten-year retrospective. *International Journal of Social Welfare*, 21 (3), 248–259.
- Blühdorn, Ingolfur (2014) Post-ecologist governmentality: Post-democracy, post-politics and the politics of unsustainability. Teoksessa Erik Swyngedouw, & Japhy Wilson (toim.) *The post-political and its discontents: Spaces of depoliticisation, spectres of radical politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 146–166.
- Boetto, Heather (2017) A transformative eco-social model: Challenging modernist assumptions in social work, *British Journal of Social Work*, 47(1), 48–67.
- Bozalek, Vivienne & Pease, Bob (toim.) (2021) *Post-Anthropocentric Social Work: Critical Posthuman and New materialist Perspectives*. London: Routledge.
- Bradshaw, Corey. J. A. & Ehrlich, Paul R. & Beattie, Andrew & Ceballos, Gerardo & Crist, Eileen & Diamond, Joan & Dirzo, Rodolfo & Ehrlich, Anne H. & Harte, John & Harte, Mary Ellen & Pyke, Graham & Raven, Peter H. & Ripple, William J. & Saltré, Frédéric & Turnbull, Christine & Wackernagel, Mathis & Blumstein, Daniel T. (2021) Underestimating the Challenges of Avoiding a Ghastly Future. *Frontiers in Conservation Science* 1 (615419) doi:10.3389/fcosc.2020.615419
- Clarke, Kris & Yellow Bird, Michael (2021) *Decolonizing Pathways towards Integrative Healing in Social Work*. London: Routledge.
- Coates, John & Gray, Mel (2011) The environment and social work: An overview and introduction. *International Journal of Social Welfare* 21 (3), 230–238.
- Dominelli, Lena (2012) *Green Social Work. From Environmental Crises to Environmental Justice*. Cambridge: Polity Press.
- Elcham, Emily & Liad, Ben-Uri & Grozovski, Jonathan & Bar-On, Yinon M. & Milo, Ron (2020) Global human-made mass exceeds all living biomass. *Nature* 588, 442–444.
- Gray, Mel & Coates John & Hetherington, Tiani (toim.) (2012) *Environmental Social Work*. New York: Routledge.
- Kortetmäki, Tea (2020) Ilmastokriisi ja rakenteellinen epäoikeudenmukaisuus. Teoksessa Simo Kyllönen & Markku Oksanen (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 85–103.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2014) Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Unipress, 87–116.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (toim.) (2017) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. London: Routledge.

- McKinnon, Jennifer & Alston, Margaret (toim.) (2016) *Ecological Social Work: Towards Sustainability*. London: Palgrave.
- Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2016) Conceptual and historical analysis of ecological social work. Teoksessa Jennifer McKinnon & Margaret Alston (toim.) *Ecological social work: toward sustainability*. London: Palgrave Macmillan, 21–38.
- Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2018) The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work. *International Social Work*, 61 (4), 490–502.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2018) A social work perspective to the neoliberal mining boom in Finland and the possibility of an ecosocial response. Teoksessa Masoud Kamali & Jessica H. Jönsson (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work: Current and Future Challenges*. London: Routledge, 216–225.
- Ranta-Tyrkkö Satu & Närhi, Kati (2021) Miten edistää ekososiaalista paradigmanmuutosta suomalaisessa sosiaalityön koulutuksessa ja käytännöissä. Alustus Sosiaalityön alustustilaisuus ja koulutus uudessa normaalissa -työryhmässä Sosiaalityön tutkimuksen päivillä 18.2.2021.

Janika Lindström

lehtori

Laurea-ammattikorkeakoulu

janika.lindstrom@laurea.fi

Teemu Rantanen

yliopettaja

Laurea-ammattikorkeakoulu

teemu.rantanen@laurea.fi

Matti Mears

ohjaaja

Sininauhasäätiö

matti.mears@sininauhasaatio.fi

Katujen asiantuntijoiden tarinoita parityöstä ammattilaisten kanssa

”**A**mmattilainen, joka puhuu ammattilaisen kieltä ja minä, joka puhuu kadun kieltä, niin siinä tulee vähän sellanen, että jos toinen vetää ryhmää ja kertoo, miten asiat on mutta ei avaa niitä kun ei ymmärretä mitä ne tarkoittaa. Tuun siinä vaiheessa peliin, että voisitko sä vähän avata, kun en mäkään tajuu, mitä ne tarkoittaa. Hänelle se on itsestäänselvyys, kun hän on opiskellu sen jotain kautta, mutta sitten meikäläiselle jotkut sanat ei kerro mitään ennen kuin sen avaa mitä se tarkoittaa. Muutoshan ei tapahdu ulkoapäin vaan se tapahtuu täältä sisältä käsin. Jos ei ymmärrä mistä puhutaan niin ei mitään voi tapahtua.” Ben

Sitaatti on ote haastattelun rikostaustaisen kokemusasiantuntijan tarinasta, jossa hän kuvailee ammattilaisen ja asiakkaan keskinäiseen vuorovaikutukseen liittyviä ajatuksiaan. Kokemuksien kautta saatu asiantuntemus rakentuu usein

kouluttautumalla kokemusasiantuntijaksi tai toimimalla vertaisena ja kokemusasiantuntijana. Kokemusasiantuntijoilla on kokemuksiinsa ja eri palveluiden käyttämiseen liittyvää tietoa (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 11).

Rikos- ja päihdetaustaisilla tarkoitetaan henkilöitä, joiden menneisyyteen kuuluvat rikokset, tuomiot rikoksista sekä päihteiden käyttö. Rikos- ja päihdetaustaisilla voidaan olettaa olevan tietoa sekä palvelujärjestelmän toimivuudesta että rikoksista irrottautumisesta ja päihteistä luopumisesta. Kokemusasiantuntijoista puhuttaessa ei voida unohtaa vertaisuuteen liittyvää näkökulmaa. Erilaiset vertaistyyneen mahdollisuudet voivat tarjota entisille rikosentekijöille vahvuuksiensa kautta tapahtuvaa huomatuksi tulemistä (Nixon 2020).

Tämä teksti pohjautuu tutkimukseen, jossa rikostaustaiset kokemusasiantuntijat kertoivat parityössä rakentuvasta asiantuntijuudestaan ja asiantuntijaroolistaan suhteessa ammattilaisiin. Kokemusasiantuntija tuo työskentelyyn mukaan tavallisesti palvelun käyttäjän eli asiakkaan näkökulmaa, ”kadun kieltä”. Tarkastelemme myös rikos- ja päihdetaustaisille suunnattua kokemusasiantuntijakoulutusta ja koulutuksen käyneiden kokemusasiantuntijoiden tarinallisia kuvauksia parityöstä sosiaalityön ammattilaisten kanssa.

Teksti paikantuu Keijo-hankkeeseen (kokemusasiantuntijuus edistämässä itsenäisyyttä ja osallisuutta, ESR 2018–2020), jossa kehitettiin pitkäkestoinen kokemusasiantuntijakoulutus ihmisille, joilla on rikos- ja päihdetausta. Rikos- ja päihdetaustaisten kokemusasiantuntijuutta tarvitaan rikosseuraamusalan käytänteiden kehittämisessä, julkisessa keskustelussa ja päätöksenteossa.

Rikostaustaisilla henkilöillä on erityistä kokemusta rikollisuudesta irrottautumisesta ja rikosseuraamusasiakkuudesta. Kokemusasiantuntijuudessa on keskeistä mahdollisuus hyödyntää vaikeat elämäntilanteet ja kokemukset voimavaroina. Kokemusasiantuntijaksi kouluttautuminen on monelle tärkeä

vaihe kuntoutumisessa ja elämässä eteenpäin siirtymisessä. Tämän lisäksi kokemusasiantuntijuus saattaa tarjota siirtymän mahdollisuuden avun vastaanottajasta sen antajaksi tai palvelujen kehittäjäksi. (Hietala & Rissanen 2015.)

Kokemusasiantuntijoiden kanssa tehtävä yhteistyö sosiaalityössä on yleistynyt. Myös eri järjestöissä toimii vertaisohjaajina henkilöitä, joilla on rikos- ja päihdetausta. Kokemusasiantuntijuuden korostuminen ja asemoiminen palveluihin haastaa myös kysymään, mitä on sosiaalityön asiantuntijuus sekä millaisia paikkoja rikos- ja päihdetaustaisille kokemusasiantuntijoille on tarjolla palvelujärjestelmässä ammattilaisten parissa. Avoimessa asiantuntijuudessa korostuvat erilaiset kontekstit, toiminta- ja neuvotteluyhteydet asiantuntijuuden määrittelijöinä (Karvinen-Niinikoski 2005, 18). Avoimessa asiantuntijuudessa kokemusasiantuntijuuden käsite voi tarjota asiakasnäkökulmaa. Tällöin asiantuntijuudessa yhdistetään kokemukseen ja koulutukseen rakentuvat tietoperustat.

Tämä myös tukee rikostaustaisia rikollisuudesta irrottautumiseen liittyvässä muutostyöskentelyssä ja tukee rikostaustaan sekä päihteiden käyttämiseen liittyvien stigmojen poistamisessa.

Keijo-hanke

Keijo-hankkeen idea on peräisin Vailla vakinaista asuntoa ry:ssä toimivalta kokemusasiantuntijalta Jarmo Eroselta. Keijo-hankkeen lähtökohtana oli havainto siitä, että rikostaustaisia kokemusasiantuntijoita toimii vertaistuen tehtävissä monissa järjestöissä ja hankkeissa, mutta varsinainen rikostaustaisille suunnattu kokemusasiantuntijakoulutus puuttuu. Koulutus katsottiin tarpeelliseksi, koska rikostaustaan liittyy monia rikosspesifejä kokemuksia, kuten kokemukset seuraamusjärjestelmästä. Näiden reflektointi ja muuntaminen asiantuntijatiedoksi on mahdollista, kun koulutus suunnataan nimenomaan rikos- ja päihdetaustaisille.

Keijo-hankkeessa rikos- ja päihdetaustaiset henkilöt osallistuivat kokemusasiantuntijakoulutukseen, joka sisälsi kolme kuukautta kokopäiväistä opiskelua sekä kolmen kuukauden harjoittelujakson työelämässä. Koulutuksen keskeiset teemat olivat kokemusasiantuntijuus ja vertaisuus, kriminologian ja rikosseuraamusalan perusteet, vuorovaikutus ja ammatilliset menetelmät, ammatillisuus ja reflektointi, työelämätaidot, projektityö ja moniammatillinen verkostotyö. Koulutuksen päätavoitteena oli kehittää työllistymistä tukeva koulutusmalli, joka perustui kokemusasiantuntijuuteen ja sen ammatilliseen hyödyntämiseen.

Kokemusasiantuntijakoulutuksen jälkeen kokemusasiantuntijat toimivat erilaisissa tehtävissä. Tehtävät liittyivät vertaisohjaukseen, palveluiden kehittämiseen tai vaikuttamistoimintaan. Kokemusasiantuntijoista enemmistö työskentelee järjestöissä ja kunnan tai yksityisen palveluksessa. Kokemusasiantuntijat työskentelevät asumispalveluissa, lastensuojelussa, päihdepalveluissa, koulutuksessa, tutkimus- ja kehittämistoiminnassa sekä rikos- ja päihdetaustaisille suunnatuissa erilaissa palveluissa ja hankkeissa.

Osa kokemusasiantuntijoista työskentelee vertaisohjaukseen liittyvissä tehtävissä ja osa toimii kehittämishankkeissa. Osa toimii parityössä sosiaalialan ammattilaisen kanssa. Kokemusasiantuntijoiden palkalliset keikkatyöt liittyvät oman elämäntarinan jakamiseen oppilaitoksissa ja lastensuojelun yksiköissä sekä erilaisiin asiakaspaneelisiin, joissa kehitettiin palveluita tai esiintymisiin, joissa pyrittiin edistämään kokemusasiantuntijuuden tunnettavuutta. Osalla on kokemusasiantuntijakoulutusta edeltävää työkokemusta, joka liittyi vertaisohjaajan tehtäviin päihdekuntoutuksessa tai rikostaustaisille suunnatussa järjestötoiminnassa.

Kokemusasiantuntijoiden tarinat tutkimuskohteena

Kokemusasiantuntijoiden jaettua asiantuntijuutta koskeva tutkimusaineisto tuotettiin haastattelemalla rikos- ja päihdetaustaisille suunnatun kokemusasiantuntijakoulutuksen käyneitä ja

koulutuksessa olleita kokemusasiantuntijoita (N=19) kahdessa kunnassa Etelä-Suomessa. Haastateltavat kokemusasiantuntijat valikoituivat tutkimukseen vertais- tai kokemusasiantuntija-toimintaan liittyvän työkokemuksensa perusteella. Haastattelut toteutettiin elokuun 2019 ja helmikuun 2020 välisenä aikana koulutusta järjestävissä yksiköissä. Haastattelutietoja kerättiin kokemusasiantuntijakoulutuksen aikana (N=4) ja kokemusasiantuntijakoulutuksen jälkeen (N=15) noin 6–18 kuukauden kuluttua koulutuksen käymisestä. Tutkimusluvut haettiin hankkeen päätoteuttajalta ja Rikosseuraamuslaitokselta.

Useimmat haastateltavista olivat viettäneet vuosia elämästään eri vankiloissa, ja päihteet olivat kuuluneet heidän elämäänsä. Lähes kaikilla haastateltavilla oli sekä rikos- että päihdetausta. Enemmistöllä haastateltavista oli taustallaan useita vankeustuomioita. Haastateltavista naisia oli 5 ja miehiä 14. Haastateltavien iät vaihtelivat 23–53 vuoteen.

Tutkimusaineisto analysoitiin tarinallisesta näkökulmasta käyttäen lähtökohtana Vilma Hännisen (2004) sisäisen tarinan käsitettä, jonka oletetaan olevan eräänlainen ikkuna mielen sisäiseen maailmaan. Seuraavassa kuvataan joitakin analyysin esiin nostamia havaintoja. Erityisesti kuvataan kokemusasiantuntijuuden lähtökohtana olevaa rikollisuudesta irrottautumista koskevaa primaaritarinaa sekä haastatteluissa esiin nousseita kuvauksia ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan parityöstä ja sen jännitteistä.

Rikollisuudesta irrottautumista koskeva sankaritarina kokemusasiantuntijuuden lähtökohtana

Kokemusasiantuntijuuden lähtökohtana oli toipumista ja rikollisuudesta irrottautumista koskeva primaaritarina, joka oli luonteeltaan pitkälti sankaritarina, jossa haastateltavat omin päätöksin ja osin myös ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta pääsivät irti rikollisesta elämäntavasta ja siihen liittyvistä asioista. Tämä

primaaritarina muodostaa lähtökohdan ja perustan, jossa kokemusasiantuntijuutta koskeva tarina saa merkityksensä.

Primaaritarina jäsenyi kolmeen juonelliseen vaiheeseen. Päihteitä ja rikoksia edeltänyttä lapsuuttaan haastateltavat kuvaavat vaihtelevin tavoin liittäen siihen sekä myönteisiä merkityksiä että omaa myöhempää käyttäytymistä selittäviä teki- jöitä. Tätä seurasi juonivaihe, jossa haastateltavat joko tahto- mattaan tai tietoisesti valiten päätyivät käyttämään päihteitä ja tekemään rikoksia. Tässä vaiheessa päihteet ja rikokset määrit- tivät myös ihmissuhteita ja koko elämäntapaa. Tähän elämän- vaiheeseen kuuluivat myös vankilatuomiot. Juonivaihetta seu- rasi toipumisvaihe, jonka jatkeena myös kokemusasiantunti- juus näyttäytyi.

Haastateltavat kertoivat tarinoissaan monia syitä rikos- ja päihdetaustaisille tarkoitettuun kokemusasiantuntijakoulutuk- seen hakeutumiselleen. Näitä tarinoita yhdisti koulutusryhmältä edellytetty rikos- ja päihdetausta sekä kiinnostus kokemusasian- tuntijakoulutusta kohtaan. Osalla haastateltavista oli jo ennen koulutukseen hakeutumista työkokemusta erilaisista vertaisoh- jauksen tehtävistä, joissa he olivat toimineet vielä kuntoutuk- sessa ollessaan. Tarinoissa haastateltavat kertoivat kiinnostuk- sen kokemusasiantuntijuuteen heränneen vertaistyökokemuksen myötä. Osa haastateltavista oli itse vertaistukea saatuaan alka- nut pohtia, miten omia kokemuksia olisi mahdollista hyödyntää toisten toipuvien tukemisessa.

Kokemusasiantuntija reflektiivisenä tiedontuottajana parityössä

Vaikka haastateltavat eivät puhuneetkaan elämästään aikajärjes- tyksessä, rakentui puheesta kuitenkin juonellisia ja monitasoisia tarinoita. Näissä tarinoissa haastateltavat kuvasivat ammattilai- sen ja kokemusasiantuntijan parityön muotoutumista erilaissa työn käytännöissä.

Haastateltavat kuvasivat tarinoissaan sitä, miten parityössä ammattilaisten ymmärrys asiakkaista rakentui vähitellen yhdessä tehdyssä asiakastyössä, kun kokemusasiantuntijat reflektoivat kokemuksiaan ammattilaisille. Tarinoissa tuotiin esille, että ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyö antoi asiakkaalle parhaan mahdollisen tuen. Haastateltavien kertomissa tarinoissa ammattilaisen vahvuutena oli koulutuksen tuottama osaaminen ja kyky suhtautua työhön analyttisesti. Asiakastyössä kokemusasiantuntijat paikansivat itsensä suhteessa asiakkaisiin vertaisina, mikä edesauttoi heitä ymmärtämään asiakkaiden tarpeita myös muutostyöskentelyssä.

Parityö nähtiin tarinoissa varsin myönteisessä valossa, ja kokemusasiantuntijuuden ohella korostettiin koulutetun ammattilaisen merkitystä. Kuitenkin haastateltavien tarinoissa rakentui kohtuullisen ohut kuva sosiaalialan ammattilaisen osaamisesta ja sosiaalialan ammatillisuudesta. Haastateltavan tarinassa ammattilaista tarvitaan erityisesti kirjallisten raporttien tekemiseen. Muina ammattilaisten tehtävinä haastateltavien kertomissa tarinoissa tuotiin esille hoidon tarpeen arviointi, palveluiden järjestäminen ja lainsäädäntöosaaminen.

Tarinoissa kuvattiin, miten kokemusasiantuntijoita tarvittiin parityössä rakentamaan ammattilaisten ja asiakkaiden välistä vuorovaikutussuhdetta, koska ammattilaiset ja asiakkaat eivät aina ymmärtäneet toisiaan. Tämä oli etenkin asiakkaan kuntoutumisen näkökulmasta ongelmallista. Haastateltavat kertoivat, miten he tunnistivat aikaisempien kokemuksiensa perusteella erilaisia asiakastyöhön liittyviä ilmiöitä, joita ammattilaiset eivät tunnistanee ilman heitä. Esimerkiksi eräs haastateltava kuvasi tarinassaan tilanteen, jossa hän oli kertonut ammattilaiselle, millaiset päihdemaailman lainalaisuudet voivat muodostaa esteitä asiakkaiden palveluihin pääsemiselle. Kaiken kaikkiaan tarinoissa rakentui kuva yksisuuntaisesta työhön liittyvästä reflektoimisesta, joka toteutui kokemusasiantuntijalta ammattilaiselle.

Toisaalta haastateltavat kuvasivat myös erilaisia työparityökentelyyn liittyviä jännitteitä. Tämä nostaa esiin myös kokemusasiantuntijuuteen liittyvät ristiriitaiset asemoinnit ja kadunkieleen liittyvän jännitteisyyden. Yhtäältä kokemusasiantuntijan samanlaisuus asiakkaiden kanssa ja yhteinen kadun kieli näyttäytyy kokemusasiantuntijan tärkeänä vahvuutena, mutta toisaalta kokemusasiantuntija odottaa myös ammattilaisiin nähden tasavertaista asemaa. Kokemusasiantuntijan vahvuudet syntyvät siitä, että kokemusasiantuntijat tuntevat asiakkaiden maailmaa ja kieltä, joka poikkeaa ammattilaisten todellisuudesta ja kielestä. Tätä kautta kokemusasiantuntijan ja asiakkaan välille syntyy sellainen yhteisymmärrys tai jopa liittolaisuus, joka puolestaan erottaa kokemusasiantuntijan työntekijästä.

Rikos- ja päihdetaustaisten kokemusasiantuntijoiden tulevaisuuden mahdollisuudet

Haastateltavat kuvailivat erilaisia tulevaisuuden mahdollisuuksiaan liittyen kokemusasiantuntijuuteen. Kokemusasiantuntijoiden aseman nähtiin vahvistuvan työelämässä vähitellen, kun kokemusasiantuntijuuden tunnettavuus lisääntyy ja ammattilaisille muodostuu parempi käsitys kokemusasiantuntijoista yhteistyön kautta.

Osalle kokemusasiantuntijoista tarjoutui mahdollisuuksia, kun he pääsivät kehittämään uudenlaisia palveluita erilaisiin järjestöjen hankkeisiin. Osalle pysyvämmät työsuhteet onnistuivat, kun he aloittivat oppisopimuskoulutuksen sosiaaialalle. Eräs haastateltava kuvasi tarinassaan, miten kokemusasiantuntijoiden asema vahvistuu sitten, kun kokemusasiantuntijoita palkataan eri yksiköihin ammattilaisten apureina. Tähän näkökulmaan saattaa sisältyä myös konsensushakuisuus ammattilaisten kanssa.

Sosiaali- ja terveysalan ammatillisen tutkinnon hankkiminen näyttäytyi aineistossa keskeiseksi tavaksi, jolla kokemusasiantuntija

pystyy vahvistamaan asemaansa työmarkkinoilla. Asetelma on kuitenkin ristiriitainen. Jatkaminen päihdetyössä ja rikostaustaisten tuessa edellyttää sitä, että kokemusasiantuntija muuttuukin ammattilaiseksi.

Haastateltavien kertomissa tarinoissa kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyössä on kehittämishaasteita. Kokemusasiantuntijoilla asiakkaiden valtuuttama asianajotehtävä tuo työskentelyyn mukaan asiakkaiden tarpeista lähteviä näkökulmia. Myös sosiaalialan ammattilaiset pyrkivät työssään vahvistamaan asiakkaan toimijuutta ja kuulemaan asiakkaita. Kokemusasiantuntijoilla on kuitenkin myös käsitystä niistä asioista, jotka vaikuttavat päihde- ja rikollismaailmassa asiakkaan muutostyöskentelyyn.

Jotta kokemusasiantuntijoiden asema vahvistuisi tarvitaan yhdenvertaisuutta, mikä saattaa edellyttää kokemusasiantuntijoiden vakanssien perustamista. Toisaalta rikos- ja päihdetaustaisten kouluttautuminen tarjoaa mahdollisuuden entisen rikollisen roolista luopumiselle sekä työmarkkina-aseman vahvistumiselle ja työllistymiselle, joka vahvistaa entisestään alkanutta rikoksetonta ja päihteetöntä elämäntapaa.

Johtopäätökset – ainakin molemminpuolista kunnioitusta ja sopivasti kriittisyyttä

Tutkimukseen osallistuvat kokemusasiantuntijat näkivät kokemusasiantuntijan ja sosiaalityön ammattilaisen parityön varsin myönteisessä valossa. Kokemusasiantuntijan katsottiin tuovan asiantuntijuuteen omia kokemuksiaan siitä, miten hän on selvinnyt erilaisista haasteista. Sosiaalityön ammattilaisen puolestaan katsottiin tuovan teoreettista osaamista yhteiseen työskentelyyn.

Toimivan parityöskentelyn edellytyksenä on, että ammattilainen ja kokemusasiantuntija kunnioittavat toistensa asiantuntijuutta sekä sopivat työskentelyn tavoitteista ja työnjaosta yhdessä.

Tämän tekstin kirjoittajista Matti Mears on toiminut kokemusasiantuntijana ammattilaisen työparina. Hän pitää ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan työparina työskentelyä asiakkaan avun saamisen kannalta parhaana mahdollisena tapana tehdä työtä.

Kokemusasiantuntijakoulutuksen tarinoissa nousee esiin myös kysymys ammatillisen koulutuksen merkityksestä. Asetelma on ristiriitainen. Jatkokouluttautuminen tarkoittaa kokemusasiantuntijalle luopumista kokemukseen perustuvasta asiantuntijuudesta. Toisaalta kouluttautuminen olla hyödyllistä rikostaustaisen henkilön oman työllistymisen ja rikollisuudesta irrottautumisen kannalta. Tällöin kokemusasiantuntijuus näyttäytyy itsenäisen asiantuntijuuden muodon sijasta välivaiheena rikostaustaisen henkilön yhteiskuntaan integroitumisessa. Myös Päivi Rissanen näkee kokemusasiantuntijuuden yksilöiden toipumisprosessin vaiheeksi ja yhteiskunnallisesti työmarkkinoille siirtymisen vaiheeksi (Rissanen 2015).

Voidaan kysyä, millaisia kokemusasiantuntijoita me haluamme kouluttaa ja millaiseen rooliin. Tässä suhteessa tilanne on ristiriitainen. Esimerkiksi Meriluodon (2018) mukaan hankkeissa pyritään usein tuottamaan sellaisia kokemusasiantuntijoita, jotka toimivat neutraalia tietoa tuottavina konsensushakuisina yhteistyökumppaneina.

Vastaavasti Palukka ja kumppanit (2019) esittävät, että kokemusasiantuntijuuden suosio liittyy vallitsevaan tilaan, jolloin vaarana on, että kokemusasiantuntijat ajautuvat marionetin asemaan. Tällöin kokemusasiantuntijoiden tehtäviä voi tarjoutua niille, jotka ovat konsensushakuisia suhteessa tehtävien tarjoajaan. Keijo-koulutuksen tavoitteena on ollut sellaisten kokemusasiantuntijoiden kouluttaminen, jotka toisaalta kykenevät tuomaan kokemuksen mukanaan tuomaa ymmärrystä asiakastyöhön, mutta toisaalta myös tekemään yhteistyötä ammatillisten organisaatioiden toimintakulttuurien mukaisesti. Monet

koulutuksen käyneet säilyttivät kriittisen näkökulman ja toimivat edistäen asiakkaiden asemaa, mikäli organisaatiot antoivat siihen mahdollisuuksia sekä toimintavapautta.

Kokemusasiantuntijoilla voi olla keskeinen rooli paitsi vertais-tuen tehtävissä niin myös laajemminkin. Sosiaalityössä ja sosiaalipalveluissa sekä niiden kehittämisessä tarvitaan mukaan kokemusasiantuntijoita, jotka voivat osallistua aktiivisesti erilaisten palveluiden suunnitteluun, toteuttamiseen ja kehittämiseen. Erityisesti erilaisten marginaaliryhmien näkökulmasta tarvitaan kokemusasiantuntijoita, jotka voivat tuoda työskentelyyn oman viiteryhmänsä erityiskysymyksiä ja näkökulmia päätöksentekijöiden sekä ammattilaisten tietoisuuteen.

Lähteet

- Hietala, Outi & Rissanen, Päivi (2015) Kokemusasiantuntija – hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi: Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kuntoutussäätiö ja Mielenterveyden Keskusliitto. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Hirschovits-Gerz, Tanja & Sihvo, Sinikka & Karjalainen, Jarno & Nurmela, Anna (2019) Kokemusasiantuntijuus Suomessa: Selvitys kokemusasiantuntijakoulutuksen ja -toiminnan käytännöistä. THL Työpaperi: 2019_017.
- Hänninen, Vilma (2004) A model of narrative circulation. *Narrative Inquiry*, 14, 69–85.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2003) Social work Supervision – contributing to innovative knowledge production and open expertise. In Gould, Nick & Baldwin, Mark (toim.) *Social Work, Critical Reflection and Learning organisation*. Aldershot etc: Ashgate. Forthcoming 2004.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2005) Reflektiivisyys ja asiantuntijuus. *Finsoc sosiaalipalvelujen evaluaatioryhmä Stakes*. 2/2005.
- Meriluoto, Taina (2018) Making Experts by experience Governmental Ethnography of Participatory Initiatives in Finnish Social Welfare Organisations. University of Jyväskylä. Faculty of Humanities and Social Sciences. JYU Dissertations 38.
- Nixon, Sarah (2020) “Giving back and getting on with my life”: Peer mentoring, desistance and recovery of ex-offenders. *Probation Journal*, 67 (1), 47–64.
- Palukka, Hannele & Tiilikka, Tiina, & Auvinen, Petra (2019) Kokemusasiantuntija sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä – osallisuuden mahdollistaja vai osallistamispolitiikan edustaja. *Janus*, 27 (1), 21–37.

Rissanen, Päivi (2015) Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. Kuntoutussäätiö tutkimuksia 88/2015. Helsinki.

Oona Ylönen

työelämäprofessori

Turun yliopisto

oonnylo@utu.fi

Anniina Kaittä

erikoistutkija

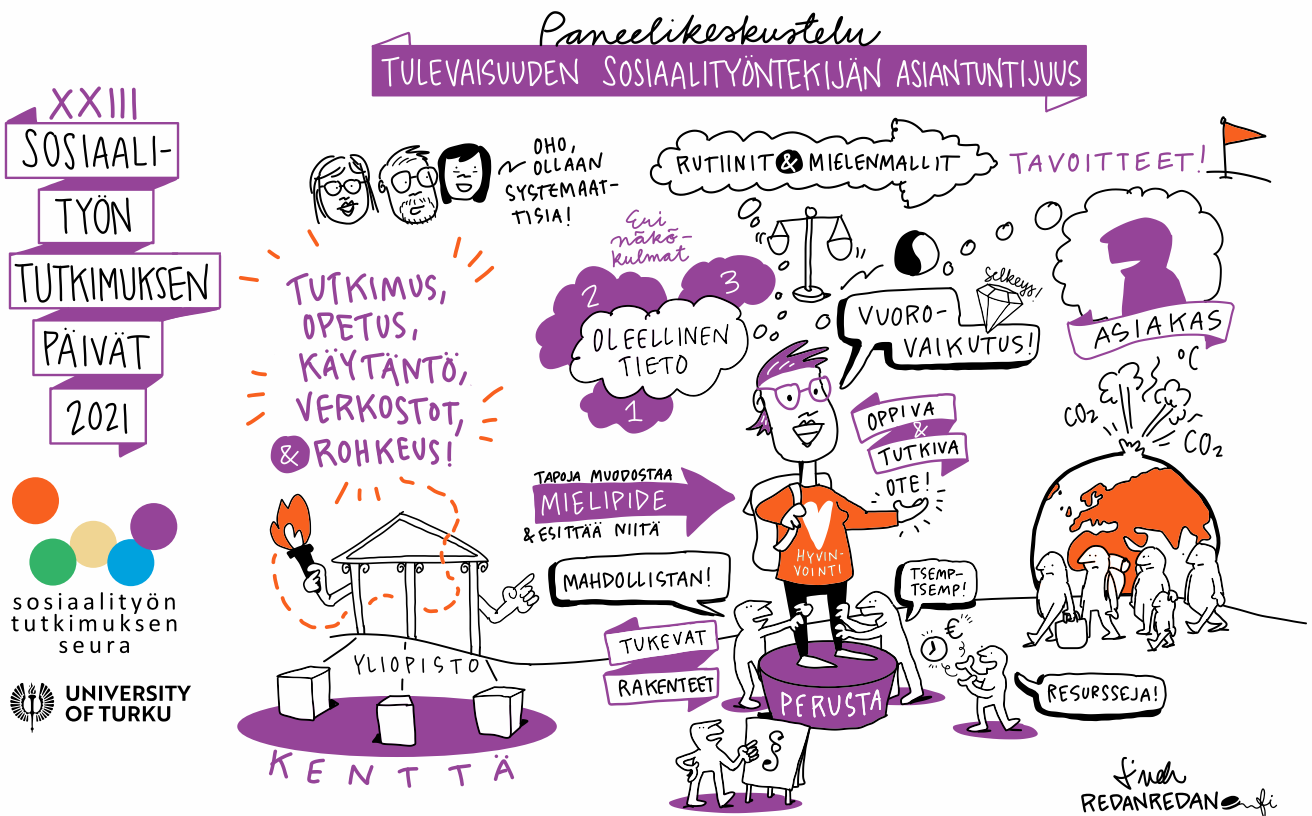
Turun yliopisto

sairai@utu.fi

Mikä sosiaalityön asiantuntijuudessa on oleellista tulevaisuudessa ja mitkä askeleet tämän saavuttamiseen tarvitaan?

Järjestimme sosiaalityön tutkimuksen päivillä paneelin teemasta *tulevaisuuden sosiaalityöntekijän asiantuntijuus*. Tuntui olennaiselta virittää dialogia tästä aiheesta tiedemaailman, käytännön sosiaalityön ja asiakkaiden kesken.

Kutsuimme paneeliin mukaan asiantuntijoita, joista jokaisella oli oma tulokulmansa aiheeseen. Saimme mukaan asiakasnäkökulmaa edustamaan kokemusasiantuntijan Samira Nourin Auta Lasta ry:n Veturointi-toiminnasta. Veturointi-toiminnassa nuoret aikuiset kokemusasiantuntijat työskentelevät lastensuojelun piirissä olevien ja olleiden nuorten tukena sekä kehittävät lastensuojelua ja edistävät nuorten osallisuutta. Samira keskusteli etukäteen muiden kokemusnuorten kanssa paneelin aiheista ja toi siten tilaisuudessa esiin useamman nuoren ajatuksia.



Sosiaalityön tutkimuksen päivien paneelin livekuvittaja oli Linda Saukko-Rauta.

Saimme lisäksi mukaan johtavan sosiaalityöntekijän ja erikoissosiaalityöntekijän Minna Rantalaihon Turun kaupungilta, sosiaalityön yliopisto-opettajan Camilla Granholmin Turun yliopistosta, erikoissosiaalityöntekijän Sonja Soinin Pelastakaa Lapset ry:stä sekä sosiaalityön yliopistolehtorin Harry Lunabban Helsingin yliopistosta.

Paneeli oli kaksiosainen: panelistit ideoivat ensin yhdessä sosiaalityön asiantuntijuuden tulevaisuuskuva ja tämän jälkeen askeleet siihen. Paneeli toteutui hybridimallilla siten, että osa panelisteista tuli paikan päälle studioon ja osa osallistua kotoa käsin. Halusimme lisäksi kokeilla paneelin reaaliaikaista livekuvitusta.

Kuvituksen tarkoitus oli tiivistää käytyä keskustelua kuvaksi, jota tutkimuksen päivien osallistujat pystyivät reaaliaikaisesti

seuraamaan ja joka jäisi myös myöhempään käyttöön. Livekuvituksen teki Linda Saukko-Rauta Redanredanilta.

Tutkiva ote

Tutkivan otteen ja kriittisen reflektion merkitys tulevaisuuden sosiaalityön käytännöissä korostui paneelikeskustelussa ikään kuin läpileikkaavana linjana, ja siihen palattiin useaan otteeseen.

Keskustelussa Samira Nouri nosti esiin nuorten huolen eettisesti korkeatasoisen sosiaalityön mahdollisuuksista, sosiaalityöntekijöiden vuorovaikutusosaamisesta ja sosiaalityön asiakaskeksisyyden puutteesta. Minna Rantalaiho taas painotti sosiaalityön ytimen, juurien sekä perustan olevan vahvoja ja luovan pohjan tulevaisuuden sosiaalityölle. Samalla paneelissa kuitenkin tunnistettiin kulttuurisen muutoksen tarvetta sosiaalityön eri areenoilla.

Muutospaine liittyy erityisesti tutkivan ja oppivan otteen vahvistumiseen sosiaalityön käytännöissä. Camilla Granholm toi esiin kriittisen reflektiokyvyn merkityksen. Hän näki, että sosiaalityöntekijän tulee tulevaisuudessa pystyä poimimaan oleellinen tieto ja toimimaan siihen perustuen. Harry Lunabba kiteytti keskustelun ottamalla esiin Eileen Munron kolme vaikuttavan sosiaalityön perusajatusta: hyödynnetään tutkimustietoa, tutkitaan samalla kun tehdään ja arvioidaan omaa työtä.

Sosiaalityötä suojaavat rakenteet

Panelistit kiinnittivät erityistä huomiota lastensuojelun toimintaympäristöön ja työn rakenteellisiin edellytyksiin. Panelistit näkivät, että tulevaisuudessa sosiaalityö tarvitsee toteutuakseen suojaavia ja tukevia rakenteita, jotta apua tarvitsevien vaikuttava auttaminen on mahdollista.

Sosiaalityöntekijöiden tietoon perustuva ammatillinen harkinta on vaikuttavan sosiaalityön ytimessä, samoin rakenteellinen sosiaalityö (ks. sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 7 §). Sosiaalityön taitava johtaminen eri tasoilla on avainroolissa.

Yksin on vaikeampi olla rohkea

Sosiaalityön käytännöissä ollaan matkalla kohti vakaampaa akateemista identiteettiä. Sonja Soini toi esiin järjestäytymisen merkityksen ja että sosiaalityössä ei olla alana perinteisesti oltu siinä erityisen vahvoja. Hän nosti esiin Sosiaalityön uraverkosto-ryhmän Facebookissa¹ ja Sosiaalityöntekijöiden seuran esimerkkeinä järjestäytymisen vahvistumisesta. Molemmat yhteisöt on perustettu vuonna 2016. Ne tarjoavat alustoja kollegiaaliselle vuorovaikutukselle ja mahdollisuuden yhtä ääntä vahvempaan mielipiteen muodostamiseen. Soinin sanoin: yksin on vaikeampi olla rohkea.

Paneelissa nostettiin esiin lisäksi rohkeus, jota tarvitaan tulevaisuudessa myös tieteen tekemisessä ja uusien sosiaalityöntekijöiden kouluttamisessa. Sensitiivisiä ja arkoja aiheita on oleellista pitää tutkimuksen fokuksessa, ja niitä pitää pystyä käsittelemään myös opetuksessa. Ilmastokriisi on yksi esimerkki ilmiöstä, jonka vaikutusten hallintaan tarvitaan sekä sosiaalityöntekijöitä että sosiaalityön tutkimusta.

Askeleita

Paneelissa tuotiin esiin tarve yliopistollisille sosiaalityön yksiköille, joissa voisi kokeilla uusia menetelmiä, tutkia ja arvioida sosiaalityötä sekä ohjata opiskelijoita. Sosiaalityön tutkimuksen päivillä käytäntö ja tutkimus voivat kohdata, mutta tälle vuoropuhelulle tarvitaan kipeästi lisää foorumeita.

Harry Lunabba toi esiin ajatuksen siitä, että sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelussa pitäisi päästä eroon kriisimentaliteetista ja reaktiivisuudesta. Tämä ajatus sai kannatusta muilta panelisteilta. Globaalissa mittakaavassa meillä on kuitenkin hyvät resurssit.

On oleellista pyrkiä kohti järjestelmällisempää, systemaattisempaa ja analyttisempää sosiaalityötä kuin aikaisemmin,

1. Sosiaalityön uraverkoston hyväksytään sosiaalihuollon ammattihenkilölain 7 §:n mukaiset sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön pääaineopiskelijat. Ryhmässä on 3,8 tuhatta jäsentä (12.4.2021)

menettämättä kuitenkin taitoa kohdata ihminen omassa erityisessä elämäntilanteessaan ja ympäristössään. Asettamalla asiakastyölle selkeät tavoitteet, voidaan päästä tarkastelemaan myös sosiaalityön vaikuttavuutta. Minna Rantalaiho muistutti, että systeemisen lastensuojelun kaltaisissa isoissa muutoksissa tarvitaan myös malttia seurata etenemistä sekä kansallisesti että alueellisesti.

Paneelin lopuksi Samira Nouri toi esiin nuorten huolen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden jaksamisesta suurten asiakasmäärien paineessa. Nouri myös korosti sosiaalityöntekijän työkokemuksessa kertyvän osaamisen tärkeyttä.

Tilaa moniäänisyydelle

Paneelin aiheessa oli ajatuksena tulevaisuusorientaatio, ja kokoonpano rakentui moniäänisyydelle. Halusimme mukaan kokemusasiantuntijuuden, käytännön sosiaalityön ja tiedemaailman. Jako oli kuitenkin limittäinen. Käytäntöä edustavilla henkilöillä oli lisäksi tutkija- ja erikoistumiskoulutustaustaa, ja tiedemaailmaa edustavilla henkilöillä oli käytännön sosiaalityön tai sitä lähellä olevien alojen asiakastyön kokemusta.

Paneelikeskustelussa tiivistyi ajatus tulevaisuuden sosiaalityöstä tutkimuksen ja käytännön tiiviinä vuoropuheluna sekä tarve viedä alaa eteenpäin yhteisrintamassa tutkijoiden, asiakastyötä tekevien ja asiakkaiden kesken.

Paneelin puheenjohtajat:

Erikoistutkija Anniina Kaittila ja työelämäprofessori Oona Ylönen Turun yliopistolta

Hilla Kiuru

väitöskirjatutkija

Jyväskylän yliopisto

hilla.v.kiuru@jyu.fi

Heli Valokivi

professori

Jyväskylän yliopisto

heli.valokivi@jyu.fi

Aktiivinen ikääntyminen ja neljäs ikä

Aktiivinen ikääntyminen on esiintynyt ikääntymispoliittisessa keskustelussa jo 1990-luvun lopusta asti (Lassen 2014, 13). Se voidaan nähdä nykyisenä ikääntymisen mallina eli tavoiteltuna ikääntymisenä, johon kuuluvat itsenäisyys, työuran pidentäminen ja yhteiskunnallinen tuottavuus (Timonen 2016, 61–76). Tämä teksti perustuu tutkimukseemme liittyen aktiiviseen ikääntymiseen neljännessä iässä.

Tarkastelemme ensin aktiivisen ikääntymisen diskurssia, sitten kolmannen ja neljännen iän teoretisointeja. Tämän jälkeen pohdimme, miten aktiivinen ikääntyminen, joka on yhdistetty yleensä kolmanteen ikään (Petrová Kafková 2016; ks. myös Foster & Walker 2015), voidaan ymmärtää neljännessä iässä. Mitä aktiivinen ikääntyminen merkitsee suhteessa neljanteen ikään?

Aktiivinen ikääntyminen

Aktiivinen ikääntyminen on vallitseva väestön ikääntymiseen liittyvä yhteiskuntapoliittinen keskustelu mahdollisimman pitkään kotona asumisen (*Ageing in Place*) politiikan rinnalla

(ks. Andersson 2012). Väestö ikääntyy ja sen pelätään romahduttavan eläke- ja palvelujärjestelmät, minkä vuoksi ikääntyneiltä odotetaan omaa aktiivisuutta (van Dyk 2014). Aktiivinen ikääntyminen voidaan liittää toimeliaisuutta korostavaan aktiivisuusteoriaan (Havighurst 1961), joka syrjäytti yhteiskunnasta erkaantumista tarkastelevan irtaantumisteorian, jossa pidettiin luonnollisena ikääntyneen erkanemista yhteiskunnasta (Cumming & Henry 1961; Karisto 2021, 57; ks. myös Katz 2000).

Maailman terveysjärjestö (WHO), Euroopan unioni (EU) ja Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (OECD) ovat korostaneet aktiivisen ikääntymisen politiikkaa ratkaisuna ikääntymisen mukanaan tuomiin haasteisiin (Lassen 2014, 13, ks. myös Moulaert & Biggs 2013). WHO:n määritelmän mukaan aktiivisen ikääntymisen tavoitteena on optimoida mahdollisuudet turvallisuuteen, terveyteen ja osallisuuteen – ja näin parantaa elämänlaatua ihmisten ikääntyessä (WHO 2002, 12). Aktiivisuuteen kuuluu muun muassa työ, vapaaehtoistyö, lastenlasten hoitoon osallistuminen ja terveelliset elintavat (WHO 2002). Viime vuosina WHO on siirtynyt puhumaan aikaisempaa enemmän terveestä ikääntymisestä (WHO 2015), mikä merkitsee, että tämä WHO:n terveyttä ja yhteiskunnallista tuottavuutta painottava linja on erkanemassa EU:n ja OECD:n työtä ja taloutta painottavasta linjasta (López-López & Sánchez 2019).

Aktiiviselle ikääntymiselle ei ole olemassa yhtä universaalia määritelmää (Hasmanová Marhánková 2017; ks. myös Boudiny & Mortelmans 2011), ja se tulisikin ymmärtää moniulotteisesti (López-López & Sánchez 2019; ks. myös Lassen 2014). Aktiivisen ikääntymisen mittaamiselle on luotu kansainvälinen mittaristo, *Active Ageing Index* (AAI), joka on Euroopan komission ja Yhdistyneiden kansakuntien Euroopan talouskomission (UNECE) hallinnoima projekti (2012–2019) (Zaidi 2015; AAI, AAI in brief). Aktiivisen ikääntymisen indeksin tarkoituksena on tuottaa tietoa politiikan, yhteistyön ja kehittämisen tueksi. Sen avulla voidaan tuottaa tietoa, jota voidaan

verrata kansallisesti, kansainvälisesti ja mittaamisen lisäksi myös edistää ikääntyneiden aktiivisuutta ja sen potentiaalia. (AAI, AAI in brief; Zaidi 2015.) Mittaria on kritisoitu esimerkiksi löyhästä teoretisoinnista ja sen yksilökeskeisyydestä. Edelleen mittarilla voidaan mitata ikääntyneiden työllisyyttä, muttei sitä, haluavatko ikääntyneet olla työssä vai onko tämä pakollista heidän toimeentulonsa turvaamiseksi. (São José ym. 2017.)

Aktiivisen ikääntymisen voidaan ajatella lisäävän ikääntyneiden hyvinvointia (Rantanen ym. 2019) ja vahvistavan ikääntyneiden osallisuutta (Foster & Walker 2015; ks. myös WHO 2002). Toisaalta kritiikkiä on esitetty aktiivisen ikääntymisen mahdollisesta ulossulkevuudesta esimerkiksi haurauden, terveydellisten rajoitteiden (Boudiny & Mortelmans 2011; Foster & Walker 2015), sukupuolen ja luokan (Timonen 2016) sekä etnisen taustan (Ranzijn 2010) suhteen. Aktiivisuuden ideaali ja vaade voi tuntua hankalalta ikääntyneelle, jonka terveys estää toimeliaisuuden (Boudiny & Mortelmans 2011; Foster & Walker 2015).

Aktiivisuus voi olla helpompaa varakkaalle, jolla on paremmat mahdollisuudet liikuntaan ja varallisuutta hankkia apua itsenäisen elämän tueksi, mutta toisaalta myös jättäytyä aktiivisuusvaateen ulkopuolelle jäämällä varhain eläkkeelle säästöjensä turvin (Timonen 2016, 2–3, 93–94). Myös aktiivisuuden määrittelyä on pidetty kapeana. Kim Boudiny ja Dimitri Mortelmans (2011) listaavat kapean, produktiivisen määritelmän rajautuneen työn, vapaaehtoistyön ja hoivan kaltaisiin aktiviteetteihin, jotka ovat hyödyllisiä yhteiskunnan näkökulmasta. Tämä kapea käsitys, joka on yhdistetty Euroopan unionin käsitykseen aktiivisesta ikääntymisestä, rajoittuu monesti kolmanteen ikään (Boudiny & Mortelmans 2011; Petrová Kafková 2016; ks. myös Foster & Walker 2015), jolloin neljäs ikä jää ulkopuolelle vanhenemiseen liittyvine haurastumisineen ja pelkoineen (Gilleard & Higgs 2010; 2015).

Aktiivisen ikääntymisen laajemmalle ymmärrykselle olisi tarvetta; aktiivinen ikääntyminen tulisi ymmärtää osana

elämäntilanteiden moninaisuus tulisi ottaa huomioon (Boudiny & Mortelmans 2011). Seuraavassa luvussa tarkastelemme kolmannen ja neljännen iän teoretisointia.

Kolmas ja neljäs ikä

Peter Laslettin määrittelyn mukaan ihmisen elämä jakautuu neljään osaan: ensimmäiseen ikään kuuluu riippuvaisuuden, kypsymättömyyden ja koulutuksen kaltaisia asioita. Toisessa iässä kypsytään, otetaan vastuuta ja ansaitaan rahaa. Kolmas ikä on henkilökohtaisen täyttymyksen aikaa ja neljäs ikä taas raihnaisuuden, riippuvaisuuden ja kuoleman aikaa. (Laslett 1996, 4.) Kolmannen ja neljännen iän välillä on näin ollen suuri ero edellisen kuvatessa elämän yhä aktiivisia ja kultaisia vuosia ja jälkimmäisen merkityksessä haurastumista, elämän loppumista ja siihen valmistautumista (ks. Laslett 1996).

Siirtyminen neljänteen ikään ei ole pelkästään riippuvainen kronologisesta iästä, vaan siihen vaikuttavat myös lisääntyvä avun tarve sekä heikentynyt terveydentila ja toimintakyky Näihin taas voivat vaikuttaa yksilölliset elämäntilanteet, kuten varallisuus ja sukupuoli (Petrová Kafková 2016).

Kolmas ja neljäs ikä on siis nähty dikotomisesti. Kolmanteen ikään on yhdistetty aktiivisuus, toimijuus ja kuluttaminen, neljänteen ikään on taas liitetty hoivan tarve sekä toimijuuden väheneminen ja heikkeneminen (São José 2020). Kolmannessa iässä odotetaan työuran pidentämistä ja solidaarisuutta neljättä ikää eläviä läheisiä (Greenberg & Muehlebach 2007, 199) sekä lapsia ja lapsenlapsia kohtaan (ks. WHO 2002, 32). Neljäs ikä taas on määritelty ajanjaksona kolmannen iän ja kuoleman välillä (Laslett 1996; Lloyd et al. 2014). Giljeard ja Higgs (2010) ovatkin nimittäneet neljättä ikää sosiaalisesti tai kulttuuriseksi mustaksi aukoksi ja Pirhonen ym. (2021) sosiaalisesti kuolemaksi mielikuvana ikääntymisen viimeisestä vaiheesta. Myös autonomiaa tai sen puutetta

on pidetty erottavana tekijänä kolmannen ja neljännen iän välillä (Pirhonen ym. 2016).

Perustuen aikaisempaan tutkimukseen jaottelua eri ikävaiheisiin voidaan ajatella sosiaalisesti konstruoituina ja ikääntyminen pitäisi nähdä eri vaiheisiin jaottelun sijaan jatkumona. Ikävaiheet eivät ole selvärajaisia, vaan niihin liitetyt ominaisuudet limittyvät toisiinsa. Tätä jatkumoa hahmottaaksemme siirrymme tarkastelemaan seuraavaksi neljännen iän aktiivisuutta muun muassa Marja-Liisa Honkasalon pienen toimijuuden käsitteen avulla (Honkasalo 2013).

Neljännen iän aktiivisuus

Marja-Liisa Honkasalo (2013) käsittelee tutkimuksessaan kolmea inhimillisen toiminnan muotoa: jäämistä, odottamista ja sietämistä pienen toimijuuden näkökulmasta. Hänen mukaansa pieni toimijuus ei välttämättä ole näkyvää yhteiskunnallisesta perspektiivistä. Toimintaan liitetään perinteisesti aktiivisuus, kun taas pienen toiminnan aikana ei välttämättä tapahdu mitään ja siihen voi myös kuulua passiivisuutta.

Toiminta voi kuitenkin olla merkityksellistä toimijalle itselleen. Pienen toimijuuden pohtimiseen liittyy myös yhteisö ja toimiminen toisten ihmisten joukossa, jolloin se voi olla yhtäaikaisesti toiminnan kohteena olemista ja toimintaa. (Honkasalo 2013.) Voidaankin pohtia, mitä pieni toimijuus voi antaa neljäskäikäisten aktiivisuuden tarkastelulle, ja onko tämä neljännen iän pieni toimijuus näkyvää aktiivisen ikääntymisen politiikka-keskustelulle.

Pieni toimijuus näkyi Päivi Ahosolan ja Kirsi Lumme-Sandtin (2016) tutkimuksessa liittyen ilman omaisia elävien ikääntyneiden toimijuuteen suhteessa vanhuspoliittisiin kategorioihin. He tunnistivat haastateltaviensa aktiivisuudesta enemmän Honkasalon (2013) pientä toimijuutta aktiivisen toimijuuden sijaan. Vanhuspolitiikan peräänkuuluttama aktiivisuuden

kategoria näyttäytyi tutkimukseen osallistujien puheessa arkisena elämänä ja askareina, päivärytminä ja toimintakyvyn ylläpitämisenä tekemällä itse asioita. Toisaalta ikääntyneet toimivat myös vastoin vanhuspolitiikan suosituksia, kuten välttämällä liikuntaa. Joistakin toiminnoista oli jouduttu luopumaan tai jatkamaan niiden tekemistä kevyemmin. Aktiivisuutta toteutettiin omien voimavarojen mukaan. (Ahosola & Lumme-Sandt 2016.)

Ylipäättään ikääntyneiden käsitys aktiivisuudesta voi erota politiikkasuositusten ja tutkijoiden käsityksistä. Jälkimmäiset voivat määrittää aktiivisuuden hyvin kunnianhimoisesti samalla kun ikääntyneet itse voivat enimmäkseen haluta pysyä mukana elämässä ja olla kiinnostuneita maailmasta. (Boudiny & Mortelmans 2011; ks. myös Jacobsen 2017.)

Yhden näkökulman aktiivisen ikääntymisen määrittelyyn tuo Taina Rantasen ja kumppaneiden kehittämä eri elämänalueiden aktiivisuuden mittari (*University of Jyväskylä Active Ageing Scale*) (Rantanen ym. 2018). Kirjoittajien mukaan aktiivisuus tarkoittaa pyrkimistä omaan hyvinvointiin aktiviteeteilla, jotka ovat henkilön tavoitteiden ja toimintakyvyn mukaisia sekä mahdollisuuksien puitteissa. Aktiviteetit viittaavat siihen, mitä henkilö tekee. Tavoitteet viittaavat siihen, mitä henkilö haluaa tehdä, toimintakyky taas siihen, mitä henkilö pystyy tekemään ja autonomia mahdollisuuksiin tehdä henkilön haluamia aktiviteetteja. (Rantanen ym. 2018.) Mitä tulee autonomiaan, neljännessä iässä siihen liittyy pohdintaa, koska se ei ole enää kaikilta osin itsensäanselyys (Pirhonen ym. 2016). Ikävaiheeseen voikin kuulua sekä haurauden että resilienssin piirteitä. Vaikka toimintakyky heikkenee, voi silti pärjätä ja pystyä. (Outila & Lantela 2019.)

Aktiivisuus neljännessä iässä voidaan näistä näkökulmista liittää oman toimintakyvyn, elämänrytmin (Ahosola ja Lumme-Sandt 2016; ks. myös Virkola 2014, 163–179) ja autonomian (Pirhonen ym. 2016) ylläpitämiseen sekä kotona asumiseen (Andersson 2012), ei niinkään yhteiskunnallisesti tuottavaan toimintaan. Aktiivisuus

neljännessä iässä merkitsee enemminkin oman hyvinvoinnin ja toimintakyvyn säilyttämistä ja pientä toimijuutta.

Jatkumo

Yhteenvetona voimme todeta, että on tärkeää välttää kolmannen ja neljännen iän tarkastelemista dikotomisesti ja ajatella ikävaiheesta toiseen siirtymistä enemmänkin jatkumona. Ihminen ei vaivu yhtäkkiä passiivisuuteen, vaikkei enää olekaan aktiivinen tuottavalla tavalla (ks. Hamblin 2013, 8–9). Toiminta ja toimijuus voivat muuttua. Jokainen meistä vanhenee, mutta tämä ei automaattisesti tarkoita, että olisimme neljännessä iässä täysin toimintakyvyttömiä tai passiivisia, vaan kyse on enemmänkin yksilöllisestä vaihtelusta. Tähän ajatukseen voidaan rinnastaa keskustelu haavoittuvuudesta joko tiettyjä ryhmiä koskevana tai universaalina ilmiönä (Herring 2016, 7; Virokannas ym. 2020). Martha Fineman ajattelee, että vaikka haavoittuvuuden ilmenemisellä on yksilöllisiä eroja, johtuen esimerkiksi varallisuuseroista, niin haavoittuvuus on potentiaalisesti mahdollista kaikille. Esimerkiksi kaikki voivat sairastua. (Fineman 2008; 2010.)

Neljänteen ikään voidaan liittää avun ja palvelujen lisääntyvä tarve (São José 2020). Tämä elämänvaihe voi sisältää asioita, joita yhä edelleen tehdään itse, mutta myös uudenlaisia, kevyempiä tapoja tehdä asioita, luopumista (Ahosola & Lumme-Sandt 2016), sekä avun ja palvelujen vastaanottamista (São José 2020). Tämä sopii Honkasalon ajatuksiin pienestä toimijuudesta (Honkasalo 2013). Baltes ja Baltes taas kirjoittivat SOC-mallista, eli selektiivisestä optimoinnista ja kompensoimisesta. Tämän mallin mukaan ikääntyneen on voimien vähentyessä mahdollista valita (*selection*) ne aktiviteetit, joihin haluaa keskittyä (*optimization*), ja myös kompensoida (*compensation*) joitakin aktiviteetteja. (Baltes & Baltes 1990; Freund & Baltes 1998.) Tästä näkökulmasta voitaisiin puhua aktiivisuuden jatkumon lisäksi tuetusta aktiivisuudesta,

jolloin asioita tehdään osittain itsenäisesti, mahdollisesti kompensoiden ja osittain esimerkiksi palvelujen avulla.

Voidaan myös pohtia, mikä ylipäättään on aktiivisuutta. Boudiny ja Mortelmans kävivät tutkimuksessaan läpi kirjallisuutta, jossa pohdittiin esimerkiksi TV:n katsomisen ja lukemisen aktiivisuutta ja passiivisuutta, ja sitä, mitkä harrastukset kuuluvat aktiivisuuden piiriin (Boudiny & Mortelmans 2011; television merkitykseen liittyen ks. myös Virkola 2014, 241–248). Esimerkiksi aktiivisen ikääntymisen indeksistä harrastukset on jätetty pois (AAI). Onkin mielenkiintoista kysyä, millä perusteella jokin toiminta katsotaan aktiiviseksi ikääntymiseksi, ja onko elämä ylipäättään jaettavissa passiivisiin ja aktiivisiin toimintoihin (ks. Boudiny & Mortelmans 2011).

Voidaan pohtia, onko aktiivisen ikääntymisen vaateessa ylipäättään enemmänkin kyse yhteiskunnan tavoitteiden toteuttamisesta, esimerkiksi työllisyyden, talouden ja hoivakulujen näkökulmasta (ks. Boudiny & Mortelmans 2011), mutta myös kotona asumisen (Andersson 2012) politiikan toteuttamisesta. Vaikka näin olisikin, se ei sulje pois sitä, että kaikilla tulisi olla oikeus onnelliseen (ks. Boudiny & Mortelmans 2011), mahdollisimman autonomiseen (ks. Pirhonen ym. 2016) ja omaehtoisesti aktiiviseen ikääntymiseen.

Lähteet

AAI (Active Ageing Index Home). AAI project, joint project by the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) and the European Commission.

<https://statswiki.unece.org/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home> (luettu 31.3.2021)

AAI, AAI in brief. AAI project, joint project by the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) and the European Commission. <https://statswiki.unece.org/display/AAI/I.+AAI+in+brief> (luettu 29.3.2021)

Ahosola, Päivi & Lumme-Sandt, Kirsi (2016) ”Sen haluan ilmoittaa, että minä olen vielä pystyssä” Ilman omaisia elävien vanhojen ihmisten toimijuus ja vanhuspolitiikan kategorisoima vanhuus. *Gerontologia* 30 (4), 182–197.

- Andersson, Sirpa (2012) Ageing in place: Ikäihmisten asumisen ongelmat ja sosiaaliset suhteet. *Gerontologia* 26 (1), 2–13.
- Baltes, Paul, B. & Baltes, Margaret, M. (1990) Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In Baltes, Paul, B. & Baltes, Margaret, M. (toim.) *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences*. New York: Cambridge University Press, 1–34.
- Boudiny, Kim & Mortelmans, Dimitri (2011) A critical perspective: Towards a broader understanding of ‘active ageing’. *E-Journal of Applied Psychology* 7 (1), 8–14.
- Cumming, Elaine & Henry, William, E. (1961) *Growing old. The process of disengagement*. New York. Basic Books.
- van Dyk, Silke (2014) The appraisal of difference: Critical gerontology and the active-ageing-paradigm. *Journal of Aging Studies* 31, 93–103.
- Fineman, Martha Albertson (2008) The vulnerable subject: Anchoring equality in the human condition. *Yale journal of law and feminism* 20 (1), 1–23.
- Fineman, Martha Albertson (2010) The vulnerable subject and the responsive state. *Emory law journal* 60 (2), 251–275.
- Foster, Liam & Walker, Alan (2015) Active and successful aging: A European policy perspective. *The Gerontologist* 55 (1), 83–90.
- Freund, Alexandra M. & Baltes, Paul B. (1998) Selection, optimization, and compensation as strategies of life management: Correlations with subjective indicators of successful aging. *Psychology and aging* 13 (4), 531–543.
- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (2010) Aging without agency: Theorizing the fourth age. *Aging & Mental Health* 14 (2), 121–128.
- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (2015) Social death and the moral identity of the fourth age. *Contemporary Social Science* 10 (3), 262–271.
- Greenberg, Jessica & Muehlebach, Andrea (2007) The old world and its new economy: Notes on the “third age” in Western Europe today. In Cole, Jennifer and Durham, Deborah (toim.) *Generations and globalization: Youth, age, and family in the new world economy*. Bloomington, IN, USA: Indiana University Press, 190–213.
- Hamblin, Kate A. (2013) *Active Ageing in the European Union. Policy Convergence and Divergence*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Hasmanová Marhánková, Jaroslava (2017) Seductive solutions, inspiration, easy-to-remember phrases, and ambiguity: Why is the idea of active ageing so successful? In Tomczyk, Łukasz & Klimczuk, Andrzej (toim.): *Selected Contemporary Challenges of Ageing Policy*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 7–25.
- Havighurst, Robert J. (1961) Successful ageing. *The Gerontologist* 1, 8–13.
- Herring, Jonathan (2016) *Vulnerable adults and the law*. Bristol: Multilingual Matters.

- Honkasalo, Marja-Liisa (2013) Katveessa: Pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. *Tiede & edistys: Tutkijaliiton aikakauslehti* 38 (1), 42–61.
- Jacobsen, Frode F. (2017) Active Ageing. *International Practice Development Journal* 7 (Suppl), 1–13.
- Karisto, Antti (2020) Vanhenemisen kieli: Sosiaaligerontologian näkökulma. Teoksessa Hippi, Kaarina, Mäntynen, Anne & Lindholm, Camilla (toim.): *Vanhuus ja kielenkäyttö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–75.
- Katz, Stephen (2000) Busy bodies: Activity, aging, and the management of everyday life. *Journal of aging studies* 14 (2), 135–152.
- Laslett, Peter (1996/1989) *A fresh map of life: The emergence of the third age*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Lassen, Aske Juul (2014) *Active ageing and the unmaking of old age: The knowledge productions, everyday practices and policies of the good late life*. Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet.
- Lloyd, Liz & Calnan, Michael & Cameron, Ailsa, Seymour, Jane & Smith, Randall (2014) Identity in the fourth age: Perseverance, adaptation and maintaining dignity. *Ageing & Society* 34 (1), 1–19.
- López-López, Raúl & Sánchez, Mariano (2019) The institutional active aging paradigm in Europe (2002–2015). *The Gerontologist* 60 (3), 406–415.
- Moulaert, Thibault & Biggs, Simon (2013) International and European policy on work and retirement: Reinventing critical perspectives on active ageing and mature subjectivity. *Human Relations* 66 (1), 23–43.
- Outila, Marjo, & Lantela, Pilvikki (2019) Samanaikaisesti hauras ja resilientti – kategoria-analyysi ikääntyneiden itseä koskevasta puheesta. *Gerontologia* 33 (1), 19–36.
- Petrová Kafková, Marcela (2016) The “real” old age and the transition between the third and fourth Age. *Sociológia–Slovak Sociological Review* 48 (6), 622–640.
- Pirhonen, Jari & Seppänen, Marjaana & Pietilä, Ilkka & Tuominen, Katariina (2021) Vanhuus ja sosiaalinen kuolema. Sosiaalisen kuoleman käsite vanhojen ihmisten haastattelupuheessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (1), 5–15.
- Pirhonen, Jari & Ojala, Hanna & Lumme-Sandt, Kirsi & Pietilä, Ilkka (2016) ‘Old but not that old’: Finnish community-dwelling people aged 90+ negotiating their autonomy. *Ageing & Society* 36 (8), 1625–1644.
- Rantanen, Taina & Portegijs, Erja & Kokko, Katja & Rantakokko, Merja & Törmäkangas, Timo & Saajanaho, Milla (2018) Developing an assessment method of active aging: University of Jyväskylä Active Aging Scale. *Journal of Aging and Health* 31 (6), 1002–1024.

- Rantanen, Taina & Pynnönen, Katja & Saajanaho, Milla & Siltanen, Sini & Karavirta, Laura & Kokko, Katja & Karvonen, Anu & Kauppinen, Markku & Rantalainen, Timo & Rantakokko, Merja & Portegijs, Erja & Hassandra, Mary (2019) Individualized counselling for active aging: Protocol of a single-blinded, randomized controlled trial among older people (the AGNES intervention study). *BMC Geriatrics* 19 (1), 1–14.
- Ranzijn, Rob (2010) Active ageing — Another way to oppress marginalized and disadvantaged elders?: Aboriginal elders as a case study. *Journal of Health Psychology* 15 (5), 716–723.
- São José, José Manuel Sousa De, Timonen, Virpi & Amado, Carla Alexandra Filipe & Santos, Sérgio Pereira (2017) A critique of the Active Ageing Index. *Journal of Aging Studies* 40, 49–56.
- São José, José Manuel Sousa De (2020) Care and the shadow of the fourth age: How does home care get caught up in it and how does it stay away from it? *Ageing & Society* 40 (3), 643–662.
- Timonen, Virpi (2016) Beyond successful and active ageing. A theory of model ageing. Bristol, UK: Policy Press.
- Virkola, Elisa (2014) Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvotteluja – muistisairaus yksinasuvan naisen arjessa. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Virokannas, Elina & Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The contested concept of vulnerability – a literature review. *European Journal of Social Work* 23 (2), 327–339.
- World Health Organization (2002) Active Ageing: A Policy Framework. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1 (luettu 1.3.2021)
- World Health Organization (2015) World report on aging and health. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1 (luettu 31.3.2021)
- Zaidi, Asghar (2015) Creating and using the evidence base: The case of the active ageing index. *Contemporary Social Science* 10 (2), 148–159.

Johanna Hietamäki

erikoistutkija

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL

johanna.hietamaki@thl.fi

Elli Hyväri

tutkimusavustaja

Tampereen yliopisto

elli.hyvari@tuni.fi

Outi Kekkonen

tutkimusavustaja

Tampereen yliopisto

outi.kekkonen@tuni.fi

Anu Karhinen-Soppi

koordinaattori

Tampereen yliopisto

anu.karhinen-soppi@tuni.fi

Anniina Kaittila

erikoistutkija

Turun yliopisto

anniina.kaittila@utu.fi

Marita Husso

apulaisprofessori

Tampereen yliopisto

marita.husso@tuni.fi

Lähisuhdeväkivallan kohteina olleiden avun hakemisen ja saamisen haasteet korona-aikana

Koronakriisi on sulkenut ihmisiä koteihinsa ja rajoittanut kontakteja kodin ulkopuoliseen maailmaan. Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että lähisuhdeväkivalta on lisääntynyt ja avun hakeminen on vaikeutunut pandemian aikana (esim. Cambell 2020; Hamadani ym. 2020; Birchall ym. 2021). Pandemiaan liittyvä eristys on vähentänyt väkivallasta kertomisen mahdollisuuksia ja muutokset palvelujen järjestämisessä ja saatavuudessa ovat lisänneet avun tarvetta ja asettaneet haasteita palvelujärjestelmälle (Birchall ym. 2021).

Väkivaltatyön näkökulmasta pandemia on nostanut esille monia marginalisoitujen ryhmien haavoittuvuuksia. Pandemian alkuvaiheessa turvakodeissa valmistauduttiin vastaamaan riskiryhmien palvelutarpeisiin, mutta pelko altistumisriskistä on osittain estänyt ja vaikeuttanut avun tarjoamista, hakemista ja vastaanottamista (Hietämäki ym. 2020a, 64, 67).

Vaikka turvakodit ovat pysyneet auki, asiakasmäärä laski pandemian aikana vuonna 2020 ensimmäisen kerran sen jälkeen, kun Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos (THL) on vastannut turvakotipalveluiden järjestämisestä vuodesta 2015. Asiakasmäärän lasku johtui asiakastilastojen mukaan erityisesti lasten määrän vähenemisestä turvakodeissa. (Peltonen & Nipuli 2021; myös Kaittila ym. 2021.)

Lähisuhdeväkivallan kohteena olleiden näkökulmasta koti on voinut muuttua tilaksi, jossa väkivallan uhka ja kontrolli ovat jatkuvasti läsnä. Kaikki eivät ole halunneet käyttää tai kyenneet käyttää etäyhteyksin toimivia palveluja poikkeusolosuhteissa (Donagh 2020). Erityisesti kotona väkivaltaa kokevien lasten asema on herättänyt huolta tilanteessa, jossa kaltoinkohtelu ja väkivalta on jäänyt vähentyneiden kontaktien vuoksi piiloon (Donagh 2020, Øverlien 2020.). Väkivaltatyössä myös ulkomaa-laistaustaisten kohtaama rakenteellinen syrjintä on korostunut palveluiden saatavuuden vaikeutuessa (Haque ym. 2020, Vivieros ym. 2020), ja mielenterveysongelmista kärsivien sekä perussairaiden tilanne on osoittautunut haastavaksi.

KOVÄ-hanke kartoittaa lähisuhdeväkivaltatyön ammattilaisten näkemyksiä

Tässä tekstissä tarkastelemme turvakotipalveluiden työntekijöiden näkemyksiä asiakkaiden avun hakemisesta, palvelujen toteuttamisesta ja avun saamisesta koronapandemian aikana. Tutkimuksen aineisto on kerätty *Koronapandemian vaikutukset lähisuhdeväkivallan kokemuksiin ja palveluiden käyttöön* -tutkimushankkeessa

(KOVÄ), jonka toteuttavat THL, Tampereen yliopisto ja Turun yliopisto (ks. lisää thl.fi/kova). Hankkeessa tutkitaan koronapandemian ja siihen liittyvien rajoitustoimien vaikutuksia lähisuhdeväkivallan esiintymiseen, palveluihin ohjaamiseen ja palveluiden saatavuuteen.

Tutkimushankkeessa käytetään useita aineistoja. Niistä osa kertyy turvakotien ja auttavan puhelimen Nollalinjan tavanomaisen toiminnan osana (Hietamäki ym. 2021). Lisäksi hankkeessa on kerätty haastatteluaineistot väkivaltatyön ammattilaisilta ja asiakkailta sekä kysely turvakotipalvelujen käyttäjiltä.

Tässä tekstissä hyödynnetään kahta tutkimusaineistoa. Ensimmäisenä aineistona käytetään THL:n 29 turvakodille 23.3.2020–21.12.2020 toteutettua koronavalmiuskyselyä. Aineistositaateissa TK viittaa numeerisesti täsmennettyyn turvakotiin ja päivämäärä kertoo kyselyyn vastaamisen ajankohdan.

Toisena aineistona on viisi turvakotityöntekijöiden fokusryhmähaastattelua. Niihin osallistui kerrallaan kaksi tutkijaa ja 2–5 väkivaltatyön ammattilaista (N=17). Haastateltavien työkokemuksen pituudet vaihtelivat vuodesta kolmeen kymmeneen vuoteen. Teemahaastattelurunkoon pohjautuvat keskustelut kestivät keskimäärin 1,5 tuntia. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Litteroitua tekstiä oli 120 sivua (Times New Roman, rivivälillä 1,5). Haastatteluissa läpikäytyt teemat käsitelivät kokemuksia korona-ajan tuomista muutoksista turvakotityöhön ja avopalvelutyöskentelyyn, työkäytäntöihin, toimintamahdollisuuksiin, asiakkaiden tilanteeseen ja haasteisiin kuluneena vuonna ja korona-aikana. Analyysimenetelmänä käytettiin sisällönanalyysiä. Tutkimuseettisistä syistä haastattelusitaateista poistettiin haastateltaviin viittaavat tunnistetiedot. Aineistositaattien merkinnöissä R viittaa ryhmään ja O osallistujaan.

Tutkimustulosten mukaan lähisuhdeväkivaltaa kokevien avun hakemisessa ja saamisessa sekä palveluiden järjestämisessä on

ollut haasteita korona-aikana. Seuraavaksi tarkastelemme avun piiriin hakeutumista, väkivaltatyön toteuttamista, palveluiden järjestämistä ja avun saamista.

Turvakotiin hakeutumisen esteet

Turvakotiin hakeutuminen toimii porttina avun saamiselle turvakotipalveluista. Ammattilaiset ja erityisesti sosiaalityö ovat keskeisiä toimijoita turvakotipalveluihin ohjaamisessa (Turvakotipalvelut 2020). On mahdollista, että osa asiakkuuksien vähenemisestä liittyy siihen, että asiakkaita kohdattiin vähemmän eri palveluissa. Lisäksi samalla oli vähemmän tilanteita, joissa oli mahdollista tunnistaa lähisuhdeväkivalta. Turvakotien työntekijät tekivät vastaavanlaisen huomion.

”Korona on hiljentänyt turvakodin, asiakkaita ei ohjaudu turvakotiin.” TK1 4.5.2020.

”Me ollaan kuitenkin kuultu sitte muiltaki yhteistyötahoilta ja viranomasilta tavallaa, että turvakotiin kuitenkin asiakkaita ohjataan tai puhutaan, mut sit ne ei jotenkaa tänne meille asti päädy.” R1O2.

Väkivallan puheeksi ottamisessa on tärkeää luottamuksellinen suhde työntekijän ja asiakkaan välillä. Vähentyneet kasvokkaiset tapaamiset voivat estää lähisuhdeväkivallan tunnistamista ja puheeksi ottamisen mahdollisuuksia.

”Mietin sitä et ku on käyntejä harvennettu myös neuvolassa, ni et jääks siinä sit ne jotka säännöllisesti käydessään lois luottamuksellisen suhteen neuvolatyöntekijään ja ehkä kertoisivat perheen ongelmista rohkeemmin. [...] väkivallan puheeks otto ehkä [...] on ensimmäisii asioita mikä jää ottamatta puheeks.” R7O1.

Etenkin lasten kanssa turvakotiin hakeutumisen oli havaittu olevan aikaisempaa vähäisempää. Vanhemmat ovat kokeneet turvakotiin lähtemisen lasten kanssa haasteelliseksi ja pelänneet mahdollista koronavirukselle altistumista. Tämä on johtanut joissain tilanteissa siihen, että turvakodin sijaan perhe on jatkanut elämää väkivallan tekijän kanssa, vaikka turvakotipalveluille olisi ollut tarvetta.

”On ollut niin hiljaista pitkään lapsiperheiden osalta kuitenkin tässä turvakodissa, että semmosta vähän huolta [...] ku ei sitä voi uskoo et väkivalta on loppunu. Että ne elää kuitenkin siellä perheen neljän seinän sisällä ja sieltä ei lähdetä syystä tai toisesta, vaikutti siihen korona vai mikä, että kynnyks lähtee (on korkea).” R1O1.

Koronapandemian alkuvaiheessa tieto ohjeista ja käytännöistä oli puutteellista. Työntekijät ja asiakkaat saattoivat joutua odottamaan tarkempia toimintaohjeita. Joissakin tapauksissa turvakotiin ohjautuminen saattoi viivästyä.

”Turvakotiin saapuneella asiakkaalla oli ollut tilanne, että olisi ollut lapsineen turvakotipaikan tarpeessa (jo aikaisemmin). Asiakas oli ollut sairaana ja turvakoti oli kieltäytynyt vastaanottamasta asiakasta, koska koronatestiä ei oltu tehty. Turvakotia oli tilanteessa kontaktoinut lastensuojelun työntekijä. Lapset sijoitettiin kiireellisesti, väkivaltaa kohdannut vanhempi jäi väkivallan tekijän kanssa kotiin. [...] Asiakasta uhattiin väkivallalla sekä tappamisella, hän joutui myös fyysisen väkivallan kohteeksi. [...] Lastensuojelun sosiaalityöllä ei ollut aikaa viikon aikana selvittää vanhemman tilannetta.” TK3 25.8.2020.

Turvakotiin hakeutumisen esteet liittyvät mahdollisesti vähentyneisiin asiakkaiden ja ammattilaisten välisiin kohtauksiin, joka myös osaltaan vaikeuttaa väkivaltatilanteiden tunnistamista ja palveluihin ohjaamista. Etenkin lasten kanssa turvakotiin hakeutuminen on ollut vähäisempää.

Väkivaltatyön toteuttamisen haasteet turvakotijakson aikana

Koronapandemia on vaikuttanut monin tavoin turvakotien toimintaan. Asiakkaita ja työntekijöitä on ollut tärkeä suojella koronaviruksen tarttumiselta sekä toimia annettujen yleisten koronaviruksen leviämisen ehkäisemiseen liittyvien ohjeiden mukaisesti. Osassa turvakodeista on erillisiä tiloja, joita käytetään riskiryhmään kuuluvien sekä koronalle altistuneiden ja koronatautitunnetun saaneiden asiakkaiden tilanteissa.

Ammattilaisten ja asiakkaiden välinen vuorovaikutus on oleellinen osa turvakotien työtä. Koronapandemian vuoksi työskentelytapoihin on tullut muutoksia maskien käytöstä ja etäisyyksien pitämisestä. Muutokset ovat vaikuttaneet asiakkaiden kanssa työskentelyyn ja etenkin lasten kanssa toimimiseen. Eleiden ja ilmeiden näkymättömyys vaikeuttaa vuorovaikutusta, mutta sitä on pyritty korvaamaan esimerkiksi sanoittamalla myötätuntoa ja välittämistä.

”Kyl mä aattelen, et se oleminen toisen kanssa vuorovaikutuksessa, ni on se puutteellista ku on maski kasvoilla. Et sä et nää toisen ilmeitä kunnolla ja kaikki semmoset pienet nyanssit, et onko se hymy vai onko se paha mieltä vai mitä se on, ni ne jää huomaamatta jos on maskit kasvoilla. [...] Mitä pienempi lapsi ni sen enemmän mul on semmonen olo et mä haluaisin raottaa mun maskii, et se suuki näkyis.” R7O1.

”Fyysinen konkreettinen este on myös ku on näitä maskeja käytössä, asiakastyössä käytetään paljon tulkkeja, niin se että näkee työntekijän kasvot, eleet. Oma haaste, että miten viestittää asiakkaille, kun ollaan heidän kanssa käymässä vaikka väkivaltakokemuksia läpi. Ni siinä joutui ehkä korostamaan enemmän verbaalisesti sitä myötätuntoa ja jotenkin välittämään sitä omaa tunnetilaa asiakkaalle.” R2O1.

Turvakotien toiminnan keskeisiä toiminnallisia sisältöjä on myös muutettu koronapandemian vuoksi. Lähisuhdeväkivaltaa kokeville ryhmätoiminta ja yhteisöllisyys, mahdollisuus jakaa kokemuksia toisten kanssa on keskeinen osa turvakotien toimintaa. Toimintatapoja on kuitenkin jouduttu muuttamaan koronapandemian vuoksi.

”Lähetettiin ehkä aika tiukoillakin ohjeistuksilla sen suhteen, että ne on ne turvavälit koko ajan ja syödään porrastetusti tai syödään mieluummin omassa huoneessa. Se oli ehkä ensimmäinen pari kuukautta [...] Aika iso osa sitä meidän palveluu on se yhteisöllisyys ja myös sellasen vertaistuen tarjoaminen. Se oikeestaan sit katos siitä niitten ohjeiden myötä, niin se oli kyl semmonen minkä työntekijät koki aika raskaana.” R3O1.

”Nyt kun kaikki ryhmätoiminnat on siirtynyt etäyhteyksiin tai sit ne on jäässä, ni mä aattelen et siinä on kyl semmonen iso voimavaraki joilleki perheille tai parisuhteessa oleville, jotka ehkä mieltii eroo. Et jos et sä pääse vertaisten kanssa tapaamaan ja vuorovaikutukseen, nii siit kärsitään.” R7O4.

Erityisesti lapsiperheillä on usein tarve saada tukea ja apua läheisiltä sekä käyttää muita palveluja heidän ollessa turvakodissa. Vierailukielto on rajoittanut avun saamista turvakoodeissa. Toiseksi asiakkaan kotikunnalla voi olla koronan vuoksi

rajoitteita palvelujen tarjoamisessa turvakotijakson aikana. Turvakotipalveluiden asiakkailla voi olla monenlaisia avun tarpeita ja koronapandemiaan liittyvien rajoitusten vuoksi avun saaminen on voinut keskeytyä, hankaloitua tai viivästyä.

”Kotikunta ei voi myöntää perhetyötä/ lastenhoitoapua perheelle turvakodille koronaepidemian vuoksi.” TK2 30.3.20.

”Ja se et jos ei oo nettipankkitunnusii Suomessa ja on koronasulut, ni aika mahdotonta monien asioitten eteenpäin (vieminen) tai ei mahdotonta, mut ei se tälläseen nopea-apuiseen kriisityön yksikköön oikein sovi se yhtälö.” R6O1.

Työntekijöiden havaintojen mukaan turvakotijaksot keskeytyivät koronapandemian aikana tavanomaista useammin. Osa asiakkaista poistui turvakodista, vaikka turvakotijakson jatkamiselle olisi työntekijöiden näkemyksen mukaan ollut tarvetta. Huoli ja pelko koronaan sairastumisesta ja läheisten voinnista sekä vierailukielto ja vaikeudet pitää yhteyttä läheisiin turvakotijakson aikana olivat keskeisiä syitä turvakotijakson keskeyttämiselle. Osa asiakkaista koki myös kotiin jääneen osapuolen taholta syyllistämistä lasten altistamisesta koronalle turvakodissa.

”Meillä oli viime viikolla asiakas pari päivää, joka olisi ollut pitkän turvakotijakson tarpeessa. Asiakkaalla oli kuitenkin sairauden vuoksi alentunut vastustuskyky [...] asiakas pelkäsi niin paljon saavansa koronan, että palasi mieluummin väkivaltaisen puolisonsa luokse.” TK14 14.4.20.

”Mä oon jo muutaman kommentin kuullu, et se kotona oleva osapuoli on ehkä vähä syyllistänytki, että siellä (turvakodissa) pidät meiän lapsia mahdollisessa flunssasessa koronaympäristössä.” R6O4.

”Täs oli hiljattain asiakas mikä ois normaalitilanteessa lähteny vanhemmilleen toiseen kaupunkiin lapsen kanssa, mutta kun vanhemmat on riskiryhmää, ni hän ei voinut. Hän oli tässä yhden yön ja palas takas kotiin.” R6O3.

Keskeisiä haasteita turvakotipalvelun järjestämiselle on ollut etäisyyden pitäminen ja maskien käyttö, jotka haastavat asiakkaiden ja ammattilaisten välistä vuorovaikutusta. Myötätuntoa pyritty sanoittamaan, eleet ja ilmeet eivät ole näkyneet maskin takaa.

Haasteena ovat olleet myös yhteisöllisen toiminnan väheneminen, vaikeudet muiden palveluiden saatavuudessa ja kaventuneet mahdollisuudet saada apua omista tukiverkostoista. Joidenkin asiakkaiden turvakotijakso on saattanut päättyä ennenaikaisesti.

Palvelunohjaus ja avun saaminen turvakotijakson jälkeen

Sosiaalityö on avainasemassa sekä lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden tunnistamisessa, kohtaamisessa että palveluihin ohjaamisessa. Sosiaalityö on keskeinen toimija väkivaltatyön kaikissa vaiheissa alkaen turvakotiin ohjaamisesta. Sosiaalityö myös vastaa turvakotijakson jälkeisen avun antamisesta ja palvelujen järjestämisestä. Tapaamiset ja verkostotyö olivat merkittävässä roolissa, kun selvitettiin asiakkaiden tarvitsemaa apua ja tukea turvakotijakson aikana sekä sen jälkeen. Koronapandemian vuoksi kunnat olivat voineet joutua rajoittamaan asiakastapaamisia. Joissain tilanteissa tapaamiset saattoivat järjestyä myös aikaisempaa helpommin, mikäli tapaaminen toteutettiin virtuaaliyhteydellä.

”Jotkut lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät voi koronaepidemian ja oman työpaikkansa ohjeistuksen mukaisesti tulla tapaamaan perhettä turvakodille.” TK2 30.3.20.

”Sosiaalityöntekijät tulevat yhä turvakodille neuvotteluihin ja mm. (asumisyksikön) alkuhaastattelut onnistuvat. Olemme ottaneet käyttöön teamsin pitääksemme yhteyttä etänä.” TK21 23.3.20.

”Lastensuojelu on tärkeä yhteistyökumppani, nii on ruvennu olemaan etäpalavereita. [...] Se on ollu ihan hyväki, et paljon nopeemmin on järjestyny joku kiireellinen lastensuojelupalaveri.” R2O2.

”Oli asiakkaan siirtopalaveri, johon saatiin [...] vastuusosiaalityöntekijä lastensuojelusta, perhetyöntekijä ja kotipalveluista myös sosiaaliohjaaja, [...] Meil oli sitten Teamsin kautta siirtopalaveri. [...] Että ei normaalisti oltais saatu näitä hoidettua (näin hyvin). [...] Sai olla tavallaan siinä ryhmässä mukana, nii se oli tosi hyvä kokemus.” R2O1.

Työntekijät kuvasivat huolia siitä, kuinka asiakkailla voi olla merkittäviä vaikeuksia saada tarvitsemaansa apua turvakotijakson jälkeen. Jatkotyöskentely voi jäädä avoimeksi, vaikka kunnilla on lakisääteinen velvoite palveluiden järjestämisestä lähisuhdeväkivaltaa kokeville.

”Jaksonsa päättäneen yksin olevan aikuisen ”jälkihoito” jatkunut pitkään, koska ei saa palvelua esim. kelasta kuten normaalitilanteessa.” TK3 21.4.20.

”Ongelmakohta sekä koronaolosuhteissa että normaalisti on turvakotijakson jälkeinen tuki. Eli kun meil ei oo [...] terapiapalveluita joita systemaattisesti pystytään tarjoon turvakotijakson jälkeen, nii [...] ihmiset tippuu aika tyhjän päälle. Kun he on kuitenkin usein traumatisoituneita [...] Turvakotijakson aikana heitä kannatellaan aika intensiivisesti ja todellisuudessa

heidän toimintakyky saattaa olla paljon heikompi ja se tulee ilmi ku he joutuukin lähteen yksin kotiin.” R3O1.

Turvakotijakson jälkeen tarvittavan tuen ja palveluiden järjestyksessä keskeistä on asiakkaan ja eri ammattilaisten välinen yhteistyö. Etäyhteyskäytännöt ovat osaltaan helpottaneet yhteistyötä ja tehostaneet asiakkaiden tilanteiden käsittelyä.

Tuloksista sosiaalityön käytäntöön

Avun hakeminen ja turvakotiin hakeutuminen ovat yleensä raskaita prosesseja, joiden tulisi sujua mahdollisimman ongelmattomasti. Koronapandemia on kuitenkin tuonut erityisiä haasteita avun saamiselle niin turvakodista kuin muista palveluista.

Tuloksemme osoittavat, että turvakotiin hakeutumista ovat vaikeuttaneet tartunnan saamisen pelko ja vaikeudet tulla turvakotiin poikkeusolosuhteissa lasten kanssa. Avun hakemista ja tarpeen tunnistamista on vaikeuttanut vähentynyt kasvokkainen työskentely asiakkaiden kanssa eri palveluissa. Lasten kokema väkivalta voi jäädä näkymättömäksi vähentyneiden kontaktien kautta (Øverlien 2020).

Väkivaltatyön toteuttamiseen liittyviä muutoksia ovat kasvokkain tapahtuvan vuorovaikutuksen haasteiden lisääntyminen esimerkiksi maskin käyttämisen ja etäisyyden pitämisen vuoksi sekä yhteisöllisen ja vertaistoiminnan väheneminen. Vertaisryhmien katkokset on havaittu suureksi riskiksi avun saamiselle ja väkivallasta irtautumiselle (esim. Goodman & Epstein 2020).

Turvakotijakson jälkeisessä tuessa keskeistä on palveluohjaus, jossa otetaan huomioon eri asiakasryhmien tarpeet. Lapsiperheiden ja lasten avun saamisen tukemiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Maahanmuuttajien tilanne on ollut haastava kielitaidon puuttuessa ja kasvokkaisen palvelun rajoituksista johtuen. Mielen terveyden haasteiden kanssa etäyhteisdellä toimivat palvelut eivät liioin ole riittäviä. Useat risteävät

haavoittuvuudet ovat riski avun saamiselle sekä riittävien palveluiden ja avun turvaamiselle. Palveluiden merkitys korostuu, kun läheisiltä saatava apu voi olla koronatilanteen vuoksi tavoittamattomissa. Kokosimme tutkimuksen tulosten pohjalta oheen vinkkejä sosiaalityön moninaiseen asiakastyöhön.

Vinkit asiakastyöhön

1. Muista kysyä väkivallasta: Koronan aikana lähisuhdeväkivalta on lisääntynyt ja sosiaalisten kontaktien puuttuessa väkivallan kokijoiden avun hakeminen on aiempaa hankalampaa.
2. Kiinnitä huomiota erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin: Erityisen haastavassa asemassa avun hakemisen suhteen ovat lapsiperheet, maahanmuuttajataustaiset perheet ja henkilöt, joilla on päihde- tai mielenterveysongelma.
3. Mieti, miten vertaistuen voisi toteuttaa myös pandemia-aikana: Väkivallan kokijoille vertaistuki on erityisen tärkeää.
4. Kiinnitä erityistä huomioita vuorovaikutukseen asiakkaan kanssa: Pandemia on haastanut vuorovaikutusta työntekijän ja asiakkaan välillä (mm. etäyhteydet, maskit) ja ilmeiden jäädessä huomaamatta, on empatian sanoittaminen aiempaa tärkeämpää.
5. Varmista väkivallan kokijalle sujuvat palvelut ja jatkoapu: Väkivallan kokijoille tieto avun järjestymisestä, mutkaton palvelupolku (palveluohjaus, turvakoti, jatkoapu) on ehdotonta ja sen toteutuminen edellyttää tiivistä moniammatillista yhteistyötä.
6. Organisaatioissa on huolehdittava käytännöistä lähisuhdeväkivaltaa kokevien auttamiseksi kunnassa/alueella: Asiakkaan sujuvan ja asiantuntevan avun saamisen varmistaminen on organisaatiotason ja myös johdon asia.

Lähteet

- Birchall, Jenny & McCarthy, Lizzie & Samuel, Maia & Davidge, Sarah (2021) The Domestic Abuse Report 2021. The Annual Audit. Bristol: Women's Aid.
- Campbell, Andrew M. (2020) An increasing risk of family violence during the Covid-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives. Forensic Science International: Reports 2: 100089.
- Donagh, Ben (2020) From Unnoticed to Invisible: The Impact of COVID-19 on Children and Young People Experiencing Domestic Violence and Abuse. Child Abuse Review 29 (4), 387–391.
- Eriksson, Pia & Nelimarkka, Siiri & Paasivirta, Annukka & Tiili, Anna & Yliruka, Laura (2021) Koronan vaikutukset lastensuojeluun – osa 2. Tutkimuksesta tiiviisti 16. Helsinki: THL.
- Goodman, Lisa & Epstein, Deborah (2020) Loneliness and the COVID-19 Pandemic: Implications for Intimate Partner Violence Survivors. Epstein, Deborah, COVID-19 and the Loneliness Pandemic: Implications for Intimate Partner Violence Survivors (November 5, 2020). Journal of Family Violence 2020. <https://ssrn.com/abstract=3806488>
- Haq, Zubaida & Becares, Laia & Treloar, Nick (2020) Over-exposed and under-protected: The devastating impact of COVID-19 on black and minority ethnic communities in Great Britain. London: Runnymede.
- Hamadani, Jena Derakhshani & Hasan, Mohammed Imrul & Baldi, Andrew J. & Hossain, Sheikh Jamal & Shiraji, Shamima ym. (2020) Immediate impact of stay-at-home orders to control COVID-19 transmission on socioeconomic conditions, food insecurity, mental health, and intimate partner violence in Bangladeshi women and their families: an interrupted time series. Lancet 8 (11), e1380-e1389.
- Hietämäki, Johanna & Kaittila, Anniina & Tuominen, Jarno & Vuorenmaa, Maaret & Husso, Marita & Peltonen, Joonas & Karhinen-Soppi, Anu (2021) Lähisuuhdeväkivalta koronapandemian aikana vauvaperheiden vanhemmilla ja Nollalinjan auttavan puhelimen keskusteluissa. Tutkimuksesta tiiviisti 2. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-616-9>
- Hietämäki, Johanna & Peltonen, Joonas & Haapakangas Kimmo (2020a) Turvallisuus ja lähisuuhdeväkivalta. Teoksessa Laura Kestilä, Vuokko Härmä & Pekka Rissanen (toim.) Covid19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Helsinki: THL, 64–71. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-578-0>
- Hietämäki, Johanna & Kaipainen, Saana & Koivula, Tanja & Nipuli, Suvi & Peltonen, Joonas (2020b) Arvio turvakotien perhepaikkojen riittävästä määrästä ja kustannuksista. Työpaperi 44. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-604-6>

- Kaittila, Anniina & Husso, Marita & Hietamäki, Johanna & Äärelä, Eveliina & Peltonen, Joonas & Tuominen, Jarno & Hakovirta, Mia & Ewalds, Helena & Karhinen-Soppi, Anu. Lähisuhdeväkivalta koronaepidemian aikana. Haaste 1/2021.
- Peterman, Amber & Potts, Alina & O'Donnell, Megan & Thompson, Kelly & Shah, Niyati & Oertelt-Prigione, Sabin & van Gelder, Nicole (2020) Pandemics and violence against women and children. Center for Global Development Working Paper 528. <https://www.cgdev.org/sites/default/files/pandemics-and-violence-against-women-and-girls.pdf>
- Peltonen, Joonas & Nipuli, Suvi (2021) Lasten määrä laski turvakodeissa viime vuonna. THL uutinen 15.2.2021. <https://thl.fi/fi/-/lasten-maara-laski-turvakodeissa-viime-vuonna>
- Turvakotipalvelut (2020) Turvakotipalvelut 2019. Tilastoraportti 17. Helsinki: THL.
- Viveiros, Nelía & Bonomi, Amy E. (2020) Novel Coronavirus (COVID-19): Violence, reproductive rights and related health risks for women, opportunities for practice innovation. Journal of Family Violence June 6, 1–5.
- Øverlien, Carolina (2020) The COVID-19 Pandemic and its impact on children in domestic violence refuges. Child Abuse Review 29 (4), 379–386.

Helmi Vihro

VTM, Sosiaalityöntekijä (Turun yliopisto)

psykologian opiskelija, Åbo Akademi

helmi.vihro@abo.fi

Sosiaalityötä seksuaalisuuden kanssa

– sosiaalityöntekijöiden kokemuksia seksuaalisuuteen liittyvien teemojen kanssa työskentelystä

Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmiselämää. Se on laaja ja herkkä hyvinvoinnin osa-alue, joka vaikuttaa merkittävästi kokemukseemme maailmasta, ihmisistä ympärillämme sekä ennen kaikkea itsestämme. Seksuaalisuus ei tarkoita vain seksuaalisia tekoja tai seksuaalista suuntautumista, vaan se on osa jokaisen ihmisen hyvinvointia ja arkea.

Seksuaalisuuteen liittyvät myös seksuaalioikeudet: oikeus omaan seksuaalisuuteen, seksuaaliterveyspalveluihin, tietoon seksuaalisuudesta ja vapauten väkivallasta. Seksuaalioikeudet ovat erottamaton osa ihmisoikeuksia, ja niiden toteutuminen on edellytys hyvinvoinnille esimerkiksi mielenterveydelle, perhelämälle, yhdenvertaisuudelle sekä lasten ja nuorten turvalliselle kasvulle. Tällaiset hyvinvoinnin peruskysymykset ovat sosiaalityön asiantuntijuuden ytimessä.

Tärkeystään huolimatta etenkin suomalaisen sosiaalityön kentässä keskustelua seksuaalisuuden tematiikasta on käyty melko vähän (Holmberg 2017, 21). Tämän vuoksi on tärkeää saada lisää tietoa siitä, millaisia ovat seksuaalisuuden kytkökset käytännön sosiaalityöhön.

Teksti pohjautuu pro gradu -tutkielmaani, jossa tutkin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja käsityksiä seksuaalisuuteen liittyvien teemojen parissa työskentelystä. Tutkimukseni aineisto koostui kuuden sosiaalityöntekijän haastattelusta, ja tutkimuksessani keskityin kolmeen kysymykseen:

1. Millaisia kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on seksuaalisuuden kohtaamisesta työssään?
2. Miten sosiaalityöntekijät työskentelevät seksuaalisuuden teemojen kanssa?
3. Mitä he ajattelevat seksuaalisuuden merkityksestä ja mahdollisuuksista sosiaalityössä?

Tässä tekstissä esittelen tutkimustuloksiani kahden ensimmäisen kysymyksen näkökulmista.

Ongelmiin keskittyvä sosiaalityö ja seksiposiitivisuuden mahdollisuudet

Moni seksuaalisuuteen liittyvä asia, kuten esimerkiksi nautinto, mielletään edelleen tabuksi, joka helposti sivutetaan ja josta vaieetaan. Olisi kuitenkin virheellistä väittää, että seksuaalisuus on sosiaalityölle teemana täysin vieras. On hyvin paljon seksuaalisuuteen liittyviä teemoja, jotka sosiaalityössä tunnustetaan ja tunnustetaan ja joiden kanssa tehdään ansiokkaasti töitä. Näitä teemoja ovat esimerkiksi lapsiin ja aikuisiin kohdistuva seksuaalinen kaltoinkohtelu ja väkivalta sekä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kohdistuva syrjintä.

Sosiaalisten riskien ja epäoikeudenmukaisuuden tunnistaminen sekä niiden ehkäisy ja lievittäminen ovat sosiaalityön arvo-pohjan ja ammatillisten velvoitteiden ydintä. Siksi on luonnollista, että sosiaalityö näkee ensisijaisesti ongelmia siellä, minne se ikinä katsookin. Tämä sisäänrakennettu ongelmakeskeisyys on kuitenkin alalla tiedostettu, ja siihen on suhtauduttu kriittisesti jo pitkään. Ongelmakeskeiset näkökulmat ovat täydentyneet lähestymistavoilla, joissa keskitytään voimavaroihin ja siihen, mikä on jo

hyvää. Seksuaalisuuteen liittyvissä teemoissa tämä kehityskulku tuntuu kuitenkin jääneen vajaaksi. Tiivistetysti voidaan todeta, että seksuaalisuuden teemojen äärellä sosiaalityö helposti joko vaikenee tai keskittyy riskeihin, väkivaltaan ja tiettyihin haavoittuviksi katsottuihin ryhmiin (Myers & Milner 2007).

Seksuaalisuuteen liittyvä sivuuttaminen ja ongelmakeskeisyys ovat yhteydessä myös sosiaalityön osaamiseen ja tietopohjaan. Seksuaalisuutta koskeva sosiaalityön kirjallisuus ja tutkimus on jäänyt monilta osin näkymättömäksi ja sirpaleiseksi (McCave ym. 2014). Etenkin seksuaalisuuteen liittyvät myönteiset ja hyvinvointiin perustuvat näkökulmat ovat aliedustettuina myös koulutuksessa (Giertsen 2019; Morton ym. 2013). Aihetta koskevissa kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu kuilu: sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden mielestä seksuaalisuus on olennaista ammatille, mutta heillä ei omasta mielestään ole tarvittavia valmiuksia seksuaalisuuden kanssa työskentelemiseen (Areskoug-Josefsson ym. 2019; Hall ym. 2017).

Huomion ja myönteisten näkökulmien puute heikentää sosiaalityön mahdollisuuksia puolustaa ja edistää asiakkaidensa seksuaalioikeuksia ja hyvinvointia. Tämän vuoksi olen halunnut täydentää sosiaalityön seksuaalisuuteen liittyviä näkökulmia käsittelemällä seksuaalisuutta erityiskysymysten ja erityisryhmien sijaan asiana, joka on kaikille yksilöille tavalla tai toisella olennaista ja ajankohtaista. Siksi tekstissäni käytän seksuaalisuuden määrittelyssä seksiposiitivisuuden käsitettä, joka tunnistaa ja hyväksyy seksuaalisuuden ainutlaatuisuuden ja moninaisuuden kaikenlaisissa yksilöissä ja kulttuureissa (Ivanski & Kohut 2017).

Tämä seksuaalioikeuksiin keskittyvä sosiaalityön lähestymistapa tarjoaa mahdollisuuden vahvistaa asiakkaiden toimijuutta heidän omaa seksuaalisuuttaan koskevassa päätöksenteossa. Seksuaalisuuden kohtelemisen voimavarana edistää ihmisten mahdollisuuksia ja kykyjä edistää heidän omaa hyvinvointiaan

ja tyytyväisyyttään elämään. (Dodd 2020.) Suhtautuminen sallivasti kaikenlaisiin kokemuksiin antaa sosiaalityölle myös entistä paremmat mahdollisuudet tunnistaa niitä tilanteita, joissa asiakkaan seksuaalisuutta on rikottu ja toimia niissä eettisesti kestäväällä tavalla (Williams 2013).

Laadullinen haastatteluaineisto ja sisällönanalyysi

Koska olin tutkielmassani kiinnostunut ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden kokemuksista, olivat tutkimukseni lähtökohdat laadullisen tutkimuksen metodologiassa ja fenomenologisessa tutkimusotteessa. Tutkimuksen aineisto koostui sosiaalityöntekijöiden haastatteluista (n=6). Aineistonkeruuvälineenä toimi teemahaastattelu, jonka rungon olin muodostanut tutkimuskysymyksiä mukaillen.

Aloitin aineistonkeruun keväällä 2019 rekrytoimalla tutkimukseen osallistujia Sosiaalityön uraverkosto -Facebook-ryhmässä ja kartoittamalla henkilökohtaisia verkostojani. Tutkimukseen osallistuneilla sosiaalityöntekijöillä oli laajasti kokemusta eri asiakasryhmien kanssa työskentelystä, kuten koulun sosiaalityöstä, lapsiperhetyöstä, lastensuojelusta, aikuissosiaalityöstä sekä sosiaalityöstä pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kanssa.

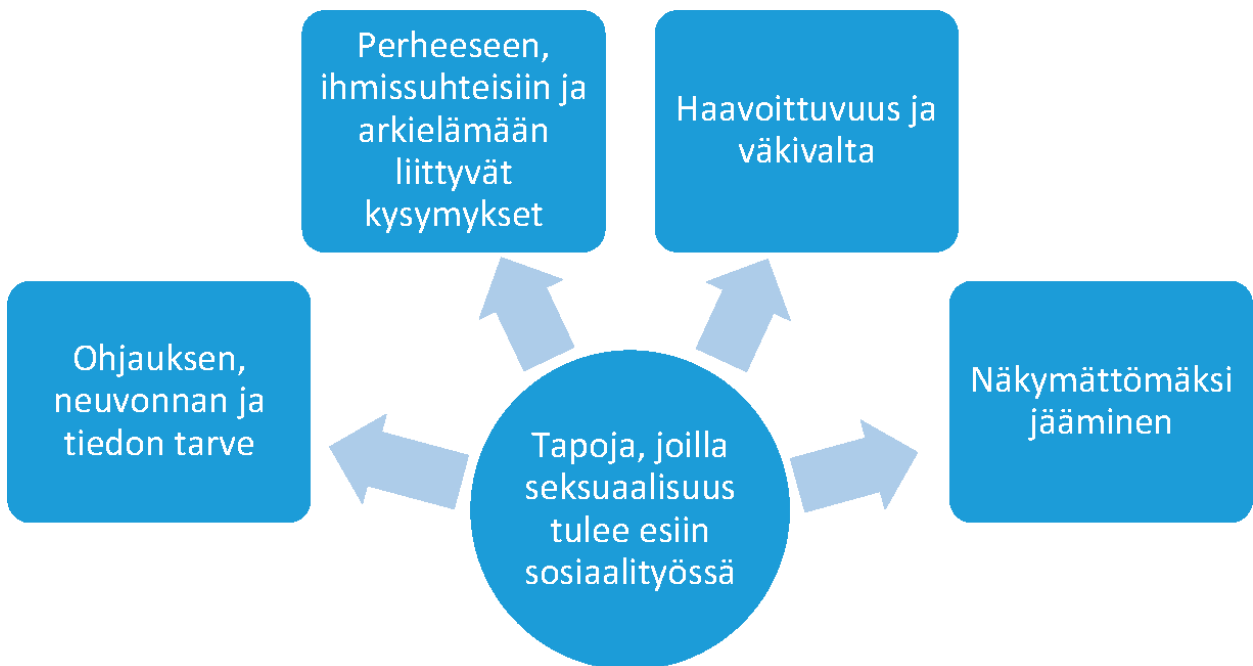
Analysoin aineistoa hyödyntämällä aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Etsin aineistosta analyysiäni varten sisällöt, jotka käsittelivät seksuaalisuutta sosiaalityön näkökulmasta ja jäsentelin temaattisesti toisiaan vastaavat sisällöt omien koodiensa alle. Tämän jälkeen yhdistelin koodeista teemoittelemalla alakategoriat.

Alakategoriat ryhmittelin tutkimuskysymysteni mukaisesti pääkategorioihin, jotka koskivat työntekijöiden kokemuksia, työtapoja, ja ajatuksia seksuaalisuuden kanssa työskentelystä. Näin muodostui tutkimuksen analyysikehikko, jonka mukaisesti jäsentelin tutkimustulokset.

Kohtaaminen – missä tilanteissa seksuaalisuus tulee esiin?

Kaikki sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet seksuaalisuuteen liittyviä teemoja jollain tavalla uriansa aikana. Seksuaalisuus oli tullut heille esille ohjauksen, neuvonnan ja tiedon tarpeen kautta, perhe-elämään, ihmissuhteisiin ja arkielämään liittyvien kysymysten kautta sekä haavoittuvuuteen ja väkivaltaan liittyvien teemojen kautta (Ks. kuvio 1).

Toisaalta sosiaalityöntekijät kertoivat myös paljon sellaisia kokemuksia, joissa seksuaalisuus ei ollut lainkaan läsnä työssä, vaikka sen olisi ehkä tarvinnut olla. Myös seksuaalisuuden näkymättömäksi jääminen oli osa sosiaalityöntekijöiden kokemuksia.



Kuvio 1. Tapoja, joilla seksuaalisuus tulee esiin sosiaalityössä.

Sosiaalityössä ohjauksen, neuvonnan ja tiedon tarve toi seksuaalisuuden teemoja esiin asiakastyössä, kun asiakkailla oli kysymyksiä tai huolia seksuaalisuuteen liittyen. Kertomuksissa toistui usein kokemus siitä, että seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset olivat piilevänä tekijänä sille, miksi asiakkaat olivat tulleet sosiaalityöntekijän vastaanotolle. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan yhteisen ajan ja luottamuksen kasvun myötä kävi usein, että

asiakkaalla oli sydämellään jokin seksuaalisuuteen liittyvä asia, joka vaikutti hänen tilanteeseensa merkittävästi.

Erityisesti ohjauksen ja tiedon tarve ilmeni lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä. Keskeinen sisältö näille tarpeille olivat esimerkiksi lasten tiedonhalu seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa, tai nuorten pohdinnat omasta seksuaali- ja sukupuoli-identiteetistään. Sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet seksuaalisuuteen liittyviä teemoja myös tilanteissa, joissa oli tarve pohtia nuoren asiakkaan omia seksuaalisia rajoja tai esimerkiksi seksuaalisuuteen liittyviä kulttuurisia normeja. Ohjauksen tarve saattoi koskea nuoren asiakkaan lisäksi myös hänen perhettään, jos nuori esimerkiksi toivoi sosiaalityöntekijältä tukea seksuaalisesta suuntautumisestaan kertomiseen vanhemmilleen.

Kytkökset seksuaalisuuden, vanhemmuuden, ja ihmissuhteiden välillä olivat läsnä sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa myös laajemmin. Seksuaalisuus tuli esille muun muassa kysymyksissä ja ongelmassa liittyen arkielämään, vanhempien parisuhteisiin sekä niiden konflikteihin ja myös yksinäisyyden teemoihin. Sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet tilanteita, joissa asiakasperheen elämäntilanne, asuintilat tai esimerkiksi ajanpuute hankaloittivat vanhempien seksin harrastamista ja toivat siksi pulmia parisuhteeseen.

Tyytyväisyys parisuhteeseen, vanhempien välinen vuorovaikutus ja seksuaalisuus sekä koko perheen ja lasten hyvinvointi kietoutuivat sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa kehäksi, jonka osat olivat vahvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi lapsen käytösoireilun taustalta saattoi löytyä ongelmia vanhempien parisuhteessa, joiden taustalla puolestaan vaikuttivat vanhempien omat seksuaaliset taustat ja kokemukset.

Parisuhde- ja perhekysymysten ohella asiakkaiden yksinäisyyden kokemukset nostivat seksuaalisuuden teemoja esiin. Toisaalla asuvan kumppanin ikävöiminen, tai sen sureminen, ettei kumppania toiveista huolimatta löydy, sisältää haikeuden

ja turhautumisen lisäksi seksuaalista kaipuuta. Myös perheeseen ja ihmissuhteisiin liittyvissä teemoissa seksuaalisuus oli sosiaalityöntekijöiden mukaan piilevä tekijä, joka vaikutti tilanteiden taustalla, vaikka sitä ei aina ääneen lausuttu.

Vaikka tekstissäni haluan pysyä seksiposiitiivisessa näkökulmassa, on silti todettava, että merkittävä osa sosiaalityöntekijöiden kokemuksista seksuaalisuuden kohtaamisesta liittyivät haavoittuvuuden ja väkivallan teemoihin. Seksiä ja seksuaalisuutta voidaan käyttää sorron ja väkivallan välineenä, joten ihmisen seksuaalisuus voi vaikuttaa kielteisesti hänen asemaansa yhteiskunnassa.

Lapsilla ja nuorilla haavoittuvuuden ja väkivallan teemat liittyivät sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa esimerkiksi tilanteisiin, joissa lapset levittivät älypuhelimilla seksuaalissävytteistä kuvamateriaalia ikätovereistaan, tai kun lapsi tai nuori oli pakotettu seksuaalisiin tekoihin tai toinen nuori tai aikuinen on raiskannut heidät. Toisenlainen haavoittuvuuteen liittyvä seksuaalisuuden ilmenemistapa oli seksin vastikkeellisuus. Aikuisten suostumuksellinen osallistuminen seksin ostamiseen ja myyntiin eivät itsessään ole ongelmallisia asioita, saati aiheita, joihin sosiaalityön tarvitsisi puuttua (Kauppinen & Nikula 2020). Tilanne kuitenkin muuttuu, mikäli suostumuksellisuus ja valinnanvapaus toteutuvat heikosti tai puuttuvat kokonaan.

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa seksuaalisuus oli tullut tällä tavalla esille esimerkiksi turvapaikkaa hakevien tai maahan muuttaneiden asiakkaiden kanssa. He saattoivat joutua turvautumaan seksiin vaihdon välineenä vaikeissa tilanteissa tai olivat matkallaan Suomeen tai Suomessa ollessaan joutuneet ihmiskaupan uhreiksi.

Vaikka seksuaalisuus oli tullut monin eri tavoin ja monissa eri tilanteissa esille, sosiaalityöntekijät kertoivat myös kokemuksista, joissa seksuaalisuus ei ollut lainkaan näkyvä teema, vaikka sen käsittelylle olisi ollut tarvetta. Tämä näkymättömyys johtui muun muassa organisaatioiden käytänteistä: jos seksuaalisuuden

kanssa työskentely ei erikseen kuulunut työpaikan käytäntöihin, työntekijät eivät liioin tulleet ottaneeksi sitä esiin asiakkaiden kanssa. Seksuaalisuus jäi tällöin taka-alalle, vaikka sosiaalityöntekijät näkivät sen kanssa työskentelyn tärkeäksi. Sosiaalityöntekijät kokivat työnantajan kannustuksen puutteen merkittävänä syynä sille, että seksuaalisuus teemana ohitettiin työssä.

Työnantajan asenteiden onkin havaittu olevan yhteydessä sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin työskennellä seksuaalisuuteen liittyvien teemojen kanssa (Hall ym. 2017). Silti seksuaalisuuden läsnäolo tai poissaolo sosiaalityössä ei riipu pelkästään työn rakenteista ja niihin liittyvistä esteistä. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että asiakkuuden konteksti, luonne ja kesto vaikuttavat merkittävästi siihen, nouseeko seksuaalisuuteen liittyviä teemoja työskentelyssä esiin tai onko niitä tarkoituksenmukaista käsitellä.

Työvälineet– miten seksuaalisuuden kanssa työskennellään?

Kun kysyin sosiaalityöntekijöiltä, millaisia valmiuksia peruskoulutus oli antanut heille seksuaalisuuden kanssa työskentelyyn, olivat vastaukset yksimielisiä: ei minkäänlaisia. Sosiaalityön koulutus aiheesta koettiin riittämättömäksi. Tiedot ja taidot seksuaalisuuden kanssa työskentelyyn sosiaalityöntekijät olivat hankkineet oma-aloitteisesti ja omaan kiinnostukseen pohjautuen.

Työskentelyssään seksuaalisuuden kanssa toiset sosiaalityöntekijät kertoivat käyttävänsä hyvinkin systemaattisia ja erikoistuneita menetelmiä, ja toiset kertoivat hyödyntävänsä samoja vuorovaikutuksen peruselementtejä kuin muussakin työssä, kuten luottamuksen rakentamista, tukea ja empatiaa. Keskeisimmät työskentelyn välineet olen koonnut kuvioon 2.



Kuvio 2. Työskentelyn välineitä seksuaalisuuden kanssa.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että ehdoton edellytys seksuaalisuuden käsittelylle asiakkaan kanssa oli se, että asiakkaalle välittyy tunne siitä, että seksuaalisuudesta on lupa puhua. Luodakseen tällaisen hyväksyvän ilmapiirin työntekijän on ymmärrettävä asiakkaan kokemusmaailmaa ja kohdeltava asiakasta oman tilanteensa parhaana asiantuntijana.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että he pyrkivät antamaan mahdollisuuden keskustella seksuaalisuudesta lähestymällä asiakkaan tilannetta mahdollisimman avoimesti ja ilman olettamuksia. He kuuntelevat ja rohkaisevat asiakasta viestimällä, että tämä voi puhua asioistaan ilman pelkoa tuomitsemisesta. Lisäksi työntekijät pyrkivät viestimään hyväksyvää ilmapiiriä myös näkyvillä symboleilla, kuten sateenkaarilipulla ja erilaisilla julisteilla ja esitteillä.

Sosiaalityöntekijöille tärkein työväline seksuaalisuuden kanssa oli puheeksi ottaminen. Sitä työntekijät kuvasivat suorien kysymysten esittämiseksi ja rohkeudeksi, ilman kiertelyä

asioista puhumiseksi, mutta asiakasta kunnioittaen. Tällaisen lähestymistavan koettiin olevan sosiaalityön perustyökalu, jota hyödynnetään myös monen muun herkän teeman, kuten päih-teidenkäytön, väkivallan tai taloudellisten ongelmien kanssa. Suoran lähestymisen lisäksi monet sosiaalityöntekijät antoivat asiakkaalle tilaa päättää, haluaako tämä keskustella asiasta vai ei. Puheeksi ottaminen on tasapainoilua siten, että tärkeät asiat eivät jäisi pimentoon mutta kunnioitus asiakkaan omia rajoja kohtaan tulisi säilyä.

Etenkin perheiden sekä lasten ja nuorten kanssa työskennelleet sosiaalityöntekijät kertoivat hyödyntävänsä verkosto- ja elämänkaarinäkökulmia seksuaalisuuteen liittyvissä teemoissa. Näiden näkökulmien tarkoitus on tarjota seksuaalikasvatusta, kuten tietoa ihmisen seksuaalisuuden kasvusta ja kehitysvaiheista ja etsiä asiakkaalle tukea hänen lähiverkostostaan.

Elämänkaarinäkökulma seksuaalisuuteen tarjoaa lapselle tai nuorelle tietoa ja samaistumispintaa sen pohdinnassa, missä vaiheessa hän on omassa elämänmittaisessa seksuaalisessa kasvussa. Esimerkki työkalusta, jota sosiaalityöntekijät elämänkaaren tarkastelussa hyödynsivät, oli *Seksuaalisuuden portaat* -malli (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019). Verkostonäkökulmia hyödynnettiin esimerkiksi nuorten kanssa, jotka kokevat yksinäisyyttä tai epävarmuutta liittyen omaan seksuaali- tai sukupuoli-identiteettiinsä. Työntekijä saattoi esimerkiksi pohtia yhdessä nuoren kanssa, onko hänen lähipiirissään ihmisiä, jotka ovat mahdollisesti käyneet läpi samankaltaisia asioita ja näin etsiä nuorelle kohdetta, johon hän voisi kokemuksissaan samastua.

Jotkut työntekijöistä puhuivat psykoedukaatiosta, millä he tarkoittivat esimerkiksi seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten, huolien ja kokemusten normalisointia tarjoamalla asianmukaista tietoa aiheesta.

Sosiaalityöntekijät olivat hyödyntäneet psykoedukaatiota antamalla asiakkaalle ohjausta ja neuvontaa liittyen esimerkiksi

seksuaali- ja lisääntymisterveyteen, seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen tai seksuaaliseen kaltoinkohteluun.

Sosiaalityöntekijöiden mukaan psykoedukaatiota oli myös se, että asiakkaalle sanoittaa ja normalisoi tunteita, joita seksuaalisuudesta puhuttaessa herää. Haastateltavat kertoivat, että tärkeä osa ohjausta ja neuvontaa on myös ohjata asiakas eteenpäin toiselle ammattilaiselle, mikäli hänen tilanteensa sitä vaatii.

Edellä mainittujen työvälineiden lisäksi kielenkäyttö ja sanasto olivat tärkeitä käytännön työn alueita. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että heidän mielestään työssä on tärkeää käyttää sellaista seksuaalisuuteen liittyvää kieltä ja sanastoa, johon ei sisälly tuomitsemista tai oletuksia ja joka tuntuu sekä asiakkaasta että työntekijästä luontevalta ja sopivalta tilanteeseen. Sensitiiviseen kielenkäyttöön sitoutuminen tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijä valmistautuu ja pohtii etukäteen sitä, millaisia sanoja hän asiakkaan kanssa käyttää ja millä tavoilla hän muotoilee ajatuksensa niin, että keskustelu säilyy asiakkaan seksuaalisuutta kunnioittavana. Tärkeä osa kielenkäytön ja sanaston pohtimista, sekä seksuaalisuuden kanssa työskentelyä ylipäättään oli haastateltavien kertomuksissa se, että sosiaalityöntekijä on reflektoinut itse omaa suhtautumistaan ja omia arvojaan seksuaalisuuteen liittyen.

Tulosten yleistettävyydestä?

Tutkielmani on laadullinen ja toteutettu pienellä otannalla, joten sen tulokset eivät ole yleistettävissä vastaamaan suomalaisten sosiaalityöntekijöiden kokemuksia laajemmin. On myös paljon sosiaalityön aloja ja seksuaalisuuteen liittyviä erityiskysymyksiä, jotka tässä tutkielmassa jäivät pimentoon, asiakkaiden kokemuksista puhumattakaan.

Tämän tutkimuksen keskeisin anti on keskustelun avaaminen ja tiedon tarpeen esille tuominen. Seksuaalisuuden ja sosiaalityön kytköksiä koskevalle keskustelulle tarvitaan lisää näkyvyyttä niin koulutukseen, tutkimukseen kuin käytännön työhön ja

palvelujärjestelmäänkin. Työmenetelmät, joita sosiaalityöntekijät kuvasivat seksuaalisuuden kanssa käyttäneensä, pohjautuivat pitkälti sosiaalityön niin sanottuihin perustyökaluihin. Tämä voisi viitata siihen, että sosiaalityön kohtaamia seksuaalisuuden kanssa olisi mahdollista kehittää melko helposti jo olemassa olevin keinoin.

Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä kehityskohteena sosiaalityön peruskoulutusta. Etenkin seksiposiitiiviset, voimavarakeskeiset ja tuomitsemista välttävät näkökulmat voivat tarjota sosiaalityölle uusia mahdollisuuksia vastata asiakkaiden tarpeisiin, tehdä rakenteellisesti vaikuttavaa asennetyötä ja näin kehittää sosiaalityötä professiona.

Lähteet

- Areskoug-Josefsson, Kristina & Rolander, Bo & Bülow, Pia (2019) Swedish Social Work Students' Attitudes Towards Addressing Sexual Health Issues in Their Future Profession. *Sexuality and Disability* 37, 161–173.
- Cacciatore, Raisa & Korteniemi-Poikela, Erja (2019) Rakkaus, ilo, rohkeus – Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Minerva.
- Dodd, Sarah-Jane (2020) *Sex-Positive Social Work*. New York, New York State: Columbia University Press.
- Giertsen, Merethe (2019) Heteronormativity Prevails: A Study of Sexuality in Norwegian Social Work Bachelor Programs. *Journal of Social Work Education* 55 (1), 89–101.
- Hall, Ida Elisabet & Plantin, Lars & Holmström, Charlotta (2017) Social Workers' Opportunities to Work with Safer Sex. *European Journal of Social Work* 22 (1).
- Holmberg, Suvi (2017) Selontekoja seksuaalisuudesta syöpään sairastuneiden arjessa. *Janus* 25 (1), 21–37.
- Ivanski, Chantelle. & Kohut, Taylor (2017) Exploring definitions of sex-positivity through thematic analysis. *The Canadian Journal of Human Sexuality* 26 (3), 216–225.
- Kauppinen, Jaana & Nikula, Minna (2020) Seksityöntekijöiden seksuaaliterveys. Teoksessa Pirkko Brusila, Katja Kero, Juhana Piha & Marita Räsänen (toim.) *Seksuaalilääketiede*. Helsinki: Duodecim, 711–722.
- McCave, Emily & Shepard, Benjamin & Ramseyer Winter, Virginia (2014) Human Sexuality as a Critical Subfield in Social Work. *Advances in Social Work* 15 (2), 409–427.

- Morton, Julia & Jeyasingham, Dharman & Hicks, Stephen (2013) The Social Work of Sexuality: Rethinking Approaches to Social Work Education. *Health and Social Care Education* 2 (2), 16–19.
- Myers, Steve & Milner, Judith (2007) *Sexual Issues in Social Work*. Bristol: Bristol University Press.
- Williams, D. J. & Prior, Emily & Wagner, Jenna (2013) Resolving Social Problems Associated with Sexuality: Can a “Sex-Positive” Approach Help? *Social Work* 58 (3), 273–276.

Sosiaalityön tutkimuksen seura – Föreningen för forskning i socialt arbete on vuonna 1998 perustettu yleishyödyllinen ja rekisteröity tieteellinen yhdistys. Seura saattaa yhteen sosiaalityön tutkijat ja kaikki käytännön toimijat.



Seuran tärkeä tehtävä on parantaa sosiaalityön tutkimuksen asemaa yhteiskunnassa, edistää tutkimustulosten, asiantuntemuksen ja kokemusten vaihtoa eri toimijoiden välillä sekä kehittää kansainvälistä yhteistyötä.

Merkittäviä tehtäviä ovat myös toteutetun sosiaalityön tutkimuksen arvostuksen nostaminen ja ansioituneen tutkimuksen huomioon ottaminen. Tätä tarkoitusta edistää muun muassa vuosittaisilla sosiaalityön tutkimuksen päivillä jaettava pro gradu -palkinto, ja joka viides vuosi seura jakaa väitöskirja- tai liseniaattitutkimuspalkinnon. Lisäksi joka toinen vuosi ilmestyy Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja ja valitaan kunniajäsen. Tutkiva sosiaalityö -julkaisu on ilmestynyt lähes koko seuran olemassaolon ajan.

Seurassa on sekä yksilö- että yhteisöjäseniä noin 550. Se on Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan (TSV) jäsenseura. Sosiaalityön tutkimuksen seura tarjoaa jäsenilleen foorumin, jossa voi keskustella sosiaalityön tutkimuksen suunnista, tuottaa uutta ja vahvistaa omaa tutkijuuttaan. Seura myös vaikuttaa oman tieteenalansa sisäiseen keskusteluun ja tutkimuksen tekemisen edellytyksiin sosiaalityössä ja aloittaa yhteiskunnallisen päätöksenteon kannalta relevantteja keskusteluja.

Sosiaalityön tutkimuksen seuran hallitus

Puheenjohtaja

Riita-Liisa Kinni, Itä-Suomen yliopisto
riitta-liisa.kinni@uef.fi
p. 050 465 1118

Varsinaiset jäsenet:

Piia Puurunen, Itä-Suomen yliopisto, varapuheenjohtaja
Mari Kivistö, Lapin yliopisto
Johanna Kallio, Turun yliopisto
Sirkka Alho, Jyväskylän yliopisto
Eveliina Heino, Helsingin yliopisto
Jenni-Mari Räsänen, Tampereen yliopisto
Kirsi Kuusinen-James, Sosiaalialan osaamiskeskus Verso
Alpo Heikkinen, ammattijärjestö Talentia

Varajäsenet:

Tarja Orjasniemi, Lapin yliopisto
Marja Hekkala, Tampereen yliopisto
Tarja Juvonen, Helsingin yliopisto
Sirpa Kannasoja, Jyväskylän yliopisto
Kirsi Günther, Turun yliopisto
Petra Rättäri, Itä-Suomen yliopisto, opiskelijajäsen
Anna Tiili, Lastensuojelun Keskusliitto
Minna Strömberg-Jakka, Turun yliopisto / Jyväskylän avoin yliopisto

Sihteeri

Anna-Maija Pyykönen, anna-maija.pyykonen@uef.fi
p. 050 577 4575

Rahastonhoitaja

Aira Juka

Osoite

Sosiaalityön tutkimuksen seura
Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden laitos
PL 1627
70211 KUOPIO

Jäsenmaksut

47 euroa
35 euroa (Sosiaalipoliittisen yhdistyksen rinnakkaisjäsenet)
20 euroa (perustutkintoa opiskelevat ja eläkeläiset)
235 euroa (yhteisöjäsenet)

Jäseneksi voi liittyä täyttämällä hakemuksen sosiaalityön tutkimuksen seuran verkkosivuilla.

Tietoa seuraavista valtakunnallisista sosiaalityön tutkimuksen päivistä saa Sosiaalityön tutkimuksen seuran verkkosivuilta ja seuran Facebook-sivuilta. Päivät pidetään Jyväskylässä.